

Ústav pro dějiny umění
Filosofická fakulta
Universita Karlova

PAŘÍŽSKÉ ILUMINOVANÉ RUKOPISY DRUHÉ
POLOVINY PATNÁCTÉHO STOLETÍ
V PRAŽSKÝCH SBÍRKÁCH

2nd HALF OF THE 15th CENTURY PARISIAN
ILLUMINATED MANUSCRIPTS IN THE PRAGUE
COLLECTIONS

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Jana H. Hlaváčková

Praha 2008

Kateřina Průšová

Prohlášení o původnosti

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze, dne 17.1.2008

Kateřina Průšová

Obsah

Předmluva	2
1) 1.1 Úvod do předmětu a metodologie	3
1.2 Úvod do vývoje, struktury a ikonografie knih hodinek	4
1.3 Geneze pařížských iluminátorských děl 15. století: 1400-1450	7
2) 2.1 Mistr Jeana Rolina II.	11
2.2 Kniha hodinek NK Břevnov 297 (2164) – popis	14
2.3 Zhodnocení	25
2.4 Srovnání s blízkými rukopisy	25
3) 3.1 Maître François	26
4) 4.1 Kniha hodinek NK Osek 70 – popis	30
4.2 Zhodnocení	40
4.3 Zběžné srovnání s rukopisy z pařížské Bibliothèque Nationale	43
4.4 Mistr Knihy dvojích hodinek	45
5) 5.1 Maître de Jacques de Besançon	46
5.2 Kniha hodinek NK XXIII G 89 – popis	49
5.3 Srovnání s knihou hodinek BN ms. lat. 1366	70
5.4 Shrnutí	73
5.5 Fragment misálu NG K 36879 – popis	75
5.6 Kniha hodinek NK XXIII G 89 - závěr	79
6) Závěr	80
Bibliografie	81
Textová příloha: Poznámky k liturgii knih hodinek pařížského úzu	86
Obrazová příloha	152
Résumé	169
Summary	171

Předmluva

V předkládané práci jsem se rozhodla zpracovat knihy hodinek 15. století ze sbírek pražské Národní knihovny, kde se nachází alespoň dvanáct flámských a francouzských rukopisů tohoto typu. Dosud se některými z nich odborně zabýval Karel Stejskal, který souboru věnoval především studii ve Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte¹, stále však nebyl vytvořen jejich souborný uměleckohistorický katalog. Zaměřila jsem se na knihy hodinek pařížské provenience, na nichž lze demonstrovat vývoj francouzské iluminace druhé poloviny 15. století. Považuji za vhodné zařadit rovněž vysoce kvalitní list z pařížského misálu uchovávaný ve sbírkách Národní galerie v Paláci Kinských. List byl v nedávné době vystaven v nově otevřeném Arcidiecézním muzeu v Olomouci a publikován Pavolem Černým v obsáhlém katalogu výstavy Pokladů francouzského středověkého umění v českých a moravských sbírkách².

Vzhledem k tomu, že dostupná literatura týkající se této problematiky, stejně jako blízké originály jsou uloženy především ve francouzské Bibliothèque Nationale, bylo nezbytné jejich studium v Paříži. Ke komparaci jsem však měla k ruce pouze malé množství fotografií, které mi laskavě zapůjčil Prokop Paul a kopie obrázků publikovaných ve Stejskalových statích. Soustředila jsem se především na studium početné literatury k předmětu, k dispozici mi byla rovněž kvalitní fotografická dokumentace ve studovně západních rukopisů, krátce mi byly zapůjčeny i čtyři originály.

Práce si klade za cíl položit základ k budoucímu uměleckohistorickému katalogu francouzských a flámských knih hodinek, potažmo francouzských iluminovaných rukopisů 15. století z pražských sbírek, zejména z kolekcí Národní knihovny.

Poděkování patří vedoucí mé diplomové práce PhDr. Janě H. Hlaváčkové a prof. PhDr. Ing. Janu Roytovi, kteří mě umožnili zpracování této problematiky na půdě Ústavu pro dějiny umění FF UK, Doc. Phd Ing. Pavolu Černému, který mě na francouzské rukopisy v našich sbírkách upozornil a jenž práci kriticky přehlédl, PhDr. Karlu Stejskalovi, Csc., který mě přispěl radami i obrazovým materiálem, Prokopu Paulovi za zpřístupnění fotografického archivu a prof. PhDr. Jaromíru Homolkovi, CSc. za cenná doporučení. Děkuji rovněž francouzské vládě, která mě stáž v Bibliothèque Nationale umožnila.

¹ STEJSKAL 1993

² ČERNÝ 2006, 147-149

1.1 Úvod do předmětu a metodologie

K rozboru jsme si vybrali tři rukopisy, které dobou vzniku pokrývají druhou polovinu 15. století a jež vznikly ve třech významných pařížských dílnách, které určily ráz pařížské iluminace tohoto období. Po polovině století vznikl rukopis z dílny Mistra Jeana Rolina II., na východiscích stylu Maître François a Mistra Jeana Rolina II. staví iluminátor, jehož Karel Stejskal pojmenoval Meister des Doppelstundenbuches a významným pokračovatelem Maître François je Maître de Jacques de Besançon, jehož rukopis hodnotíme jako nejkvalitnější ze tří zkoumaných knih, proto jsme věnovali jejímu detailnímu popisu více prostoru. Národní galerie uchovává list z misálu Ms 410 pařížské Bibliothèque Mazarine, který patří ke kvalitním dílům posledně jmenovaného iluminátora, jehož analýzu jsme pro úplnost a ilustraci stylu Maître de Jacques de Besançon zařadili.

Vedle obecného úvodu do problematiky tohoto typu rukopisu a naznačení dějinných souvislostí, jsme se pokusili načrtnout vývoj pařížské iluminace 15. věku a posléze jsme se blíže věnovali jednotlivým iluminátorským dílnám, z nichž pojednáváné rukopisy pocházejí. Považujeme za přiměřené zařazení kapitoly Maître François, abychom umožnili lepší pochopení problematiky jeho předchůdce, Mistra Jeana Rolina II. a jeho následovníka, Maître de Jacques de Besançon a abychom ozřejmili předpoklady stylu Mistra Knihy dvojích hodiněk, jak jsme česky iluminátora přezvali. Meister des Doppelstundenbuches je nejslabším z iluminátorů, jimž se blíže věnujeme. Podrobnou analýzu malířského přístupu doplňuje krátké shrnutí a následné srovnání se stylově nejbližšími rukopisy uváděného mistra. Jako přílohu jsme zařadili poznámky k liturgii knih hodiněk, které mají sloužit jako pomůcka k orientaci v rukopise a k případnému kodikologickému rozboru, se zvláštním zřetelem ke knihám hodiněk pařížského úzu.

Jak vyplývá z výše uvedeného, věnovali jsme se především stylovému rozboru a upustili jsme od hlubšího zkoumání provenience. Spokojili jsme se se zmínkou o donaci Marie Terezie Břevnovskému klášteru v rukopise Břevnov 297, kniha hodiněk Osek 70 je deponována v Klementinu z knihovny tohoto cisterciáckého kláštera, rukopis XXIII G 89 pochází z Lobkovické sbírky.

1.2 Úvod do vývoje, struktury a ikonografie knih hodinek

Wieck v *Time Sanctified*³ nazval knihu hodinek „kapesní Nôtre Damme“, odvolává se tak na rozšířenou úctu k Panně Marii, která je právě zde výrazně akcentována. Delaissé dodává, že „náboženský cit dosahuje humanistického vyjádření ve francouzské modlitbě k Panně Marii: *Douce mère, vierge et pucelle, qui de ta très douce mamelle ton fils allectas doucement*“⁴.

Kniha hodinek je modlitební knížka pro laiky s modlitbami rozvrženými do jednotlivých úseků dne, roku a životního cyklu. Vyvinula se z žaltáře, proces postupného vydělování začal již v 8. století. Ještě ve 13. století vznikalo žaltářů však podstatně více než knih hodinek. Situace se výrazně změnila ve 14. a zejména v 15. století, spolu s vyššími nároky laických věřících na osobní prožitek modlitby. Kniha je měla doprovázet v jejich každodenním životě i v hodině nejtěžší. Stala se módním artiklem, vážení a majetní lidé jich vlastnili obvykle hned několik, nezřídka byla předmětem nevěstina svatebního daru. Spolu s rozšiřováním knihtisku v průběhu však její zlatá éra postupně doznívá.

Produkce knih hodinek se soustředila v Île-de-France a ve Flandrech, odsud byly zásobovány tímto druhem knih v podstatě všechny evropské trhy. Některé knihy hodinek byly vytvořeny pro konkrétního objednavatele, jiné byly určeny k dalšímu obchodování. Vytvářením knih hodinek se zabývaly písařské a iluminátorské dílny, které se zároveň věnovaly i jiným typům rukopisů, např. překladům a kopiím literárních děl, jež byly stále žádanější. Díky poptávce se staly jedním z nejvýznamnějších prostředků uměleckého vyjádření své doby. Často jsou však pozoruhodné spíše velkým množstvím dochovaných exemplářů a technickou dokonalostí. Nelze ovšem srovnávat knihy hodinek běžné produkce s luxusním dílem pro konkrétního bohatého objednavatele.

Některé arcidiecéze, jako Paříž, Rouen, Samur nebo Amiens, měly vlastní úzus sledu modliteb a zařazení světců do kalendáře, ostatní se zpravidla řídily územ římským. Úzus však nemusí, vzhledem k plodným „vydavatelstvím“, nutně vypovídat o místě vzniku. Francouzské knihy hodinek obvykle dodržují tradiční sled a výběr modliteb, zatímco ve Flandrech bývá řazení i volba modliteb individuálnější.

Knihy byly vždy sesazovány po částech, např. kalendář je téměř vždy tvořen dvěma složkami, proto se někdy na konci jedné části knihy mohou vyskytnout čistá folia. Složky

³ WIECK 1988

⁴ DELAISSÉ 1974

byly obvykle sestavovány po dvojlistech, bifoliích a dokonce i ty mohly vzniknout ve více fázích. Kniha obsahuje nejméně tři oddíly, kalendář, ofícium k Panně Marii a sedm kajících žalmů, částí však může být i deset. Jejich sled je více či méně individuální. Lze říci, že žádná ze součástí, s výjimkou kalendáře, který bývá hned v úvodu, nemá pevně dané místo.

Po kalendáři pak zpravidla následují výňatky z evangelií a dále modlitby *Obscero te a O intemerata*. *Obscero Te (Vzývám tě)*, je prosba k Panně Marii, aby se zjevila umírajícímu na smrtelném loži. Začíná: „Doulce dame sainte Marie, mere de Dieu, tres plainne de pitié...“⁵, zatímco první slova modlitby *O intemerata* (Ó neposkvrněná), ilustrované obvykle zobrazením Panny Marie doprovázené sv. Janem, zní: „O tres non corrompue et pardurablement benoite...“⁶.

Vedle Malého ofícia k Panně Marii (*Officium parvum beatae Mariae Virginis*), které následuje za kalendářem, bývá nedílnou součástí knihy hodinek ofícium za zemřelé. Mariánské ofícium zahrnuje svátky Panny Marie (Narození 8.9., Představení v chrámě 21.11., Zvěstování 25.3., Navštívení 2.7., Očištění 2.2., Nanebevzetí 15.8.). Obvykle následuje *Commune festorum beatae Mariae Virginis* a Kající žalmy (Žalmy 6, 31, 37, 50, 101, 129 a 142). Za žalmy může být zařazena Litanie svatých a Modlitby. Obvykle začínají sv. Trojicí, následuje Panna Marie, sv. Michal, sv. Jan Křtitel, apoštolové, mučedníci (sv. Etienne/ Štěpán, sv. Christophe/ Kryštof, sv. Sébastien/ Šebastián, sv. Adrien, sv. Denis/ Diviš, sv. Laurent/ Vavřinec), vyznavači (sv. Martin, sv. Nicolas/ Mikuláš, sv. Antoine/ Antonín, později sv. Roch) a světice (sv. Anna, sv. Máří Magdaléna, sv. Kateřina, sv. Markéta, sv. Barbora, sv. Apolena). Následující částí bývá neopominutelné ofícium za zemřelé. Kniha hodinek obvykle obsahuje i další doplňkové části, jako jsou fragmenty evangelií (Jan 1-14, Narození; Lukáš 26-38 Zvěstování; Matouš II 1-12 Klanění tří králů; Marek XVI 14-20, Nanebevstoupení) a Pašije podle sv. Jana, které bývají doprovázeny výjevy z utrpení a Ukřižování Krista od Jidášovy zrady až po uložení do hrobu, případně Bičování až po ránu kopím.

Kniha hodinek zahrnuje i další každodenní modlitby a to Hodinky svatého Kříže, případně Hodinky Ducha svatého či Hodinky Nejsvětější Trojice, popřípadě všechny tři. Často sem bývají zařazeny Radosti Panny Marie, kterých je 5, 7, 9 nebo 15 a někdy může být připojeno také Sedm prosebných modliteb k Našemu Pánu. Výjimečně bývá přidáno také 15 graduálních žalmů (tj. Ž. 119-133).

⁵ „Sladká paní svatá Marie, matko Boží, milostiplná...“

⁶ „O neposkvrněná a věčně blahoslavená...“ (*volný překlad*)

Sled textů z Jana, Lukáše, Matouše a Marka začíná obvykle velkou miniaturou se sv. Janem na ostrově Patmos. Cyklus hodinek Panny Marie začíná Zvěstováním. Dvěma nejdůležitějšími miniaturami jsou Zvěstování na začátku oficia k Panně Marii a David v modlitbě, který uvádí kající žalm. Tyto dvě miniatury bývají provedeny jednou rukou patřící mistru. V druhé polovině 15. století se v úvodu kajících žalmů objevuje odhalená Betsabé v lázni, která má umožnit lepší porozumění Davidovu prohřešku. Toto téma se poprvé objevuje ve francouzské Bible Moralisée ve 13. století (Ms. Bodley 270b) a dále v žaltáři Johna z Gentu. Zobrazení krále Davida přihlížejícího lázni Betsabé je v druhé polovině 15. století poměrně rozšířené⁷ a koncem 15. století je již v knihách hodinek zcela běžné⁸.

Kalendář může a nemusí být ilustrován. Provází-li jej obraz, pak je obvykle opatřen ustálenými činnostmi vztahujícími se k jednotlivým měsícům. V lednu jsou hody, únor charakterizuje odpočinek u ohně, v březnu se prořezávají stromy, duben provází zahradní výjevy, zatímco květen lov, sokolnictví nebo rybaření v loďce. Červen je měsíc senoseče a červenec žní, v srpnu čas mlácení obilí, v září lisování vína, znakem října je orání a setí a listopadu sbírání žaludů. S prosincem přichází zabijačka, případně pečení chleba.

I jednotlivé hodinky Panny Marie doplňují ustálené výjevy. Matutiny je spojeno Zvěstování Panně Marii, Laudy provází Navštívení, Prime Narození Páně, na něž navazují Terce se Zvěstováním pastýřům, případně Sesláním Ducha svatého. Sexte se pojí s Klaněním tří králů nebo Nanebevstoupením Krista. K Nonám se váže Představení v Chrámě nebo Ukřižování, eventuálně Bůh Otec. Nešpory ilustruje Útěk do Egypta nebo Vraždění neviňátek. Completorium jsou spojena s Korunováním Panny Marie, Smrtí Panny Marie či Nanebevzetím. Někdy jsou hodinky Panny Marie ilustrovány pašijovými scénami. Matines provází Jidášův polibek, Laudes Kristus před Pilátem, Prime Bičování, Terce Nesení kříže, Sexte Ukřižování, None Snímání z kříže a Vespere Ukládání do hrobu. Completa vrcholí Zmrtvýchvstáním.

Hodinky sv. Ducha a sv. Kříže jsou často ilustrovány jedinou iluminací, a to Ukřižováním nebo Nalezením sv. Kříže u hodinek sv. Kříže a Sesláním Ducha svatého ve druhém případě. Výjimečně, ve vzácných exemplářích jsou tyto hodinky bohatěji iluminovány. Oficiem za zemřelé provází ve starších hodinkách vyobrazení Posledního

⁷ Toto ikonografické téma se vyskytuje již počátkem druhé poloviny patnáctého století např. v knize hodinek „franko-burgundské školy“ uložené v Neapoli, v knihovně Vittoria Emanuele III. pod signaturou I.B.30, fol. 94.

⁸ DÉLAISSÉ 1974

soudu, v novějších pak vigilie za zemřelé v kostele. Ve Francii se někdy objevuje procesí ke hřbitovu a pohřeb či umírající s blízkým, přičemž se anděl pere s ďáblem o jeho duši. Může zde být rovněž Dives a Lazar (chudák a boháč) či Job na hnojišti navštěvován přáteli, neboť officium za zemřelé obsahuje výňatky z knihy Job. Nemálo častý je námět, který není biblického ani liturgického původu Setkání tří mrtvých a tří živých, vyskytuje se však v *Legenda Aurea*. Patnáct Mariiných radostí uvádí, především ve francouzských knihách hodinek, Panna Marie s Ježíškem.

1.3 Geneze pařížských iluminátorských dílen 15. století: 1400-1450

Maître de Boucicaut, který bývá často ztotožňován s Jacques Coene, pochází z Brug. Bartz jeho aktivitu vymezuje léty 1390-1430⁹. Doložen je mezi rokem 1407, kdy vznikla Kniha hodinek z Oxfordské Bodleian Library, Ms. Douce 144, a rokem 1413, ale některé knihy hodinek vznikly zřetelně již před oxfordským rukopisem a kniha hodinek z londýnské British Library Add. Ms. 16997 pochází nejspíše až z dvacátých let. Objednavatelé, jako maršál de Boucicaut, vévodové Jean de Berry a jeho synovec Jean sans Peur, pocházeli z aristokratických kruhů, jeho zákazníci byli však rovněž bohatí obchodníci z měšťanských vrstev.

Kniha hodinek, objednaná Jean II le Meingre de Boucicaut, Maréchal de France, které iluminátor vděčí za své přízvisko, je uložena v Musée Jacquemart-André v Paříži, pod signaturou Ms. 2. Lze ji časově zařadit do období po roce 1401, kdy se Maréchal de Boucicaut dostal, coby francouzský guvernér, do Janova. Celostránkové iluminace jsou pozoruhodné vnesenými malířskými inovacemi, zájmem o perspektivu a světlo. Podání postav je konvenčnější, obličejové šablonovité a modelace těl velmi omezená. Podání architektury je však velmi neotřelé. Scéna je často rámována obloukem, který nenavazuje na stavby na zobrazení a vyvolává odstup diváka. Podobnou úlohu mají útvary vsunuté do popředí scén zasazených do krajiny. Boucicautův Mistr používá velmi jasné barvy, jejichž nevšední luminozita je tvořena jemnějšími tóny než u předcházejících iluminátorů. Barevná škála je postavena na kontrastu červené a modré, kromě růžové a místy i žluté mistr neuvádí pastelové tóny.

⁹ BARTZ 1996

Okolo této knihy hodinek byla shromážděna rozsáhlá, avšak ne zcela stejnorodá skupina rukopisů připisovaných Mistrovi a jeho dílně. Pro Jean sans Peur iluminoval kolem roku 1410-1412 Livre des Merveilles Marca Pola (BN Fr 2810), při čemž mu asistoval tzv. Mazarin Maître. Druhou skupinu iluminátorů, kteří se na rukopise podíleli, vedl Bedfordův Mistr. Breviář ze Châteauroux (Châteauroux, Bibl. Munic. Ms. 2) je pozoruhodný velkým množstvím iluminovaných iniciál a medailonů, které jsou neobyčejně bohaté na detail. Pohledy na Paříž v Breviáři (fol. 265 r, fol. 364 r) patří k nejvýznamnějším pařížským iluminacím doby bratří z Limburka.

Boucicautův Mistr spojuje elegantní linii mezinárodní gotiky se statickým držním těla postav, inspirovaným pozdním Giottem. Prohlubuje italské poučení mistry trecenta zprostředkované Jacquemartem de Hesdin, zejména v prostorovém uspořádání kompozic. Zobrazení prostoru vycházející ze skutečnosti, jasná gesta postav a realistické použití světla zapůsobilo na současníky i na nastupující generaci iluminátorů. Jeho vliv, který je nepřehlédnutelný jak u Bedfordova Mistra a Rohanova Mistra, tak u Mistra Marguerite d'Orléans a Jeana Fouqueta, má zásadní význam pro francouzskou iluminaci celého 15. století.

Mistr Bedfordových hodinek, Mistr Breviáře vévody z Bedfordu, neboli Bedfordův Mistr¹⁰ je termín užívaný pro označení iluminátora nebo iluminátorské dílny činné v Paříži do poloviny 60. let 15. století. Bedfordův Mistr s Boucicautovým Mistrem několikrát spolupracoval a vliv učitele na žáka je jednoznačný. V Breviáři z Châteauroux (Châteauroux, Bibl. Munic. Ms. 2), kde je hlavním iluminátorem a na němž se podílel i Boucicautův Mistr, se poprvé plně projevil jeho vyzrálý malířský rukopis. Oproti Boucicautovu Mistru jsou však jeho kompozice mnohem více zaplněny postavami a nahromadění narativních detailů postrádá skutečnou prostorovou logiku, jakoby malíře vedl strach z prázdnoty. Gesta postav jsou prudká. Aktivní dílna Bedfordova Mistra se vyznačuje homogenním stylem a rozlišení jednotlivých rukou znesnadňuje užívání společných předloh.

Po odchodu Boucicautova Mistra ze scény se Bedfordův Mistr stává jedním z předních iluminátorů dvacátých a třicátých let. Pro Jeana z Lancasteru, vévodu z Bedfordu vytvořil tento anonym misál, který roku 1871 shořel v Pařížském paláci¹¹. Ve třicátých letech, kdy jeho dílna vzkvétala, pro svého objednavatele iluminoval velmi bohatě zdobený, tzv.

¹⁰ REYNOLDS 1996; AVRIL 1995; MONKS 1990, 26-27; MARROW 1985, 13-14

¹¹ Rukopis, jenž byl chybně určen jako pontifikál, byl publikován v polovině 19. st., viz. např. VIRIVILLE 1866

Salisburský breviář (BN Lat 17294), který však zůstal nedokončen¹². Pracoval také pro burgundské vévody, roku 1409 vytvořil jednu miniaturu ve Velkých hodinkách vévody z Berry (BN lat 919, fol. 96) a s Boucicautovým Mistrem spolupracoval na Livre des Merveilles pro Jean sans Peur, cestopise, který burgundský vévoda věnoval Jean, vévodovi z Berry. Pro téhož vévodu iluminoval knihu hodinek, dnes v British Library (Add 18850), kterou pak Filip Dobrý věnoval sestře Anne de Bourgogne ke svatbě s vévodou z Bedfordu¹³. Vytvořil rukopis TERENCE des Ducs (Arsenal ms 664, fol. 128- 168) pro dauphina Ludvíka Francouzského, vévodu z Guyenne, syna Karla VI a Isabely Bavorské, jenž zemřel roku 1415. Po roce 1436 vznikly jeho rukou iluminace knih hodinek určených blízkým králi, Hodinky Dunois (Londýn, BL Y.T.3) a Hodinky de Coëtivy (Dublin, Chester Bealy Library W Ms. 82), stejně jako misál pařížského biskupa (Arsenal ms. 621).

Durrieu¹⁴ shromáždil kolem knihy hodinek BL Add. 18850, Salisburského breviáře a rukopisu, který byl zničen při požáru roku 1871 dvě skupiny rukopisů v tomto stylu. Do časnější skupiny řadil iluminaci ve Velkých hodinkách vévody z Berry, TERENCE des Ducs, Bibli (Brusel, Bibliothèque Royale, Mss. 9024-5), již zakoupil Jean sans Peur roku 1415 a Livre de Chasse Gastona de Foix (BN, Ms. fr. 616). Tuto skupinu iluminací spojil s malířem Haincelin de Hagenau¹⁵, zmiňovaným v Paříži v letech 1403 až 1415, který pracoval pro královnu Isabelu Bavorskou, burgundského vévodu Filipa Smělého a pro Louis, duc de Guyenne. Pozdější skupinu spojil s Jean Haincelin, doloženým v Paříži 1448 až 1450.

Eleanor P. Spencer připsala jednomu iluminátoru rannou skupinu knih a rozlišila podíl více iluminátorských individualit v pozdější fázi dílny. Bedfordův Mistr sám byl podle ní činný kolem 1415-1430. Jeho prvním dílem byl Breviář ze Châteauroux, stojí za nejlepšími iluminacemi Bedfordových hodinek BL Add 18850, dále iluminoval časnější hodinky Lamoignon (Lisabon, Museum Gulbenkian, Ms. L.A. 237) a Vídeňské hodinky (ÖNB Cod. 1855), dále pozdější Sobieski hodinky z Královské knihovny ve Windsdoru a je rovněž odpovědný za první fázi výzdoby Salisburského breviáře.

¹² Iluminace Salisburského breviáře byla započata roku 1424, podle tabulek pro výpočet velikonoce. Roku 1433, kdy se vévoda oženil s Jacquetou Lucemburskou, jejíž znak se v rukopise objevuje, se stále ještě na breviáři pracovalo.

¹³ REYNOLDS 1996 uvádí, že kniha hodinek BL Add Ms. 18850 s portréty vévody z Bedfordu a Anny Burgundské, kteří byli oddáni roku 1423, byla předložena roku 1430 králi Jindřichu VI

¹⁴ DURRIEU 1904

¹⁵ Katalog British Library (<http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/TourFr1400.asp>) ztotožňuje tohoto anonyma s alsáckým iluminátorem Haincelin de Hagenau, doloženým v Paříži podle uvedených údajů od 1402 do 1424. Zmínka o Jean Haincelin mezi lety 1438 až 1449 by se tak mohla vztahovat k jeho synovi, kterého by bylo možné identifikovat s tzv. Hlavním společníkem Bedfordova Mistra, Mistrem Dunois.

Reynolds podtrhuje jeho malířský přístup k iluminaci, tvary jsou vystavěny barvou, kreslířskými tahy pouze zvýrazňuje detaily, jako např. postranní výjevy v medailonech. Ženské postavy a andělé jsou elegantnější než neohrabaní muži s širokými tvářemi a baňatými nosy. Postupem času se kompozice oprostují od přehrslí detailu, ovšem na úkor zjednodušujícího provedení a znejasnění celkového uspořádání. Barevná škála se z jasně zelených, modrých a oranžových tónů mění na méně výrazné růžovočervené a těžkopádné hnědé se zlatem. Badatelka se kloní k představě plynule fungující dílny, která si předávala vzory kompozic a hojně čerpala jak z Boucicautova Mistra, tak z holandské malby. Reynolds podporuje myšlenku, že šlo spíše o výrobce knih, než jen o iluminátora.

Meiss u pozdější skupiny rukopisů hovoří o tzv. Bedfordově trendu. Z tohoto stylu se profilyvaly výraznější iluminátorské osobnosti, jako Mistr Zlaté legendy z Mnichova. Spoluprací tzv. Mistra Dunois¹⁶ s Mistrem Jeana Rolina II. se dostáváme do poloviny 15. století. Rolinův Mistr představuje, jak podotýká François Avril¹⁷, modernizovanou podobu Bedfordova stylu. Dílenské vzory byly široce přejímány, např. okruhem Mistra Jouvenel des Ursins a nalezneme je u Mistra François.

Pro poznání pařížské iluminace posledních dvou třetin 15. století je dosud základní literaturou Durrieův soupis¹⁸. Z podhoubí tradiční iluminace Bedfordova Mistra, do níž vnesl Maître de Dunois flámské vlivy¹⁹, vyrůstají tři ateliéry profesionálních iluminátorů, jejichž původ nám není přesně znám. Jsou si velmi blízké stylem i východisky, a proto bylo možné, že byly badateli vzájemně zaměňovány. Z objemu rukopisů připsaných Paulem Durrieuem Mistru Jacques de Besançon bylo možné postupně vydělovat rukopisy skutečných nástupců Bedfordova Mistra; Mistra Jeana Rolina II., Mistra François a konečně, Mistra Jacques de Besançon. Díky nové flámské optice, bez níž by se pařížští iluminátoři z gotické tradice asi nevymanili, zmizely s těmito ateliéry poslední zbytky idealizace vlastní mezinárodnímu slohu.

Vedle uvedené skupiny přišel do Paříže ze severu Maître de Dreux-Budé neboli André d'Ypres, jenž přináší v letech 1445-1446 do Paříže nadále často citovanou formuli vzdálené realistické krajiny zalité světlem a Maître de Coëtivy, jenž stylově vychází patrně ze severonizozemské malby, i když uspořádání stránky se řídí pařížským zvykem. Maître de

¹⁶ REYNOLDS 1996 jej považuje jen za plynulé pokračování dílny Bedfordova Mistra. Bedfordova dílna pracovala pro hraběte de Dunois a Admirála de Coëtivy, kteří patřili k blízkému okruhu francouzského dauphina Karla.

¹⁷ AVRIL 1995

¹⁸ DURRIEU 1892

¹⁹ Avril 1995

Coětivy často spojuje v jedné iluminaci prvky krajiny a interiéru. Vyniká v dramatických mnohofigurálních scénách, zejména bitevních. Tito umělci nepůsobili výlučně jako iluminátoři, vytvářeli také předlohy pro tapiserie a malovali obrazy. Množství dochovaných rukopisů je však podstatně nižší, než u výše uvedených iluminátorských dílen druhé poloviny 15. století.

Kromě těchto dvou skupin bylo v Paříži činných množství druhotných miniaturistů, kteří přebírali hned z toho, hned z onoho. V Paříži se kolem roku 1450 utvořila klientela z nejrůznějších společenských vrstev, od prelátů a obchodníků, přes vojenské velitele, královské činovníky a vysokou šlechtu, až po královskou rodinu.

2.1 Mistr Jeana Rolina II.

Mistr Jeana Rolina II., známý rovněž jako Maître d'Horloge-de-Sapience, se zrodil z práce Eleanory P. Spencer, která jej vydělila ze souhrnných děl konce devatenáctého a počátku dvacátého století²⁰ a označila podle četných rukopisů, které vytvořil pro kardinála z Autun, Jean Rolina II.²¹, jeho hlavního objednavatele. Badatelka poukazuje na vztah k Maître de Coětivy a předpokládá jeho porýnský původ²². Peter Rolfe Monks hovoří o jeho vlivu na současníky, Mistra z Vídně (ÖNB 13237), Mistra z Wolfenbüttel (Ms. 2326) a na plodného Mistra François²³; za vlivného předchůdce Mistra François je shodně považován i další současnou literaturou²⁴.

Východiskem mu byl nepochybně styl Bedfordova Mistra zprostředkovaný Maître de Dunois, hlavním spolupracovníkem Bedfordova Mistra. Spolu se podíleli na hodinkách Simone de Varie, kde tři listy iluminoval Jean Fouquet²⁵. Kromě toho Mistr Jeana Rolina II. a Maître François dokončili knihu hodinek ÖNB 1840 započatou Bedfordovým Mistrem.

²⁰ DURRIEU 1892

²¹ Kardinál Jean Rolin II. (1408-1483) byl třetím synem Nicolase Rolina (1380-1461), burgundského kancléře, jmenovaného roku 1422 Filipem Dobrým. Nicolas povolal do Beaune flámské stavitele a architekty a byl významným investorem v oblasti výtvarného umění, roku 1442 objednal u Rogiera van der Weyden polyptych Posledního soudu a ve svých šedesáti letech se nechal portrétovat Janem van Eyckem na obraze Madona kancléře Rolina. Církevní kariéra syna Jeana byla díky otci brzká a velkolepá. Kmotrem mu byl Jean sans Peur, roku 1436 se stal biskupem v Autun a 1449 přijal kardinálský klobouk. Z období kolem 1480 známe jeho portrét od Maître des Moulins.

²² SPENCER 1974

²³ MONKS 1996

²⁴ RANDALL 1992; SPENCER (1963) zpočátku měla zato, že se po příchodu do Paříže stal starším žákem v dílně Mistra François. Jindy byl zaměňován s mladým Mistrem François.

²⁵ MARROW 1985, 1994

Spencer postřehla v práci Mistra Jeana Rolina II. rys malířské kultury, z níž vychází i Dirk Bouts. Sterling²⁶ v této souvislosti poukazuje na příbuznost jeho malířského rukopisu s Guillaumem Spicrem, doloženým v letech 1450-1476 ve službách burgundského vévody Filipa Dobrého a dijonské radnice jako malíř a umělec malující vitráže. Blízkost typu Boha Otce z Misálu z Autun²⁷ burgundskému sochařství doby Juana Huerty (1443-1462) a fakt, že byl Jean Rolin biskupem v Autun, vede Sterlinga k předpokladu, že Mistr byl povolán do Paříže z Burgundska v době okolo roku 1455 biskupem Rolinem, který zde rád prodléval. Činnost Mistra Jeana Rolina II. v Burgundsku a Paříži autor datuje od doby před rokem 1449, kdy získal Jean Rolin kardinálský klobouk, do doby kolem roku 1460. François Avril v publikaci „Illuminované rukopisy ve Francii 1440-1520“ vymezuje působení Mistra Jeana Rolina II. lety 1445-1465²⁸, zatímco Peter Rolfe Monks datuje aktivní období volněji, kolem 1440-1465²⁹.

Katalog iluminovaných rukopisů z australských kolekcí uvádí povšechně, že Mistr Jeana Rolina II. staví na pařížské tradici a jeho styl zároveň odráží novou vlnu nizozemského vlivu na francouzskou iluminaci a některé prvky mohou vycházet z díla Jana van Eyck a Rogiera van der Weyden³⁰. Mistr si z Burgundska přinesl velmi osobitou paletu barev, charakteristickou spojením odstínů hnědi se zlatými lesky, červeně a zeleně, které nabývají někdy ostré, až agresivní intenzity³¹. Po příchodu do Paříže je citelně ovlivněn Bedfordovým Mistrem, ale z elegance mezinárodního slohu už u Mistra Jeana Rolina nic nepřetrvává. Figurální výjev je zasazen do krajiny se sníženým obzorem, záhyby jsou ostře zalamovány. Obličje jsou nehezké, ale vyjadřují emoce, zvýrazněné přesvědčivými gesty. Systematická absence líbeznosti a „nefrancouzská“ prostota ženských oděvů vedla Spencer k soudu, že Mistr Jeana Rolina II. pocházel ze severu.

Eleanor P. Spencer v rozboru francouzského překladu Susova Horloge de Sapience (Brusel, Bibliothèque Royale, Ms. IV 111) vyčleňuje miniatury ze souboru spojovaného s Mistrem François a charakterizuje styl Mistra Jeana Rolina II.³². Hovoří zde o nezávislém expresivním malířském rukopise se sytými barvami, který má blízko k Maître François i k Maître de Jacques de Besançon, postavy jsou však živější a jejich postoje i gesta jistější, oproti jisté loutkovitosti figur Mistra François. Autorka oceňuje především škálu vyjádření

²⁶ STERLING 1990, 176-229

²⁷ Lyon 517

²⁸ AVRIL 1993/1995

²⁹ MONKS 1996, 1990

³⁰ MANION, VINES 1984, kat. n°77

³¹ MONKS 1985 a, 21, 24, 27, 57 cit. in: STERLING 1990, 176-229

³² SPENCER 1963

emocí a úspěšné zvládnutí komunikace mezi jednotlivými postavami a jejich skupinami. Přes zjevný zájem o logickou perspektivu si postavy jen málo vytvářejí vlastní prostor. Plasticita hlav je zřídka rozvinuta v tělesných postojích, neboť drapérie často žije vlastním pohybem. Mistr se pokouší naznačit hloubku perspektivně ubíhajícími kachlovými podlahami a trámovím, jen zřídka se mu však podaří vytvořit skutečnou hloubku. Scéna v interiéru je vždy zajímavější než krajinné pozadí. Budovy jsou krajinou spíše vyvažovány, než do ní zasazeny. Krajiny jsou pouhým formálním seskupením travnatého popředí, strání s košatými stromy a vzdálených plánů s řekami, poli a městy oddělených jednoduchou lineární a vzdušnou perspektivou. Oblohy jsou sytě modré a jsou pokryty oblaky nebo hvězdami uspořádanými v neobratných vzorcích. Pro Mistra Jeana Rolina II. jsou zjevně nejdůležitější barevné tóny, které dokáže vyváženě uspořádat.

Badatelka na základě této charakteristiky Mistru Jeana Rolina II. připsala vedle misálů uložených v Lyonu a v Autun vzniklých na objednávku Jeana Rolina II.³³ nejméně dvanáct knih hodinek, dále tři miniatury *Compendium historiale* a titulní list *Cité de Dieu* v Chantilly (Musée Condé, ms. 491, ms. 322). Bruselské *Horloge de Sapience* však spolu se dvěma knihami hodinek, z Britského muzea (Add. Ms. 25695) a z vídeňské Národní knihovny (ÖNB ms.s.n. 13237), považuje za nejkrásnější.

Významným kritikem atribucí Eleanory P. Spencer se stal Peter R. Monks³⁴. *Horloge de Sapience* jednoduše charakterizuje jako epitomé stylu Mistra Jeana Rolina II. Iluminátorem knihy hodinek ÖNB 13237 určil tzv. Vídeňského mistra, který byl Rolinovým mistrem přímo ovlivněn. Z přípisů Spencer vyloučil i několik dalších knih hodinek³⁵. Za nepopíratelně pocházející z ruky Mistra Jeana Rolina II. uvádí rukopis z Hágu 74.F.1. a Londýnský rukopis Egerton 2019, podíl na vídeňské knize 1840. Dále je nesporně hlavním iluminátorem knihy hodinek W 285 z Walters Art Gallery. Na hodinkách Simone de Varie (Den Haag, 74.6.37, 74, 6. 37 A; Malibu, Getty Museum Ms. 7) se podílel s Hlavním spolupracovníkem Bedfordova Mistra. Výčet doplňují Hodinky Rolin-Lévi z Petrohradu³⁶

Monks vyzdvihuje Mistrovo logické uspořádání prostoru a jasné rozlišení neživých předmětů od živých postav, důslednost vysokého horizontu a realistické krajiny. Ty jsou obvykle členěny živými ploty a při zemi pětičetnými trsy travin a hustě porostlými kulovitými stromy uspořádanými v řadách. Skalnaté výběžky ve středním plánu se vždy kloní doprava.

³³ Lyon, Bibliothèque Municipale, ms. 517; Autun, Bibliothèque Municipale ms. 131, 149 a volné miniatury v Musée Rolin; MONKS 1990 uvádí signatury autunských misálů 108 A a 114 A;

³⁴ MONKS 1994, 1996

³⁵ STEJSKAL 1993, 718, však přesto zmiňuje Rolinova Mistra jako autora vídeňského rukopisu 13237.

³⁶ Sankt Peterburg, Nacionalnaja Biblioteka, Rasn.Q.v.I, 9, kol.1455-1460, in: VORONOVA 1996.

Světlo dopadá vždy zleva. Pěšiny se vinou po zvlněném terénu a ztrácí se za vrcholky kopců. Na obzoru bývá vcelku prokreslené město oddělené hradbami.

Budovy jsou jasně a pečlivě prokresleny, ale Mistr Jeana Rolina II se příliš nezabývá perspektivou, úběžníků bývá poměrně mnoho. Konstrukce, jako opěrné oblouky, mohou být i zastaralé a připomínat Boucicautova či Bedfordova Mistra, ojedinělé prvky však mohou být eyckovské či weydenovské. Průhledy v interiérech jsou často vidět řídké osvětlené zadní místnosti, úzké průchody a zvláštní točitá schodiště. Autorova záliba v detailu je patrná i v malbě oděvů, drapérií a závěsů. Interiér je však nezřídka ovládnut hmotou nábytku.

Postavy vyšší společenské vrstvy jsou elegantních zevnějšků a obvykle jsou dobře proporčně vyvážené. Mají vysoká čela, široké lícní kosti a vyvinuté spánky, malá ústa a brady a silné uši zvýrazněné dvěma tečkami. Proporce lidí z nižších vrstev jsou oproti tomu zkrácené, postavy mají nízká čela a silné a výrazné nosy. Pokusy o profily či kosé úhly jsou zřídka úspěšné, někdy přichází postava o krk, jindy o obličej. Poněkud úspěšnější jsou tříčtvrteční profily. Umělci nedělá potíže přesvědčivé zrcadlení věku v tvářích a vyjádření emocí. Nedůležité postavy v davu podléhají jistě šablonovitosti. V malbě oděvů a pokrývek hlavy je zřejmá jeho fascinace detailem.

Umělec důsledně používá jasné a zářivé barvy a neváhá proti sobě umístit postavu v rumělkovém spodním šatě a modrém plášti s odvážně červeně a zlatě vzorovaným baldachýnem a složitou zelenou dlažbou na podlaze. Má zálibu v barevných odstínech, zejména v šedi s příměsí fialové, citrusově zelené a světle oranžové. Zdokonalil modelaci barevnými tóny převzatou od Bedfordova Mistra. Soustředil se především na estetický efekt a dekorativní detail než na důsledné vyvážení objemů, výraz či realistickou věrnost.

2.2 Kniha hodinek NK Břevnov 297 (dříve Břevnov 2164) – popis

Kniha hodinek

Paříž, kol. 1450-1460

Jemný bílý pergamen, 217 folií, 160 x 100 mm; text: latinsky a francouzsky v textuře o jednom sloupci o 13 řádcích; plocha pro text 52 x 76 mm, písmo tmavě hnědé, tmavočervené titulky, kaligrafická francouzská bastarda, ve francouzském kalendáři se střídají tmavočervené a tmavomodré řádky, některá jména jsou zlacena, nechybí zde Ste Geneviève či St Denis; v textu se střídají větší a menší iniciály. Větší jsou obvykle modré na zlatém poli a jsou zdobeny trojlisty a bobulemi a jednoduchým bílým ornamentem. Menší jsou zlaté na modrém, malinovém, případně kombinovaném poli. Výplně konců řádek jsou modré či malinové, někdy se zlatými bobulemi nebo tenkým bílým zdobením; Mezi folii 31 a 32 byl vyříznut list

s iluminací, jak napovídá zbytek bordury; vazba: kožená, ořezáno a nově svázáno, zejména je ořezání patrné v horní části na foliích s celostránkovými iluminacemi, které jsou vzhledem k hřbetu nakřivo.

Obsah:

Fol. 3 r – 14 v kalendář, na fol. 3 r pod kalendářem zeleně připsáno „Codice hoc MS?to a.1778 Vindobona numerata est Maria Theresia Augustys Princepo, při pravém spodním okraji Stephanum Abbatem Bř/ Audii Theol. Directorem

Fol. 15 r – 25 v, evangelijní perikopy

Fol. 26 r – 36 r, Obscero te

Fol. 37 r – 118 r, latinské mariánské ofícium podle pařížského úzu, 8 liturgických hodin

Fol. 120 r – 145 r, kající žalmy

Fol. 146 r – 157 r, ofícium ke sv. Kříži

Fol. 158 r – 167 r, ofícium k Duchu svatému

Fol. 168 r, ofícium za zemřelé

Fol. 209 r – 217 r, závěrečné modlitby (modlitby ke Kristu ochraniteli, 209 r, Te invocamus, 210 r, O desolatorum consolator)

Iluminace na počátcích čtení:

Kalendář je bez iluminací, celkem je v rukopise 19 miniatur

Fol.15 r, sv. Jan Ev.; fol. 18 r, sv. Matouš; fol. 20 r, sv. Lukáš; fol 24 r, sv. Marek; fol. 26 r, Korunování Panny Marie; Fol 37 r, Zvěstování Panně Marii; Fol 53 r, Navštívení Panny Marie; Fol. 69 r, Narození Páně; Fol. 78 r, Zvěstování pastýřům; Fol. 85 r, Klanění tří králů; Fol. 92 r, Obětování v Chrámě; Fol. 99 r, Útěk do Egypta; Fol. 110 r, Korunování Panny Marie; Fol. 120 r, Král David v modlitbách; Fol. 146 r, Ukřižování Krista; Fol. 158 r, Seslání Ducha svatého; Fol. 168 r, Pohřeb duchovního; Fol. 209 r, Nanebevstoupení Krista; Fol. 210 r, donátorka s dětmi doporučená sv. Petrem;

Národní knihovna v Praze, Břevnov 297 (starší sign. Břevnov 2164/ Cim L 190)

Literatura: HLAVÁČKOVÁ 1993; STEJSKAL 1993/ 1994, 717-718

Členění stran s iluminacemi:

Iluminace jsou při levém horním okraji rámovány zlatou linkou mezi dvěma tenkými černými linkami. V horní části je plochý oblouk, zvnějšku zdobený vroubkováním. Pod iluminací je vlevo iniciála vyplněná vegetabilním motivem spočívající na zlatém poli. Napravo pak začíná třemi řádky text. Ze tří stran je vše obklopeno zlatočervenou linkou, kromě prostoru nad obloukem. Zbytek strany je vyplněn vegetabilními motivy s drolemi, při okrajích je list lemován zlatou a červenou linkou. Na některých foliích je ústřední iluminace doprovázena čtyřmi medailony, vlevo nahoře je vždy nejmenší, medailony při spodním okraji jsou největší. Jsou lemovány zlatou linkou mezi tenkými černými liniemi, při vnějším okraji jsou ozdobné vroubky.

Charakter bordur:

Drolierie, jako jsou ptáci a kombinované zoomorfní a antropomorfní organismy protažených proporcí, se vyskytují pouze na stránkách s iluminacemi. Na ostatních foliích je výzdoba vegetabilním ornamentem omezena na výšku textového pole. Motiv bordury je v těchto případech rozdělen do tří částí, ve spodní a horní třetině je modrozlatý akant, vprostřed je rostlina s bohatými výhonky a barevnými květy, případně je akant uprostřed a květinový motiv po stranách. Květy jsou modré, fialové, červené, někdy žluté, malinové či bílé s malinovým nebo šedým okrajem. Střídají se také různé druhy květů, jako sedmikráska, fialky či zlaté makovice. V malbě je užitá i jasná zeleň.

Popis iluminací:

Fol. 15 r, sv. Jan Evangelista na Patmu

Sv. Jan sedí v popředí malého vejčitého ostrova, na klíně má rozložen svitek, kam brkem píše. Evangelistově činnosti klidně přihlíží orel s kratšími křídly a trubičkou na svitek v zobáku. Na vzdáleném konci ostrova, nalevo od evangelisty, vyrůstá výrazný štíhlý strom, napravo od sv. Jana je nevysoké homolovité skalisko, jehož pata je kryta nízkými keři. V pozadí je město se štíhlými věžemi, jejichž siluety vybíhají vysoko k obloze, oddělené světlým opevněním s hranolovou věží. Horizont je v tmavých šedomodrých tónech, hora v pozadí je naznačena jedním tahem štětce. Nebe je na horizontu bílé, směrem vzhůru přechází od světlemodré k tmavšímu tónu, v ose září tenoučké zlaté paprsky.

Janova hlava je nakloněna ke straně, široký plášť je rozložen po zemi, odkud se odráží v nemnohých pravidelných zalamaných záhybech. Prosté polodlouhé vlasy se nad rameny bohatě vlní dozadu, inkarnát půvabné mladistvé tváře je bělostný, čelo vysoké a svatozář plně vyzlacena. Jednoduchý spodní šat je fialkové barvy, svrchní je malinový. Horní část těla je podána s citem pro objem a perspektivní pojetí.

Úplně v popředí je při pravém rohu travnatý porost, nalevo je keř. Travnatý ostrov je obklopen vodní hladinou. Na okrajích ostrova je půda oseknuta, vpředu je připojen oblý balvan. V pozadí se ve vodě se odráží po stranách ostrova dvě drobné loďky s ráhny a kulovité stromky na protějším břehu. Vodní hladina, která pokračuje až k horizontu, je stínována hnědými tóny. Při bližším pohledu zaujmou siluety postaviček na loďkách a jejich odrazy ve vodě. Střechy města za hradbou jsou jednotlivě podány, některé zvýrazněny jednoduchým obrysem.

V rozích iluminace jsou čtyři medailony s Bohem Otcem, mučením sv. Jana a dvěma klečícími donátory, zřejmě měšťanským manželským párem bez znaku. V medailonu v levém horním rohu je umístěna žehnající poloviční postava Boha Otce v papežské tiáře a pluviálu, hledící k ústřednímu výjevu. Je obklopen monochromními postavami andělů s výraznými hlavami a křídly. Barevná plocha je oranžová, andělé směřují pohledy k Otci.

V pravém horním medailonu je sv. Jan v kotli. Kotel stojí na trojnožce, oheň pod ním rozdmýchávají dva muži s nástroji, pohrabáčem a dmychadlem. Sv. Jan stojí klidně, sepjaté ruce před tělem se dotýkají špičkami prstů a zrak je sklopen. Muži po stranách jsou nakročeni koleny, zbytek nohou je nám skryt. Koutky jejich úst jsou stočeny, gesta jsou výrazná, zaujmou vykasané rukávy katana vpravo. Bělostné tělo sv. Jana je haleno parou, světlemodrá hladina v kotli obtéká podbřišek. Hnědá zem je pokryta černými tečkami, modré pozadí je částečně šrafováno krátkými čárkami a několika droboučkými zlatými tečkami.

V pravém spodním medailonu je se střídmostí a půvabem zobrazena klečící donátorka se sepjatýma rukama v dlouhém tmavě červeném šatu se zvýšeným pasem, vlasy jsou zakryty černou kapucí. Spočívá na bílé cestě, jejíž povrch je černě tečkován. Cesta vybíhá z brány obklopené dvěma masivními věžemi, za donátorkou stavbu kompozičně vyvažuje kuželovitý strom se světle a tmavozeleným listovím, některé listy jsou naneseny zlatem. Světlemodré nebe je pokryto zlatými hvězdičkami. Donátor v protějším medailonu je podán obdobně, ale o něco jednodušeji. Je oděn tmavočerným šatem s černou šerpou přes rameno, členění tváře je setřeno. Pozadí je omezeno na tři barevné pruhy cesty, trávníku a zdi, korunu stromu a modř oblohy.

Fol. 18 r, sv. Matouš s andělem

Starý evangelista sedí v interiéru, listuje v knize, na kolenou rozprostřen rozepsaný rukopis, v ruce drží brko. Nad ním je jednoduchý kruhový baldachýn se zlatým závěsem. Rysy jeho tváře jsou tvrdé, gesta tuhá, tvář je však určitým způsobem modelována stínováním. Čelo je vysoké s naznačenými vráskami, poměrně velké oči jsou zešíkmené dolu, nos a uši jsou výrazné. Brada se šedým vousem rozděleným do dvou pramenů je výrazně vysunuta dopředu. Malíř se tak snažil naznačit pohled světce vzhůru k přicházejícímu proudu zlatých paprsků. Evangelistovy ruce jsou nepřiměřeně velké, dva natažené prsty levé ruky jsou jakoby bez kloubů.

Anděl, který sv. Matoušovi přidržuje kalamář a černé pouzdro na odložení pera, má velké kulaté oči a bambulovitý nos. Jeho křídla jsou tmavozelená a tyrkysová a jsou pokryta zlatými tečkami.

Interiér je jednoduše orámován, neschází gotické okenní kružby, které však nejsou pečlivě provedeny, tahy štětce jsou nestejně široké. Rovněž křeslo a pulpit jsou po stranách opatřeny kružbami.

Fol. 21 r, sv. Lukáš s býkem

Výjev rámuje bílé, v náznaku mramorované sloupy, levý vrhá stín, za ním je ze dvou třetin skryt býk ležící před dvojitým pulpitem na otočném rameni s jednou rozevřenou a na horní desce jednou zavřenou knihou.

Světec středního věku sedí za pultíkem u něhož píše. Je bezvousý, tvář je pěkně řezaná se zvýrazněnou bradou. Obličej je jemně stínován. Drapérie šatu je poměrně plynulá a přes velikost hlavy si zachovává určitou něžnost výrazu. Plášť je malinové barvy, spodní šat je krásné, nebesky modré barvy. Neschází chryzografie. Proporce evangelisty i jeho zvířecího atributu jsou harmonicky vyváženy, stejně jako celkové uspořádání iluminace.

Pultík je překryt zelenou látkou se zlatými tečkami a lemováním. Táflování pultu je stínováno, lesky jsou zlaceny. Za Lukášem je vzorovaná fialová zástěna, nad ním visí ostře zelený kruhový baldachýn se zlatým vzorováním a závěsem. Baldachýn díky umnému stínování nepůsobí plošně. Strop je trámový, valený.

Na této interiérové scéně lze pozorovat jistou snahu o perspektivu, podlaha však neubíhá k jedné ze stěn, nýbrž do středu.

Fol. 24 r, sv. Marek se lvem

Interiér je rámován jednoduchými bílými sloupky nesoucími plný oblouk. Sledujeme tužší záhyby látky, neforemné tělesné tvary postrádající půvab, bohaté užití zlatého inkoustu. Kresba je jednoduchá a provedení postrádá jemnost. Evangelista je v interiéru, před ním je pulpit s pouzdrům a kalamářem, do něž si právě namáčí pero. Jeho tělesné tvary nejsou přesvědčivé; levá ruka nevychází z ramene, údy jsou masivní, záhyby tuhé a jednoduché bez skutečné modelace a hloubky. Pozadí lva je uťato rámem iluminace. V čelní stěně je trojice oken, z pravého vyzařují zlaté paprsky dopadající na Markovu tvář.

Barevná škála je omezená, dominuje červená a modrá pláště a zelená kruhového závěsu. Červená je i kniha, na níž spočívá lev. Zvíře, Markova svatozář a dřevěné doplňky, jako sedadlo s baldachýnem, pulpit a trojnožka pod levou nohou evangelisty, jsou provedeny béžovou se zlacenými lesky.

Na podlaze se střídají světlemodré a zelené kachle bez perspektivní snahy, jsou jen lehce zkoseny k pravé straně. Strop je valený s naznačeným trémovím.

Fol. 26 r, Korunování Panny Marie

Panna Marie, korunovaná dvěma anděly, sedí na centrálně umístěném trůně s kružbami, na klíně s nahým Ježíškem, jenž si poukazuje na ústa. Oba hledí napravo. Pozadí je celé efektně vyzlaceno. Inkarnáty jsou bělostné. Vyřezávaný trůn je zdoben plaménkovými motivy a dvěma lvíčky po stranách.

Panna Marie je oděna v tmavošedý spodní šat se zvýšeným pasem a nebesky modrý svrchní šat s nečetnými zalamanými záhyby. Jemné provedení, stínování tváře i lesky šatu jsou provedeny drobnými čárkami a tečkami.

Fol. 37 r, Zvěstování Panně Marii

Skupina je zasazena do architektonického rámce, postranní sloupy s naznačeným členěním nesou dva plné oblouky spojené visutým svorníkem, v jehož nice je pod baldachýnem socha zahalená dlouhým šatem. Dekorativní členění nad oblouky připomíná lettner.

Panna Marie spočívá v chrámové lodi, charakterizované výraznou rozetou, kterou proniká modř nebes, shodná s barvou Mariina pláště. Klečí před oltářem, kde má rozevřenou knihu. Je zvýrazněna baldachýnem malinové barvy s rozevřenou spadající drapérií zachycenou zlatým provázkem ke svazkovému pilíři. Marie se otáčí doprava k přicházejícímu andělu, zleva přilétá holubice v proudu tenkých zlatých paprsků. Anděl pokleká, v levé ruce zlatou hůl, pravicí se obrací k Panně a vyslovuje ‚ave‘.

V oblasti tváře Panny Marie je malba částečně poškozena. Marie je oděna v modrý šat zdobený chryzografií obepínající nevýraznou hrud', z oblých ramen jí spadá modrý zlacený plášť a při dopadu na zem se pravoúhle zalamuje ve třech výrazných skladech oživených vlnovkami. Její svatozář je zdobena krátkými zlatými paprsky a drobnou vlnovkou na béžovém podkladě.

Boží posel je oděn v bílý spodní šat a malinový pluviál se širokým ozdobným zlatým lemem a čtvercovou sponou. Má poměrně výrazné ruce i oči a zlaté vlasy jsou prokresleny perem. Jeho vysoká křídla jsou zelená s nádechem zlatého lesku.

Za zvěstujícími zaujmou slepé kružby ve stěně a svazkový pilíř. Architektonické zdobení má podobu dvojitého oblouku, nad nímž je rozeta s vloženým čtyřlístem, v jehož středu je malý kroužek. Podobné gotizující kružby zdobí i oltář. Obruč baldachýnu je ornamentálně zdobena zlatou linií s hrotitými výběhy. Šedá stěna za Marií je jednoduše horizontálně členěna hustými linkami a římsou v horní třetině. Podlahu pokrývají světlemodré a zelené kachle ubíhající doleva.

Iluminace je doplněna čtyřmi medailony s Bohem Otcem, Pannou Marií, která tká chrámovou oponu, ve spodní části medailony s Narozením Panny Marie a Uvedením Panny Marie do Chrámu. Medailon s Otcem je menší, než ostatní, oba spodní medailony jsou největšího průměru. Bůh se obrací k hlavní iluminaci s gestem žehnání, je oděn v tíaru a pluviál, má svatozář a je obklopen tenkými paprsky na modrém pozadí. při okraji medailonu jej obklopuje věnec oranžových monochromních cherubů. Panna Marie v pravém horním medailonu sedí s vřetenem u tkalcovského stavu, za ní je rozprostřen čtverec malinového brokátu, téhož typu, který je použit na baldachýn u Zvěstování. Je charakterizována modrým šatem, prostými světlými vlasy a zlacenou svatozáří. Podstavec lavice, na níž sedí, je zdoben plaménkovými kružbami. Podlaha je jako na Zvěstování, zeď je šedá, zaujme naznačení let dřeva stavu.

V medailonu s Mariiným narozením podává žena v jasně červeném oděvu matce spočívající na lůžku dítě v zavinovačce ověšené svatozáří. Matka je oděna v bílé noční košili, na hlavě má bílý turban. V popředí je dřevěná kád' vyložená bílým prostěradlem, postel je překryta malinovým přehozem s chryzografií, stejné barvy jsou i nebesa a brokátový závěs za rodičkou. Podlaha je pokryta splétanou rohoží. Zaujme detail komody se zásuvkami překryté látkou s třásněmi, na níž jsou naskládány zlaté talíře.

V pravém spodním medailonu klečí drobná modře oděná Panna na jednoduchých chrámových schodech, je přijímána velebnězem, za ní jsou její rodiče, matka v modrém šatě a roušce se svatozáří, která se obrací ke starému otci s plnovousem ve skořicovém spodním a malinovém svrchním šatě s modrou kapucí a zlatým opaskem. Budova Chrámu je členěna do dvou etáží, ve spodní jsou vysoká tmavá okna s kružbami, v horní světlá okna kosočtvercovým mřížovím. V popředí je travnatý

porost tvořený droboučkými čárkami na světlezeleném podkladě, trs traviny a dva nízké košaté stromy s prokresleným listovím. Za rodiči je kopec se stromem, v pozadí jsou bílé hradby se třemi věžemi a tmavomodré odstíněné nebe s pěti tečkami hvězd a zleva dopadajícími zlatými paprsky. Malba je místy opadána.

Fol. 53 r, Navštívení Panny Marie

Proporce velkých postav obou světic jsou nepřirozené, obličej je protáhlý, tuhé záhyby šatu statické. V pozadí je poměrně masivní architektura.

Vše je neuměle stínováno drobnými nerovnými čárkami, podobně jako na fol. 146 r. Setkání se odehrává na bílé, černě tečkované cestě, oddělené od travnaté plochy druhého plánu nízkými kameny naskládanými na sebe. Po stranách jsou dva větší stromy se zlacenými lesky. Rovněž svatozáře obou postav jsou plně vyzlacené. Nebe je poseto zlatými tečkami hvězd.

Fol. 69 r, Narození Páně

Zde zaujme výrazné žlutooranžové slunce s paprsky. Hlavy účastníků jsou poměrně velké, postoje ztuhlé. V pozadí, oddělen kopcem, je žlutozelený trávník. Barevnost odpovídá škále používané malířem bordur.

Fol. 78 r, Zvěstování pastýřům

Samotné Zvěstování je odsunuto do pozadí, v prvním plánu je pastorální milenecká scéna. Pár spočívá na bílé cestě, blízko sedí bílý psík zdvihající zraky k nebesům. Úplně v popředí je malá travnatá plocha, napravo leží ovečka, druhá právě vchází do záběru. Prostorotvornou funkci plní šikmo odložená pastýřská hůl. Napravo je vysoký oplocený strom. Dva andělé na nebi nesou nápisovou pásku s textem „Gloria (in) excelsis Deo et nobis“. Zpoza andělů vychází tenké zlaté paprsky.

V druhém plánu je nalevo strom obklopený stádem oveček hlídaným dvěma pastýři, kteří právě vzhlížejí k nebi. V krajině napravo jsou drobné kulovité stromky a vlnovka cesty ubíhající kolem diagonály kopce. V pozadí je šedomodrá architektura podobná jako na fol. 15 r.

Pastýř s dívkou v popředí nebesům nevěnují pozornost. Dívka, oděná široce rozprostřeným fialovým šatem se zvýšeným pasem a širokými bíle lemovanými rukávy hladí mladíka dlaní po bradě, druhou rukou se něžně dotýká jeho pravice. Podkresba šatu je zřejmě červená, stíny jsou nanášeny černě. Pastýř má na sobě šedý

oděv a kapuci malinové barvy. V pase má přivázaný vak a kolena jsou odhalena. Záhyby šatu jsou spíše měkké, stínování je poměrně citlivé. Zaujme detailní kresba a krásné syté barvy, zvláště zářivá žlutozelená a oranžové linky křídel dvou andělů na sytě modrých nebesích, krajina je provedena v různých odstínech zelené.

Fol. 85 r, Klanění tří králů

Iluminace vykazuje shody s fol. 24 r, jako zalamované záhyby, šrafování neuspořádanými čarami (šat jednoho z králů – lev), jednoduché provedení nehledící na drobnopis, předměty i architektura jsou podány pouze povšechně, plošnost, schází jemné přechody barevných odstínů, podobná svatozář Panna Marie-sv.Marek
Tělesná jádra jsou nepružná, hlavička dítěte je poměrně drobná, záhyby šatu jsou tuhé

Fol. 92 r, Obětování v Chrámě

Detail kružeb je ledabylye zpracován, schází snaha o perspektivu, baldachýn s výrazným zlaceným závěsem není skutečně upevněn, volně se vznáší v prostoru, světlešedá plocha stěny je nečleněná.

Stínování pláště a provedení prstů rukou tahem štětce je podobné jako na fol. 18 r.

Jak kompozice, tak záhyby oděvů i obličejů jsou velmi zjednodušeně podány, detail interiéru není dokončen. Postavy mají úzká ramena a tuhá tělesná jádra. Dítě má neúměrně malou hlavičku a silné nohy. Barevná škála je chudá, tmavomodrá, tmavší červená, tyrkysově zelená, béžová, šedá. Na podlaze se střídají světlejší a tmavší zelenožluté kachle.

Fol. 99 r, Útěk do Egypta

Barvy jsou omezeny na tmavomodrou, malinovou a bílou, šaty jsou zvýrazněny nepravidelnými zlatými linkami. Cesta, na níž je skupina Marie s dítětem na oslíku a Josef, je mléčně bílá s černými tečkami. Je oddělena od travnatého pozadí osekáním. Ze středu plochy nebe vycházejí zlaté paprsky.

Fol. 110 r, Korunování Panny Marie

Panna Marie má velkou hlavu a záhyby jejího šatu jsou kostrbatější.

Fol. 120 r, Král David v modlitbách

Šedovousý král David, oděný malinovým šatem se zlatým opaskem a modrým pláštěm s hermelínovým límcem a výraznou chryzografií, se sepjatýma rukama, klečí na cestě vycházející z portálu paláce, oddělené hradbou od krajiny v pozadí a vzhlíží k Bohu Otci, který mu žehná výraznou pravicí. Ucho Davida je silné, tvořené dvěma tečkami. Bůh má plnovous a křížový nimbus, spočívá v polopostavě na nebesích, obklopen modrým obláčkem, z něhož dopadají na Davida tenoučké zlaté paprsky. Před králem je na cestě odložen vysoký klobouk malinové barvy se širokým ohnutým zeleným okrajem, na něm je navlečena koruna s liliemi střídajícími prosté hroty. O zárubeň vchodu je opřena vysoká štíhlá loutna. Cíp Davidova šatu zasahuje do vnitřního prostoru portálu. Davidovo tělo vrhá krátký stín, postava však není zcela pevně usazena.

Architektura vlevo za Davidem je citlivě propracována, zaujme průhled do interiéru s kosočtverečně mřížovanými vysokými okny. Přímá zeď s cimbuřím napravo za Davidem je zdobena třemi oblouky se slepými kružbami. Za hradbami s cimbuřím a slepými kružbami ve vysokých obloucích, je průhled do krajiny se stromy s chryzografií a ubíhající cestou ztrácející se z dohledu. Napravo je nepřiliš vzdálená béžová architektura s červenými střechami, dominuje válcová stavba s věží.

Barevné tóny jsou harmonicky vyvážené. Tvář Davida se podobá tváři anděla ze Zvěstování na fol. 37 r, v čele oblouku za Davidem je soška shodná s tou, jež je umístěna v nice architektonického rámování tamtéž, záhybový systém je shodně, tj. citlivě a nepřiliš členitě, podán, odpovídají si i detaily architektury, jako římsy s kosočtverečně se protínajícími pruty tvořícími mřížku s nosy, dále typ slepých kružeb s čtyřlísty.

Fol. 146 r, Ukřižování Krista rámované čtyřmi figurálními medailony

Postavy jsou protáhlé, malíř se nevěnuje detailu, členění i kresba jsou povrchní. Barevná škála je omezená.

Hlavní scéna se odehrává na tečkované mléčně bílé cestě, trávník je oddělen zídkou z kamení. Ve třetím plánu je žlutozelená tráva.

Architektura v pozadí je poměrně složitá, je zde hradbou je oddělené město s katedrálou s naznačenými vnějšími opěráky a štíhlou hranolovou věží, podobnou stavbě na fol. 99 r

V medailonech jsou umístěny kristologické výjevy, vlevo nahoře je polopostava žehnajícího Boha otce se sférou, vpravo Zmrtvýchvstání, vlevo dole Snímání z kříže a vpravo dole Ukládání do hrobu. Ze zmrtvýchvstalého Krista vycházejí hustě namalované, ale nepravidelné paprsky. Stejně nepříliš pravidelnými delšími čárkami je provedeno stínování.

Fol. 158 r, Seslání Ducha svatého

Obvyklý interiérový výjev se vyznačuje protažením a neladem proporcí. Holubice Ducha svatého je téhož typu jako ptactvo obývající bordury.

Scéna je obklopena čtyřmi figurálními medailony se scénami ze života sv. Petra. V levém horním rohu je menší polopostava žehnajícího Boha otce se sférou na žlutooranžovém podkladě, v pravém křest prováděný dvěma muži s plnovousem bez svatozáře, vpravo dole je kázání sv. Petra, které je umístěno do interiéru, kazatel je obklopen osmi muži. Ornamentální zdobení modrého přehození kazatelny je oproti pečlivosti hlavního mistra ledabylé. V levém spodním medailonu je sv. Petr s holí doprovázený mladým světcem, snad sv. Janem, který mu ukazuje cestu. I medailony se vyznačují protáhlými nedokonalými postavami.

Fol. 168 r, Pohřeb duchovního

Na exteriérovém výjevu pohřbívají dva muži tělo ovinuté bílou látkou do jámy v zemi, třetí vysoká a štíhlá mužská postava s holí v pravé a kloboukem v levé ruce přihlíží, stojí zpříma, ale nohy zaujaly nepřirozený taneční postoj. V popředí leží přes sebe lopata a krumpáč, mezi nohama muže uprostřed s citrónově žlutou kazajkou leží na trávníku lebka.

V druhém plánu předčítá duchovní z knihy, levicí kropí zemřelého, je oděn v bílém s modročerveným pláštěm, napravo mu naslouchají další tři postavy, z toho dvě cele zahalené v mnišských kutnách, nalevo je menší mnich s výraznější tonzурou, oděn v bílém rouchu, přidržuje nádobu se svěcenou vodou a v pravici má dlouhou hůl zakončenou křížem.

V pozadí je zeď a kaple s jednoduchým gotizujícím tvaroslovím, kde se setkává drapériový oblouk s oslím hřbetem a převýšeným obloukem. Pozadí je doplněno dvěma protáhlými olistěnými stromy.

Malíř byl schopen vyjádřit výrazy tváří atmosféru smutku. Barevná škála obsahuje žlutozelenou, malinovou a fialovou, tmavomodrou, bílou a černou, která je použita na

malbu kuten. Architektonické prvky a nebe jsou šedomodré, trávník má nádech šedé barvy.

Fol. 209 r, Nanebevstoupení Krista

Na centrálně umístěném kopci spočívá Kristus, kolem něhož se na plochých modrých obláčcích vznášejí mužské polopostavy bez svatozáří, nalevo šedovlasý vousatý muž se sepjatýma rukama, jenž by podle rohů mohl být identifikován jako Mojžiš.

V prvním plánu klečí na béžové cestě s černými tečkami tři apoštolové, kteří jsou natočeni spíše zády, přesto jsou jejich obličejové patrné.

Iluminátor nešetřil zlatou, použil ji nejen na svatozáře a tečky hvězd, ale i na lemy rouch, lesky bílého Kristova oděvu, jeho vlasy i ruce.

V pozadí je žlutozelené pole se čtyřmi kulovitými stromy v řadě a šedomodré město.

Fol. 210 r, modlící se žena s pěti dětmi doporučená sv. Petrem, vlevo nahoře je holubice Ducha svatého ve slunci. V oblasti šatů je malba částečně poškozena.

Tato iluminace je zjevně mladší, snad z poloviny 16. st.³⁷, bordury jsou však původní.

2.3 Zhodnocení

Rukopis se vyznačuje určitou nejednotností v podání, v zásadě lze odlišit dvě hlavní tendence, vedle skupiny kvalitního iluminátora, je zde malíř bordur. Jeho podíl předpokládáme vedle folií 146 r, 158 r, 168 r a 209 r, která zmiňuje Stejskal³⁸ i na foliích 53 r, 69 r, 99 r a 110r. Ve skupině hlavního iluminátora dochází k výkyvům kvality. Oproti půvabu sv. Jana na fol. 15 r, sv. Lukáše na fol. 21 r, Panny Marie na fol. 26 r, Zvěstování pastýřům z fol. 78 r stojí ztuhlé podání evangelisty Marka, fol. 24 r a neladné obličejové na Klanění tří králů, fol. 85 r. Iluminace se Zvěstováním Panně Marii, fol. 37 r, Davidem, fol. 120 r, sv. Matoušem na fol. 18 r a Obětováním v Chrámě na fol. 92 r vykazují navzájem shodné znaky, zejména v podání obličejů, jež je odlišné od jemnosti skupiny sv. Jana. Skupinu hlavního iluminátora však nelze jednoznačně rozčlenit, na některých iluminacích zjevně pracovalo více rukou.

³⁷ HLAVÁČKOVÁ 1993 poukazuje na středoevropský původ.

³⁸ STEJSKAL 1993

2.4 Srovnání s blízkými rukopisy

Monks v rozboru londýnského rukopisu z British Library, Add 25695³⁹, kol. 1455-1460, dochází k závěru, že zde styl Rolinova mistra ještě nedozrál do vyspělosti skupiny rukopisů kolem bruselského Horologia. Na rukopise spolupracoval s iluminátorem cvičeným ve stylu Bedfordova mistra. Rolinův mistr se zde nachází ve stadiu vydělování vlastní identity ze stínu Bedfordova mistra. Rukopis tedy s jistotou vznikl ještě před bruselským Horologiem.

Britský rukopis vykazuje četné znaky společné s pražskou knihou hodinek. Shodné podání typů tváří, jako Panny Marie nebo souhlas obličejů krále Davida na fol. 153 hodinek v britské knihovně a mladého krále na fol. 85 r Břevnovského rukopisu. Rovněž podání pláště, jehož lámané záhyby jsou stínovány drobnými a poměrně krátkými tahy štětce, se shodují, stejně jako architektura trůnu na foliích s Korunováním Panny Marie (BL 25695, fol. 147; NK Břevnov 297, fol. 26 r) a filigrán okenních výplní tamtéž. Stejně tak si téměř doslovně odpovídají bordury obou rukopisů. Pražský a britský rukopis se jeví na srovnatelném vývojovém stupni, což by mohlo ukazovat na vznik knihy hodinek NK Břevnov 297 rovněž v době před Horologiem de Sapience z bruselské Královské knihovny.

Na uvedené časové zařazení ukazuje i Stejskalova datace v blízkosti roku 1450, kdy vznikla Baltimorská kniha hodinek W 251 (Walters Art Gallery)⁴⁰. Miniatury tohoto rukopisu jsou podle katalogu Walters Art Gallery znamenitým příkladem stylu Mistra Jeana Rolina II⁴¹, autorka vyzdvihuje vyvážený soulad barev a logickou přesnost.

Rukopis 12735 z Rakouské národní knihovny je v katalogu uveden jako „Maître François Gruppe“⁴². Stejskal jej přesněji řadí do oeuvre Mistra Jeana Rolina II⁴³. Rovněž na tomto rukopise spolupracoval hlavní iluminátor a jeho dílna s malířem drolerii v bordurách pražské knihy hodinek Břevnov 297.

³⁹ MONKS 1992

⁴⁰ STEJSKAL 1993, 718

⁴¹ RANDALL 1992

⁴² PÄCHT 1974

⁴³ STEJSKAL 1993

3.1 Maître François

Robert Gauguin, generál řádu trinitářů, adresoval Charles de Gaucourt 19. srpna roku 1473 list, v němž zmiňuje „skvělého malíře Františka“⁴⁴, iluminátora francouzského překladu O obci Boží sv. Augustina⁴⁵, který byl pořízen pro Charles de Gaucourt, amienského guvernéra, jenž byl rok předtím jmenován hlavním místodržícím Paříže⁴⁶. André, duc de Laborde, našel v inventáři členů domácnosti Charles II d'Anjou, Comte du Maine z téhož roku poukaz na „Maître François enlumineur“, což jej vedlo k ztotožnění obou François. Tuto hypotézu podporuje Sterling⁴⁷, ale Manion⁴⁸ se k ní staví skepticky.

Na scénu tak nicméně vstoupila umělecká osobnost, jeden z vůdčích iluminátorů druhé poloviny 15. století, známý jako Maître François. Jeho dílna produkovala velké množství rukopisů, z nichž se dochovala asi padesátka⁴⁹. Celé dvě třetiny z nich jsou knihy hodin. Dalšími rukopisy jsou liturgické knihy a velké ilustrativní francouzské překlady antických, teologických a mravoučných textů.

Jeho pravidelnými zákazníky byli příslušníci dvora a šlechty v Paříži, Anjou a v Maine. Jacques d'Armagnac, vnuk vévody z Berry, si u něj objednal iluminování Compendia historial (Paříž, BN Ms. fr. 9186), pro Phillipa de Commynes, rádce Ludvíka XI., iluminoval francouzský překlad Memorabilií Valeria Maxima (Londýn, BL, Harley Ms. 4373-5), pro Antoine de Chourses a Katherine de Coëtivy francouzský překlad Zlaté legendy (Paříž, BN Ms. 244-245, podíl Maître de Jacques de Besançon). Příklad Augustinova O obci Boží z pařížské Bibliothèque Ste Geneviève (Ms. 246) iluminoval pro královského sekretáře Mathieu Beauvarlet. Manion ve studii o Hodinkách Wharncliffe⁵⁰ uvádí, že mezi lety 1468 – 1482 pracoval pro vévodu z Nemours, Connétable de St-Pol de Luxembourg, zetě Karla d'Anjou, René II, vévodu de Lorraine, Karla II d'Anjou, hraběte de Maine a podílel se na knize pro Anne de Beaujeu.

⁴⁴ „Dali jsme vynikajícímu malíři Františkovi (egregius pictor Franciscus) nákresy obrazů a rozvrhy vyobrazení, které mají být, dle Vašeho rozkazu, vymalovány v knihách O Boží obci, a on dokončil práci tak, jak ji i začal, s nejlepší dovedností. Vskutku je to umělec na takové výši, že Apelles by po právu zaujal místo hned za ním.“
volný překlad z angličtiny Cit in: MANION 1996 b.

⁴⁵ Cité de Dieu, kol. 1469-1473, Paříž, BN Ms. fr. 18-19

⁴⁶ Lieutenant General de Paris

⁴⁷ STERLING 1990, 194

⁴⁸ MANION 1996 b, 724

⁴⁹ Manion ještě v roce 1972 počítá se stovkou dochovaných rukopisů atribuovaných dílně Maître François. Ve slovníkovém hesle z roku 1996 již uvádí jen polovinu původního množství.

⁵⁰ MANION 1972

Podle Spencer⁵¹ se jako skutečný mistr projevil již v jedné z prvních důležitých zakázek, třech svazcích *Miroir Historial* (BN Ms. fr 50-51, Chantilly Ms. 722). V roce 1471 pracuje na titulních listech pro Guillauma de Fichet. Jednou z jeho posledních důležitých zakázek byl, jak badatelka uvádí, lekciónář v řečtině a latině určený pro kardinála Charles II. de Bourbon (vznik mezi lety 1476-1488, BN Gr. 55). V době vzkvétajícího ateliéru vznikly náročné iluminace *Cité de Dieu*, určeného pravděpodobně Phillipe de Commynes⁵². Rukopis je dnes rozdělen na dvě části, jedna je uložena v Hágu (Museum Meermanno-Westreeniaum, Ms. LO A 11) a část v Nantes (BM Ms. 181)⁵³. Z počátku sedmdesátých let pochází iluminace hodinek Wharncliffe (Melbourne, NG of Victoria, Ms. Felton 1; Londýn, BL, Egerton Ms. 2045; New York, Pierpont Morgan Lib, Ms. M 73)⁵⁴ a hodinek René de Lorraine (Lisabon, Gulbenkian Mus., Ms. L.A. 147), které byly určeny objednavatelům z diecézí Angers a Le Mans, jak vyplývá z jejich kalendářů, které jsou zdobeny en grisaille.

Maître François pokračuje v tradiční pařížské iluminaci, skrze Mistra Jeana Rolina II. se stává dědicem Bedfordova Mistra. Kombinace francouzských a holandských prvků, již lze u Maître François pozorovat, vede Spencer k domněnce, že by i Maître François mohl pocházet ze prostředí, z něhož čerpal Dirk Bouts. Je však možné, že nizozemské vlivy mu byly rovněž zprostředkovány jeho přímým předchůdcem, Mistrem Jeana Rolina II. Mistr François dovádí iluminaci k řemeslné dokonalosti, postavy jsou pevně modelovány a jejich postoje a gesta jsou vyrovnané a srozumitelné. Kompozice jsou systematicky a jasně uspořádány. Mistr François systematicky rámuje své kompozice sloupky z barevného mramoru, které bývají v horní části spojeny mřížovím. Rozšířil užívání tenké černé linky rámuující kompozice, jak vidíme např. na celostránkové iluminaci titulního listu první hodinky oficia Hodinek Wharncliffe⁵⁵. V interiérech se objevují klenuté stropy a podlahy jsou pokryty perspektivně ubíhajícími zelenými dlaždicemi. Stěny bývají hnědé s černým křížovým šrafováním.

Pro rozvinutý malířský styl Mistra François je charakteristická ilustrativní zřetelnost a záliba v pronikání detailu. Zvládá davové scény i menší množství postav ve větším měřítku.

⁵¹ SPENCER 1974

⁵² někdy psáno de Comines. SPENCER 1974 uvádí jiného objednavatele, a to Jacques d'Armagnac.

⁵³ V elektronické podobě je rukopis od roku 2004 přístupný na internetové adrese

http://arkhenum.picturelan.com/bm_nantes_oeb/

⁵⁴ Ve studii věnované hodinkám Wharncliffe z roku 1972, srovnává Margaret Manion hodinky Wharncliffe s hodinkami Egerton a hodinkami z nadace Gulbenkian; MANION/ VINES 1984 uvádí vznik Hodinek Wharncliffe v letech 1475-1480, kdy byl Maître François na vrcholu kariéry.

⁵⁵ Melbourne, NG of Victoria, Fr ms. Felton 1 (1072/3)

Scény se vyznačují nespornými narativními kvalitami. Postavy spolu komunikují živými gesty. Pozornost přitahuje pestrá škála oděvů. Často používá divadelní kostýmy doplněné odpozorovanými detaily, jako jsou špičaté boty, zlaté nebo oranžové turbany a fantastické zbroje. Zřejmými odkazy k současnému dramatu ožívuje i tradiční knihy hodinek, divadelní témata používá zvláště často při ilustraci vigilie za zemřelé.

Figurální typy jsou jasně odlišené a hlavy postav pevně modelované. Malé, silné, až nehezké postavy kontrastují s elegantními figurami s vysokými pokrývkami hlavy a špičatými botami a muži oděnými v blyštivých zbrojích opásaných meči v pochvách. Opakuje se bělovousý stařec s pleší, bezvousý mladík v přiléhavých kalhotách, často se objevuje nehezký muž s hnědými vlasy a vousy, jehož tvář hrubých rysů a tmavého inkarnátu bývá zobrazována z profilu. Ženské tváře jsou oválné a pevně modelované a obvykle jsou lemované rozpuštěnými vlasy, někdy jsou účesy zakryty stylizovaným dobovým černým čepcem, případně, u starších žen, bílou rouškou nebo jsou jinak upraveny, např. spleteny do copu. Ženy bývají oděny, podle dobové módy, v pevně přiléhajících živůtcích. Řemeslníci oblékají krátké tuniky a kalhoty. Šaty se vzory jsou vyhrazeny významným osobám.

Maître François využívá sice do jisté míry zásad konstrukce lineární perspektivy, především se ale soustředí na podání postav. Okolním světem se do hloubky nezabývá. Architektura je jen doprovodným prvkem kompozice, zobrazené postavy bývají často podány v mnohem větším měřítku a sotva by mohly miniaturní domky a pevnosti skutečně obývat, což poukazuje na východiska v soudobé scénografii. Do okolí ale bývají obvykle poměrně dobře zasazeny, v prostoru jsou si však jisté teprve v Mistrově zralém období ⁵⁶. Podle Manion ⁵⁷ Maître François nedopřává postavám dostatek prostoru. Badatelka pozoruje nižší stupeň výtvarné vyspělosti než byl dosažen Holandány již o padesát let dříve. Budovy z exteriéru se jí jeví málo přesvědčivé, ač Mistru François přiznává zřejmou citlivost v podání povrchu, např. cihlové či kamenné stěny.

Pohled do krajiny je jasně rozdělen na tři plány. Do dálky ubíhá travnatou plochou klikatá cesta lemovaná tu a tam konickými kamenitými kopci, v dáli se rozplývá v zamlžených pohledech na opevněné město s několika vížkami oddělené obvykle vodním tokem. I když stylem vzdáleně připomíná současné flámské malířství, zejména Dirka Boutse, omezuje se Mistr François na variace konvenčních vzorů, zejména v podání architektury a

⁵⁶ Walters Art Gallery, Ms. 214, 1476-1488

⁵⁷ MANION 1972

prostředí. Střední vzdálenost je ale lépe vymezena a charakterizována než u Bedfordova Mistra a Mistra Jeana Rolina II.

V prvním a druhém plánu jsou soustředěny jasné barvy. Travnatý porost v popředí je tmavozelený, někdy je křížově šrafován, v pozadí jsou užity světle modravé zeleně, čímž dosahuje dojmu hloubky. I jasně modré nebe, často pokryté zlatými hvězdami přechází směrem k horizontu do bledších tónů modře podle principu vzdušné perspektivy, jež se zrodila v Paříži kolem roku 1400.

V barevné kompozici kontrastují intenzivní modře, zeleně a červeně s tmavohnědými, světlefialovými, růžovými a šedými tóny. Poměrně často používá zlacení. Charakteristickou jasně oranžovočervenou barvu, uplatňovanou většinou ve vedlejších partiích, lze považovat téměř za umělcův „podpis“.

4.1 Kniha hodinek NK Osek 70 – popis

Kniha hodinek

Paříž, 70. léta 15. st.

Pergamen, 297 folií; 172 x 116 mm; text: latinsky a francouzsky v textuře o jednom sloupci o 15 řádcích; zrcadlo (plocha pro text) 56 x 88 mm, písmo hnědé, červené titulky, kaligrafická francouzská bastarda, v kalendáři textura o 17 řádcích, kde se střídají tmavočervené a tmavomodré řádky, některá jména jsou zlacena, nechybí zde Sv. Geneviève; vazba: kožená s raženým zlaceným ornamentem, Francie, kon. 16. stol., poškozená;

Obsah: Fol. 1r – 12 v, kalendář ve francouzštině;

Latinská část: fol. 13 r – 20 v, evangelijní perikopy; fol. 21r – 75 v, kombinované officium (21 r – 33 r, „Domine labia mea aperies...“; fol. 33 v – 45 v, „Deus in adiutorum meum intende/ Domine ad adiunandiū me festina/ Gloria patri et filio et spirito sancto/ Sicut erat an benedicta; fol. 46 r – 51 v, „Deus ad adiutorum meum intende/ Domine ad adiunandiū me festina/ Gloria patri et filio .../ Veru creator spiritus ...; fol. 52 r – 55 v, „Deus.../ psalmus.../ Domine libera animam meam...“; fol. 56 r – 59 r, „Deus.../ psalmus Ad te levam oculos meos qui habitas in celis“; fol. 59 v – 62 v, „Deus.../ ps In comertendo Deis capitatum Syon(?) facti summus sicut consolati“; fol. 63 r – 69 v, „Deus.../ Sicut erat a Beatam ps (?) Letatus sum in hiisque dicta sunt in: i domum domine ibimus ... erant pedes viri ... in atrys tuis iherusalem; fol. 70 r – 75 v, C.uerter nos de salutaris ux/ Et a.erte ira tuum a nobis. Deus.../ Sicut erat a sancta dei/...); fol. 76, volný list;

Část ve francouzštině: fol. 77 r, Dieux en ton...; fol. 220 r, Obscero Te (Dulce Dame de misericorde mere de pitie...)

Iluminace na počátcích čtení:

Kalendář je bez iluminací. Celkem je v rukopise 23 miniatur a 11 zdobených iniciál.

Latinská část:

fol. 13 r, sv. Jan Evangelista; fol. 21 r, Zvěstování; fol. 33 v, Navštívení; fol. 46 r, Narození Páně; fol. 52 r, Zvěstování pastýřům; fol. 56 r, Klanění tří králů; fol. 59 v, Představení v Chrámě; fol. 63 r, Útěk do Egypta; fol. 70 r, Korunování Panny Marie;

Část ve francouzštině:

fol. 77 r, David a Betsabe; fol. 100 r, Ukřižování; fol. 104 v, Seslání Ducha svatého; fol. 109 r, Setkání tří mrtvých a tří živých; fol. 138 r, Zvěstování; fol. 156 r, Navštívení; fol. 173 v, Narození; fol. 182 r, Zvěstování pastýřům; fol. 188 r, Klanění tří králů; fol. 194 v, Představení v Chrámě; fol. 201 r, Útěk do Egypta; fol. 212 v, Korunování Panny Marie; fol. 220 r, Panna Marie hrající si s Ježíškem; fol. 226 v, Sv. Trojice;

Zdobené iniciály:

Fol. 13 r, inic. D, Veraikon; fol. 21 r, inic. D, vegetabilní motiv na zlatém pozadí; fol. 33v, inic. D, vegetabilní motiv; fol. 46 r, inic. D, vegetabilní motiv; fol. 52 r, inic. D, vegetabilní motiv; fol. 56 r, inic. D, vegetabilní motiv; fol. 59 v, inic. D, vegetabilní motiv; fol. 63 r, inic. D, vegetabilní motiv; fol. 70 r, inic. C, vegetabilní motiv; fol. 77 r, Inic. D, Trůnící Kristus v mandorle, kolem klečí Panna Marie a sv. Jan; fol. 100 r, inic. I (?), zlaté lilie na modrém poli; fol. 104 v, inic. D, zpěváci s rozevřenou knihou; fol. 109 r, trůnící postava s baňkou (?), napravo přistupuje žena s vlasy zakrytými čepcem, nalevo stojí na zadních útlý pes (d'ábel?); fol. 138 r, inic. D, zelené stonky s květy fialek na zlatém poli; fol. 156 r, inic. D, pastýř v krajině se zvěstujícím andělem na nebesích; fol. 173 v, inic. D, poutník vstupující do přístřešku; fol. 182 r, inic. D, stařec s mladou dívkou; fol. 188 r, inic. D, dáma s jednorozcem na trávě, modré pozadí se zlatým motivem; fol. 194 v, inic. D, rouška s dívčí tváří; fol. 201 r, inic. D, Vražďení nevinátek; fol. 212 v, inic. C (?), pějící andělé na nebesích; fol. 220 r, inic. D, pějící andělé; fol. 226 v, inic. D, Noli me tangere;

Národní knihovna v Praze, Osek 70/ Cim E 48

Literatura: STEJSKAL 1993, 720-722

Členění stran:

Nese-li stránka iluminaci, je pak tato umístěna v obdélném zrcadle tvaru plochého oblouku, který je z rubu lemován zoubky. Zrcadlo zabírá na výšku tři čtvrtiny stránky a zpravidla je lemuje zlatá linka mezi tenkými černými liniemi. Pod zrcadlem je pravidelně zdobená iniciála a začátek textu. Ze tří stran je vše rámováno dekorativními lištami, při vnějším okraji stránky je tenčí zlatá lišta, pod textovým polem a při vnitřním okraji folia je lišta o šířce asi 5 mm, jež je zdobená, např. fialkami a dalšími květy na zlaceném podkladě. Iniciála je na zlaceném poli, její vnitřek nese zlatou kresbu na jednobarevném pozadí nebo barevnou malbu v krajině. Na stránkách s iluminacemi jsou bohatě rozvedené droalerie.

Charakter drolerii:

Drolerie nemají souvislost s hlavní iluminací. Jsou zde šašci, diví muži, ptáci různých druhů, šneci, andělci, koníci, figury způli lidské, způli zvířecí, jindy mužská polopostava vystupuje třeba z trychtýře. Postavičky spolu někdy bojují jako na rytířském turnaji roztodivnými kopími zakončenými třeba lopatkami větrníku. Figury mají často velké hlavy a jsou karikaturního rázu. Vedle opakovaného motivu zlatomodrého páva s vějířovitě rozevřenými pery, ptactva či opic, jsou zde časté rozličné organismy jako např. pták na čtyřech nohách, přičemž zadní jsou pokrčené. Jindy z koše vystupuje vysoká čepice a uši zoomorfního stvoření. Pod kolumnou mohou být v rozvilinách vedle komických i žánrové scény, jako venkované při různých činnostech (fol. 182 r) či dáma s jednorožcem u oktogonální kašny. Někdy jsou postavičky drolerii provedeny týmž iluminátorem, který namaloval hlavní výjev.

U spodního okraje folia bývá pod droleriemi naznačen jednoduchou zvlněnou linkou a stínováním drobnými čárkami travnatý povrch, z něhož vyrůstají dlouhé tenoučké stonky květin. Mezi nimi jsou na více místech vloženy modrozlaté akantové rozviliny.

Charakter bordur:

Zdobené bordury, které jsou na stránkách s textem omezeny na výšku textového pole, jsou vyplněny tenoučkými výhonky bohatě vybíhajícími ve zlacené drobné bobule a jednoduché drobné lístky se třemi hroty, které jsou někdy zelené. Stonky jsou doplněny drobnými modrými a červenými kvítky, jako květ růže nebo pryskyřníku či bodláku, případně drobnými jahůdkami, modrozlatými akantovými rozvilinami, zlacení je na temně červeném podkladě. Ve středu pole je vložena jednoduchá modrozlatá akantová rozvilina, kde zlaté části jsou zvýrazněny a stínovány tmavočervenou linkou.

Popis iluminací:

Fol. 13 r, sv. Jan na Patmu

Sv. Jan s orlem sedí na diagonálně položeném ostrově, z vody k němu přiskakuje sedmihlavý drak, jehož gestem pravé ruky odhání. Pravice s perem je pozdvižena k hlavě, zatímco levou rukou přidržuje na klíně rozevřený rukopis. Zprava se vynořuje ďáblík s ještěřím tělem a blanitými křídly, který se snaží zmocnit pouzdra na svitek, který drží orel v zobáku. Ostrov je ukončen neforemnou homolovitou horou. Na nebesích je ve zlatém poli anděl s nápisovou páskou, oddělen půlkruhem tmavomodrého oblaku. Vodní plocha

obklopující ostrov je členěna hrotitými vlnkami. V pozadí jsou dva nízké kopce s nízkými košatými stromy, na zadním se klikatí cesta k opevnění s několika věžemi.

Záhyby Janova oděvu jsou tuhé, skála nepřesvědčivá. Malba je provedena jednoduchými širokými tahy štětce a je kombinována s kresbou černým perem v oblasti vlasů a stínů. Stínování je provedeno nepřítliš četnými linkami, nechybí zlaté lesky a zlacená svatozář. Naivním malířským podáním se zdá, jakoby se na sebe sv. Jan a dračí hlavy usmívali, scéna je celkově statická

Fol. 21 r, Zvěstování Panně Marii

Výjev je architektonicky rámován obloukem tvaru oslího hřbetu, nad jehož boky je vložen plaménkový motiv, zevnitř je lemován zoubky, kružba však není pečlivě propracována.

Panna Marie klečí pod baldachýnem, před sebou rozevřenou knihu položenou na kvádrovém oltáři, již přidržuje levou rukou. Vstřícně se natáčí k andělu, jenž u ní zprava pokleká. Anděl má sepjatá křídla, v pravé ruce drží pásku s nápisem „Ave Maria Gracia plena“, levou rukou na ni vzhůru poukazuje. V horní části napravo od osy obrazu je umístěno okno, kde je Bůh Otec s křížovým nimbem a sesílá Panně holubici Zlaté paprsky jsou nepravidelné. Vpravo za andělem je větší okno s nosy kružeb. Baldachýn nad Pannou Marií na pravoúhlém závěsu je z přední části ohrnut.

Tváře zúčastněných vykazují určitou něhu, gesta jsou statická. Tělesné jádro se pod splývavou drapérií ztrácí, modrý, zlatě lemovaný šat Panny Marie je rozložen po zemi. Oltář před Pannou Marií je pokryt zelenou látkou zdobenou trojicemi zlatých teček. Pod malinovým rouchem anděla prosvítá dlažba. Baldachýn má rovněž malinovou barvu, zevnitř je na tmavočerveném podkladě zlatý brokátový vzor. Chryzografie, omezená na šat anděla a baldachýn, je provedena místy křížovým šrafováním. Šedá podlaha je členěna načrtnutými kachli s neúspěšnou snahou o perspektivu. Valený trémový strop je světle hnědý.

Fol. 33 v, Navštívení

Poklekající sv. Alžběta natahuje ruce k Panně Marii, doprovázené dvěma menšími anděly. Setkání se odehrává na cestě při úpatí travnatého kopce u městské brány. Postavy jsou protáhlé. Panna Marie je oděna v modrý šat se zlatým lemem a její inkarnát, stejně jako tváře andělů, je bílý. Vlasy i krk sv. Alžběty jsou zakryty bílou rouškou, její tmavě fialový a malinový šat je zdoben chryzografií, stejně jako podobné šaty rozmlouvajících andělů.

Stromy na kopci se šedým křížovým šrafováním jsou trojúhelníkové, se zlatým kmínkem a lesky zleva. Před branou stojí vysoký strom s korunou se zlacenými listy. Stěny brány se sedlovou střechou a polygonální věže jsou horizontálně členěny tenkými černými liniemi. Na světlemodrém nebi je v ose tmavomodré pole oblaku, odsud vyzařují zlaté paprsky.

V oblasti krku, pravé ruky a vlasů Panny Marie a u pravé ruky sv. Alžběty je částečně poškozená malba. Zdá se, že nejdříve byl namalován kopec a přes malbu byly přidány figury, inkarnáty byly malovány až naposled.

Fol. 46 r, Narození Páně

Sv. Josef pokleká se svítilnou v rukou u nahého dítěte. Modře oděná Panna Marie klečí se sepjatýma rukama, dítě má křížový nimbus a je obklopeno zlatými paprsky, gestem pravice žehná. Není však usazeno v prostoru, jakoby se vznášel. V pozadí klečí prostovlasá dívka, za Pannou leží pod děravým slaměným přístřeškem volak a oslík na pozadí červeného brokátu. Josefův šat malinové barvy je zlatě šrafován. Běžová země je pokryta drobnými čárkami. Dřevěná podpěra přístřešku souběžná s levou stranou rámu iluminace, jakoby se opírala v levém spodním rohu o okraj iluminace.

Za Josefem se zdvíná diagonála kopce se stromy, listy zeleně před kopcem jsou jednotlivě vymalovány zlatem. V ose v pozadí jsou tři okrouhlé šedoběžové věže, porost před nimi je světlezelený. Z tmavomodrého půlkruhového oblaku v ose na světlemodrém nebi vyzařuje proud zlatých paprsků.

Fol. 52 r, Zvěstování pastýřům

Na této nápadně symetrické exteriérové scéně jsou ústředními postavami dva pastýři a sedící dívka, osou obrazu je vysoký strom s plochou okrouhlou korunou členěnou vlnkami listů. Na světlemodrých nebesích při horním okraji iluminace je tmavomodrý půlkruh oblaku se dvěma polopostavami zvěstujících andělů držícími polorozvinutý svitek. Pod stromem je sumárně podané stádo ovcí. Zleva je ostroh oddělen vodním tokem, zprava stoupá diagonála kopce s křížovým šrafováním a poměrně velkými trojúhelnými stromy. V dalším plánu je protilehlý svah s menšími stromy a věžovitou zástavbou při vrcholu, v ose mezi svahy je neohrazená žlutozelená barevná plocha.

Všichni tři pozvedají zraky, pastýři si zdvínají ruce k hlavám, v opačných pažích drží dlouhé hole. Pravý pokládá dívce ruku na rameno. Barevnost je omezena na tmavofialovou, malinovou, tmavomodrou a bílou, voda a nebe jsou světlemodré, zem i stavba běžové, porost

světlezelený s tmavšími stíny. Světlo, naznačené lesky, dopadá zleva, zejména malinový šat je zdoben chrýzografií.

Fol. 56 r, Klanění tří králů

Panna Marie trůní s nahým dítětem na klíně pod slaměným přístřeškem, za ní je rozprostřen tmavočervený brokát. Ježíš vztahuje ruce k poklekajícímu panovníku, který odložil na zem korunu. Starý král má ruce pokorně zkříženy na prsou. O něco výše napravo klečí mladší panovník a přistupuje nejmladší král s dary v rukou. Do svahu za králi vede jednou krátce zatočená cesta u níž stojí košatý strom na tenkém kmeni se zlacenými listy. Zpoza kopce přichází královský doprovod, muži v helmách s kopími a dvěma bílými koni. Z kruhového tmavomodrého pole na světlemodrých nebesích nepravidelně vyzařují paprsky.

Fol. 59 v, Představení v Chrámě

V interiéru klečí Panna Marie před veleknězem s nahým Ježíškem v náručí. Za Marií klečí žena s dlouhou svící a muž, oba bez svatozáří. Panna Marie má na ruku bílou látku, velekněz jí podává dítě obalené v bílé látce, které k matce vztahuje ruce. Mezi Pannou a veleknězem je diagonálně vedený oltář pokrytý bílou látkou s dvojitým černým lemem po kratší straně. Interiér je členěn krátkou čelní stěnou se dvěma okny a symetricky rozevřenými bočními stěnami s okenními otvory. Na čelní stěně pod okny je upevněn rovný brokátový závěs, nad skupinou je kruhový baldachýn, který však není nikde skutečně uchycen. Strop je valený, trámový. Šedá podlaha je členěna nepravidelnou sítí kachlů. Barevná škála obsahuje tmavomodrou, malinovou, zelenou, zlatou a bílou, šedoběžovou na stěnách a světle hnědou na stropě.

Fol. 63 r, Útěk do Egypta

V centru kompozice je osel, vedený sv. Josefem, na němž je usazena kojící Panna Marie. Doprovází ji dva andělé a služebná. Panna Marie je na oslu posazena bokem, jako na trůnu. Dítě s odhalenou nožkou si pravou ručkou přitahuje k ústům výrazný prs.

Stromy jsou neorganicky umístěny na kopci, beztvářá hnědá plocha naznačuje snad skálu či cestu. Město v pozadí působí přes přítomnost masivních věží plošně, stejně jako postavy doprovázející Bohorodičku, jejichž šaty jsou pouze poměrně hustě šrafovány.

Fol. 70 r, Korunování Panny Marie

Panna Marie klečí před Hospodinovým trůnem, za ní klečí anděl s lyrou a zpoza brokátového závěsu jí klade další anděl na hlavu korunu. Bůh s křížovým nimbem pravici žehná, v levici drží sféru s křížkem, na hlavě má špičatou pokrývku, se třemi korunami nad sebou, připomínající papežskou tiáru. Nad brokátovým závěsem jsou zpívající andělé obklopení modrou plochou se zlatými hvězdami.

Fol. 77 v, David a Betsabé

Iluminace je horizontálně rozdělena profilovanou kamennou římsou na dvě etáže. Ve spodní etáži sedí nalevo na jasně červeném křesle král David s velikou loutnou, na niž brnká, napravo je do půl těla nahá Betsabé v dřevěné lázni. Mezi nimi je šikmo postavená lavice. Dřevěná kád' vyložená látkou je kryta tmavomodrým baldachýnem. Betsabe snad právě sahá po krmí na prostřené lavici. Za Davidem přichází páže v prohnutém postoji s vystrčeným břichem a skloněnou bradou. Na kamenné zdi za nimi je zavěšen rovný tmavočervený brokát. Podlaha je pokryta světlezelenými dlaždicemi, což napovídá, že jde o interiér, zatímco v horní etáži klečí král David před Hospodinem na pozadí krajiny. Zde král, stále oděn v hermelínovém límci, odložil loutnu i klobouk s korunou. Ruce má sepjaté před tělem, vlastně vidíme pouze jeho pravici, a vzhlíží k nebi, kde se v půlkruhovém tmavomodrém oblaku zjevuje žehnajícím Hospodin obklopen monochromně červenými anděly na zlatém pozadí. Jeden z andělů s mečem v ruce vylétá k Davidovi. Krajina s diagonálou svahu za králem a hustě porostlými stromy přechází ze světlezelené do hnědobéžové a šedomodré. Klikatí se tu světlé vlnovky tří cest.

Fol. 100 r, Ukřižování

Po stranách ústředního kříže ve tvaru T s mrtvým Kristem jsou ukřižováni oba lotři, Máří Magdaléna objímá nohu kříže, nalevo se s rukama zkříženými na prsou odvrací Panna Marie přidržovaná sv. Janem za přítomnosti další ženské světice. V popředí je na zemi pod křížem bílá lebka a kost. Napravo od kříže je jezdec ve zbroji na bílém koni, nad jeho hlavou je bez souvislosti namalována hlava hnědáka, v blízkosti Spasitelova kříže stojí voják ve zbroji s tenkým kopím v pravici. Barevnost šatů je omezena na tmavošedou, malinovou a modř, bohaté záhyby jsou zdobeny chrýzografií.

Za jezdcem je naznačena šedá masa helmic vojáků s několika rovnoběžnými kopími. Na světlezeleném svahu za světci je tmavší strom. Sem ubíhá cesta, na níž se děj odehrává. Travnatý povrch je křížově šrafován. Pozadí je vyplněno několika stupňovitými věžemi, které

jsou bez náznaku objemu prokresleny jen černou linkou. Nebe se zlatými tečkami hvězd je tónováno od světlé modři na horizontu k tmavé nahoře nad křížem, nalevo je slunce a napravo srpek měsíce.

Fol. 104 v, Soslání Ducha svatého

V popředí interiérové scény klečí Panna Marie a sv. Jan, obklopeni jedenácti apoštoly. Zády k diváku klečí muž bez svatozáře s odhalenými chodidly. Napravo od osy je pulpit s malou otevřenou knihou. Stěny jsou členěny trojicí klenutých oken, vprostřed sem vlétá holubice v záři zlatých a rudých paprsků, které jsou ledabyle namalovány. Podlaha je pokryta světlezelenými perspektivně ubíhajícími dlaždicemi. Z barev jsou použity modrá, malinová, zelená a šed'.

Fol. 109 r, Setkání tří mrtvých a tří živých

Na cestě před chórem církevní stavby se u paty štíhlého zlatého kříže setkali tři mladí muži na vzpínajících se koních se třemi kostlivci, kteří dávají najevo své pobavení z vyděšených mladíků. Koně dvou pestře oděných mladíků stojí na zadních, otočení k sobě zády, prvnímu mladíkovi spadla na zem čapka, která teď leží na trojúhelníkovém úseku trávníku při levém spodním okraji. Muži jsou oděni v krátké kabátce, obtažené nohavice se dlouhými špičkami jsou opatřeny na patách ostruhami. Kostlivci mají přes sebe přehozeny na způsob šerpy pruhy bílé látky. Kostlivec v popředí a první mladík si odpovídají gestem odtažené paže, stejně jako oba koně, kteří jsou rovněž v zrcadlově obrácených pozicích. Levá noha prvního kostlivce přesahuje rámeček iluminace. Oproti ostatním dvěma je zvýrazněn i barevně.

Chór je dvouetážový, se štíhlými vnějšími opěráky zakončenými fiálami, nad okny spodní etáže jsou zlaté hroty. Za zdí, oddělující skupinu, je město, charakterizované množstvím sedlových střech s četnými bílými komíny. Mezi nimi zaujmou dvě hranolové věže zakončené drobnějšími vížkami. Nalevo od nich je v pozadí dvojice válcových věží, další věž můžeme tušit v modři pozadí. Tmavomodré nebe s tečkami hvězd přechází do bílého horizontu. V ose vyzařuje několik paprsků, na nebi je zlatý oblak.

Stejskal zde identifikoval Ste-Chapelle a pohled na Paříž s Notre Damme⁵⁸. Architektonické členění by tomu napovídalo, podání je však velmi zjednodušené.

⁵⁸ STEJSKAL 1993, 721

Fol. 138 r, Zvěstování

Oblouk, rámuje iluminaci, je ve vrcholu oblouku protažen do špičky oslího hřbetu. Kompozice je členěna třemi sloupky, které nesou dva zlaté oblouky tvaru oslího hřbetu, jež jsou zdobeny zlatnickými kružbami. Nad nimi je rovný překlad, zpoza kterého vykukují dva zpívající andělé s notami, obklopující ústřední postavu Boha Otce ve zlatém poli.

Středový sloupek odděluje prostor Panny Marie od prostoru zvěstujícího anděla. Klečící Panna Marie je natočena zády, otáčí se k poklekajícímu andělovi takřka přes rameno. Panna Marie je v podobné pozici jako jezdec na bílém koni na foliu 109 r. Nalevo je čtenářský pult s kružbami nahoře, překrytý zelenou látkou se zlatým tečkováním, za Pannou je jasně červené křeslo téhož typu jako na fol. 77 r s tmavozeleným vzorovaným opěradlem, za nímž je andělíček hledící něžně na Pannu. Prostor za Marií je vyplněn malinovým brokát, shora sem slétá v záři paprsků holubice Ducha svatého, jakoby vysílaná Bohem Otcem ve vrcholu oblouku.

Poklekající anděl napravo poukazuje pravicí na rozvinutou zakroucenou nápisovou pásku s poškozeným textem „ave maria grazia plena“, kterou spolu se zlatým žezlem přidržuje levicí. Na hlavě má čelenku s křížkem a s bílým šatem kontrastuje malinový plášť se zlatým lemem na kulatou sponou. Zdvižená sepjatá křídla jsou červenozlatá. Chryzografie je provedena odlišným způsobem, než na předchozích foliích, není šrafována, ale zlacené lemy doplňuje tečkování a droboučké zlaté čárky.

Podlaha je pokryta světlezelenými kachli, čelní stěna interiéru je plochá, šedá, se dvěma pravoúhlými okny s kosočtverečnou výplní a je diagonálně šrafována drobnými nepravidelnými čárkami. Ve spodní části je zavěšen tmavomodrý rovný brokát.

Fol. 156 r, Navštívení

Panna Marie doprovázená dvěma menšími anděly se levicí dotýká ramene klečící sv. Alžběty, zatímco pravicí má položenou na rostoucím břišku. Alžbětiny paže jsou zkříženy na prsou. Cesta, na níž skupina stojí, ubíhá vlnovkou doleva po světlezelené travnaté ploše, lemována homolovitým skaliskem. Napravo je budova se stupňovým štítem a převýšeným obloukem vchodu a zlatými pravoúhlými dvířky ve štítě. V pozadí uprostřed jsou dvě tmavošedé válcové věže a několik zelenomodrých kulovitých stromů. Modré nebe se zlatými tečkami je ve vrcholu oblouku zrcadla doplněno tmavomodrým pruhem se zlatým půlkruhem slunce.

Fol. 173 v, Narození

Skupina Narození Páně je splétaným plotem oddělena od krajiny v pozadí, kde probíhá Zvěstování pastýřům.

Nahé dítě v záři paprsků leží na zemi, aniž by bylo pevně usazeno, pravou ručkou si pokazuje na ústa, hledí na matku, která klečí v dlouhém modrém, široce rozprostřeném šatě, ruce zkříženy na prsou a s bílou rouškou přes dlouhé oranžové vlasy. V popředí před Josefem je odložena svítilna, Josef klečí, opíraje se pravicí o hůl, vprostřed klečí menší anděl se sepjatýma rukama. Za pannou leží pod děravým slaměným přístřeškem volek a osel, trámová podpěra vlevo v popředí je opřena o rám výjevu. V přístřešku je napnut tmavočervený brokát. Hnědoběžová země je tečkována.

V pozadí ubíhá doprava jednou zaklikacená cesta, je zde nakročený pastýř spěchající ke svaté rodině a sumárně podané stádo oveček s pastýřem hledícím ke zvěstujícímu andělu na nebesích. V pozadí uprostřed je nízký terén s klikatkou cesty a nízkými košatými stromy. Na nebi se zlatými tečkami je při horním okraji tmavomodrý pás.

Fol. 182 r, Zvěstování pastýřům

V popředí sedí dívka, nalevo od ní odpočívá do klubíčka stočený pes. Napravo je ostroh odhalující vodní hladinu. Po stranách osy výjevu stojí dva pastýři s holemi obracející zraky k nebi se zvěstujícími anděly, jeden je natočen k diváku hrudí, druhý zády, přičemž jsou oba nakročení. Za každým z nich je sumárně podané stádo ovcí, které nalevo hlídá pastýřský pes. Napravo je mírný světlezelený kopec s klikatkou cesty, nalevo v pozadí je oddělené pole s pastýřem hledícím k nebi obklopeným ovci. Stromy jsou tmavozelené, trojúhelníkové. Uprostřed je opevnění s několika válcovými věžemi.

Fol. 188 r, Klanění tří králů

Panna Marie sedí na tmavočervené látce pod provizorním přístřeškem se slaměnou střechou. Za ní je rozprostřen brokátový závěs. Na klíně má nahé dítě, které vztahuje ruce k poklekajícímu šedovousému králi, jenž odložil k na zem k nohám Matky Boží korunu. Za prvním panovníkem pokleká druhý, který s nejmladším panovníkem natahují k dítěti levice s dary. Svislý trám přístřešku, za kterým stojí smekající Josef, je opřen o rám iluminace. Josef se jej pravicí přidržuje. V popředí před Bohorodičkou zaujme detail trojnožky.

V pozadí je světlezelený trávník s klikatkou cesty a dvěma pastýři se stádem ovcí spěchajícími ke svaté rodině.

Fol. 194 v, Představení v Chrámě

Výjev je lemován iluzivní lištou se sochami na soklicích. Uprostřed je kruhový stůl na masivní, špatně zvládnuté noze, přes který podává velekněz Marii nahého syna. Ve středu interiéru se třemi okny je v křížení zavěšen kruhový baldachýn. Výjev je doplněn služkou za Marií, sv. Josefem, který natahuje k dítěti ruku a smeká, mnichem se svící a další kněžskou postavou. Podlaha je pokryta světlezelenými kachli ubíhajícími perspektivně ke středu.

Fol. 201 r, Útěk do Egypta

Kojící Panna Marie sedí na oslíku vedeným Josefem, doprovázejí je dva andělé. V pozadí napravo je homolovité skalisko a kácející se modla, nalevo je vysoký lán obilí, nakročený muž se srpem a za ním několik vojáků ve zbroji se dvěma bělouši. Cesta se klikatí do nízkého kopce v pozadí, vprostřed je v dálce opevnění s válcovými věžemi s kulovitými kupolemi.

Fol. 212 v, Korunování Panny Marie

Bíle oděná Panna Marie ve zlatě členěném šatě, klečí na oblacích před Nejsvětější Trojicí ve vyzlacené, modře ohraničené aureole, obklopené jasně červenými monochromními cherubíny a zlatými paprsky. Za ní je anděl s lyrou a další anděl, zobrazený v polopostavě jí klade korunu na hlavu. V pravém spodním rohu je polopostava anděla s varhanami. Trůnící Bůh Otec a Syn se zvýrazněnými ranami na čele a na pravé dlani jsou zahaleni jedním pláštěm a mezi sebou drží rozevřenou knihu, nad níž se vznáší Duch svatý.

Fol. 220 r, Panna Marie hrající si s Ježíškem

Na půvabném interiérovém výjevu je Panna Marie s Ježíškem, jehož učí chodit. Marie s obnaženým ňadrem sedí pod baldachýnem. Dítě stojí bosé na zemi a zdvíhá k matce hlavu. Marie je drží za ručky a něžně na něj hledí. Zezadu mu pomáhají dva andělci. Baldachýn nad Pannou je pravoúhlý, brokátový závěs za ní rovný. V pozadí je nepochopené architektonické členění v tmavošedé barvě, dvakrát je zde naznačen oblouk a okno, u ohně stojí s pánví sv. Josef, který právě vaří. Podlahu pokrývají šedozeleňé kachle.

Fol. 226 v, Nejsv. Trojice

Nejsvětější Trojice s rozevřenou knihou trůní na nebesích na dřevěném trůně s kružbami, obklopena jasně červenými monochromními cherubíny, v popředí jsou dva andělé s páskou nesoucí nápis „Sanctus Sanctus Sanctus Dominus“. Bůh Otec má na hlavě

papežskou tiáru a v levici zlatou sféru. Syn nalevo má zvýrazněné rány na čele, křížový nimbus a zdviženou pravici. Mají tmavošedý šat a jsou oděni v jeden malinový plášť s chrýzografií. Mezi nimi sedí holubice Ducha svatého s rozepjatými křídly. Trůn má oblé čelo vyplněné kružbami se čtyřlísty, trojlísty a plaménky, štíhlé postranní pilířky jsou zakončeny hroty. Zlatě členění cherubíni po stranách trůnu jsou na tmavomodrých oblacích, pozadí je světlemodré a kolem trůnu září zlaté paprsky.

4.2 Zhodnocení

Postavy jsou spíše protáhlé a většinou postrádají objem v oblasti nohou, postoje a gesta jsou převzaty v nepřilíš obratném podání. Inkarnát bývá důsledně odlišen, Panna Marie, sv. Jan Evangelista, andělé a většina ženských tváří jsou bělostné, zatímco tváře mužských postav mají tělovou barvu, rysy obličejů jsou málo odlišeny. Nejčastěji je užit třičtvrtěční profil, tváře z profilu jsou nepřiměřeně velké a nehezké. Členité záhyby zřasených rouch světců jsou tuhé, ostatní šaty postrádají modelaci, i když nechybí šrafovaní či chrýzografie. Tahy štětce jsou rychlé, detailu není věnována velká pozornost, např. vlasy jsou provedeny perokresbou na oranžové ploše. Kresbou perem jsou provedeny rovněž obrysy svatozáří či věží v pozadí, atp.

Na závěsech se často opakuje dobře zvládnutý zlatý brokátový vzor na tmavočerveném či tmavomodrém podkladě. Jeho základem je motiv stylizovaného srdcovitého listu s bobulemi, jehož vnitřek je vyplněn zlatými tečkami. Iluminátor používá zjednodušený kruhový baldachýn, případně lépe zpracovaný baldachýn pravoúhlý.

Interiér je stínován drobnými čárkami, které nejsou pečlivě provedeny. Stropy jsou valené, podélně jsou naznačeny trámy, příčně spojené několika zlatými linkami. Podlaha je šedá, s kresbou naznačenými dlaždicemi či složená z menších světlezelených kachlů.

Krajina v pozadí je spíše naznačena, než prokreslena. Travnatý povrch je křížově šrafován či proveden drobnými čárkami. Nízkým kopcům chybí hmota a prostorová kvalita. Stromy jsou často trojúhelníkového tvaru. Město v pozadí bývá uprostřed a je tvořeno masivními válcovitými věžemi, někdy doplněnými sedlovými střechami. V některých případech je odděleno vodními tokem lemovaným nízkými kulovitými stromy (fol. 63 r). Paprsky vyzařující z nebeského zdroje jsou neuspořádané, tahy jsou vedeny do více stran. Při horním okraji bývá tmavý půlkruh oblaku, jehož vnitřek je často vyzlacen.

Vzory filigránu jsou zjevně převzaty a nepochopeny, dochází zde k nelogickým disporcím, kružby jsou jen zhruba naznačeny, nikoliv detailně propracovány.

Paleta je poměrně omezená, opakuje se zde tmavomodrá, malinová, tmavozelená, tmavošedá, bílá, zelenožlutá a modrozelená. V prvním plánu jsou syté barvy, jako malinová a sytá modř či fialová s příměsí hnědi nebo tmavošedá a béžová se žlutí, jimiž jsou charakterizovány oděvy a drapérie. V některých případech je paleta doplněna o jasně červenou. V krajině zcela schází barevné přechody a tónování (např. fol. 52 r, fol. 156 r). Často je použita plocha zelenožluté, případně jasně zelené s příměsí žluti či modře, poslední barvou jsou namalovány větší stromy. Zem je béžová s příměsí šedi. Architektura v pozadí je šedobéžová s malinovými či šedomodrými kupolemi. Podkladem pro zlacení je červenohnědá. Ani modrá užitá pro malbu nebes není tónována; malíř se většinou spokojil s tmavým pruhem při horním okraji iluminace, na němž v ose výjevu září zlaté slunce nebo jeho paprsky, zbytek plochy je světle šedomodrý .

Barevnost bordur a iluminací se na pohled shoduje. Jsou zde červené květy s příměsí hnědi, sytá modř, svěží zeleň a travnaté povrchy s nádechem modře. V drobnostech nechybí ostrá žlutozelená, používaná zejména k malbě detailů.

Rukopis je pojat vysoce dekorativně, ruka iluminátorů je však druhořadá. Postavám i jejich okolí schází hlubší modelace. Důraz je kladen na kontrastní barvy a množství detailů, které mají diváka pobavit. Iluminátoři se omezují na jednoduché obměny kompozic, zjevně přebíraných a propracování detailu se příliš nevěnují. Téměř se zdá jako by jeden člen dílny např. načrtl kompozici, další namaloval postavy, jiný vyplnil pozadí travnatými plochami a šrafováním (v exteriérových scénách) a nakonec další řemeslník vyzlatil určité plochy a jednotlivosti. Některé iluminace působí dojmem, jako by vznikly sesazením šablon. Např. při podrobnějším zkoumání fol. 201 r, kde je zobrazen Útěk do Egypta, je zadní noha oslíka přerušena linií trávníku. Travnatá plocha je ohraničena výraznou vlnovkou a členěna křížovým šrafováním. Přebírání dílenských vzorů bez hlubšího vhledu vyplne i z úvodní iluminace se sv. Janem, kde orel drží v zobáku pouzdro na svítek, sv. Jan má ale na klíně rozevřenou knihu.

Rukopis je však poměrně zajímavý po ikonografické stránce. Zdobené iniciály souvisí s tématem iluminace, tak Veraikon na fol. 13 r poukazuje v souvislosti s evangelistou Janem na utrpení Páně, ostatní iniciály v latinské části jsou zdobené pouze vegetabilními a florálními

motivy, ve francouzské části je však výzdoba bohatší. Iniciála na fol. 77 r s Kristem v mandorle obklopeným Marií a Janem je tématem Deesis, kdy Kristus ukazuje své rány, David na hlavní iluminaci je zde jako předobraz Krista. Poutník vstupující do přístřešku na fol. 156 r může v souvislosti s Narozením na hlavní iluminaci poukazovat na ty, co putují do Betléma. Dáma s jednorozcem na fol. 188 r poukazuje na čistotu Panny Marie.

Poutavé je rovněž ikonografické zpracování úvodní iluminace k žalmům, kde se objevuje král David v modlitbách v horní polovině iluminace, zatímco ve spodní přihlíží s loutnou v ruce lázni obnažené Betsabé, aby tak bylo zdůrazněna míra Davidova pokušení, téma, které se objevuje v druhé polovině 15. století a častěji na jeho konci⁵⁹. Velmi působivé je Setkání tří mrtvých a tří živých na fol. 109 r, kde je skupina mladíků na vzpínajících se koních oddělena vertikálou kříže od směřících se kostlivců, na pozadí chrámového chóru a města s výrazným dvouvěžím, námět, který není v soudobých francouzských hodinkách nikterak neobvyklý. Modlitbu Obscero Te uvozuje na fol. 220 r iluminace, kde je Panna Marie s odhaleným ňadrem představena jako Galaktotrofusa, drží stojícího Ježíška za ruce a láskyplně na něj hledí, zatímco sv. Josef vaří kaši, ikonografické téma známé jako nutrix Dei.

4.3 Zběžné srovnání s rukopisy z pařížské Bibliothèque Nationale

S rukopisem pražské Národní knihovny Osek 70 jsme srovnali tři knihy hodinek z pařížské Bibliothèque Nationale u nichž Stejskal⁶⁰ uvádí autorství téhož mistra. Kvůli omezenému výběru dostupných reprodukcí jsme se zaměřili především na srovnání vybraných ikonografických témat u jednotlivých rukopisů.

Provedení těchto tří pařížských knih hodinek se zdá o něco méně náročné než u rukopisu Osek 70, jednotlivosti se však doslovně shodují, jako např. Bůh Otec trůnící nad Zvěstováním v rukopise BN lat 10540 a Bůh Otec na fol. 77 v oseckém rukopise, stejně jako proporce postav.

Jednodušší provedení dokládá rovněž téměř bezvýhradná nepřítomnost četných droberů v bordurách ve zkoumaných rukopisech z pařížské Bibliothèque Nationale, na něž je naopak pražský rukopis poměrně bohatý. Bordury jsou si nicméně v této skupině rukopisů navzájem blízké, všude se vyskytují dužnaté bobulovité květy. V rukopise BN lat 10540 schází, jinak všudypřítomné, akantové rozviliny (fol. 122, Ukřižování), na stránkách

⁵⁹ viz kapitola 1.2

⁶⁰ STEJSKAL 1993, 721

s iluminacemi se však setkáváme s bohatším zdobením okrajů folií, např. ptactvem či motýly nebo hybridními tvory, v borduře na fol. 76 v je kupříkladu stvoření s ptačím tělem a pařáty, lvími prackami a dívčí hlavou, hrající na strunný nástroj.

Knihy hodinek Lat 1384 se zdá nejméně kvalitní ze souboru zkoumaných rukopisů. Je rozdělena na latinskou a francouzskou část, Dulce Dame začíná na foliu 188 r a končí na fol. 198 v. Kompozice i detaily jsou provedeny poměrně jednoduše, proporce a záhyby drapérie nejsou dobře zvládnuty. Barvy jsou méně syté, než v pražském rukopise. Např. na fol. 83 r, kde je znázorněn Útěk do Egypta, je špatně zvládnutý mezek, na němž sedí Panna Marie. Celá iluminace je dokonce nakloněna na stranu. Srovnáme-li Zvěstování pastýřům, fol. 66 r, se stejným tématem na fol. 182 r pražského rukopisu, shledáme shody v jednotlivostech, jakými jsou pes či ovce nebo zjednodušená architektura v pozadí, i když se kompozice obou iluminací odlišuje. Rovněž početné věže vyběhající do špičky, které vidíme na fol. 122 r na pozadí Ukřižování či na fol. 66 r se Zvěstováním pastýřům, odpovídají detailům pražského rukopisu. Taneční postoje vojáků pod pravým křížem na fol. 122 r se shodují s držení těla pážete za králem Davidem na fol. 77 v pražského rukopisu, kde je scéna s koupající se Betsabé.

Kompozice rukopisu Lat 10540 jsou obměnami týchž vzorů, s nimiž pracuje iluminátor i v případě pražského exempláře. Na fol. 176 r, kde začíná modlitba Dulce Dame, je Panna Marie učící Ježíška chodit, výjev blízký pražskému rukopisu, fol. 220 r. Ježíšek je umístěn v chodítku, Panna Marie mu nabízí prs a gestem levé ruky jej volá k sobě. Za ní je lůžko s baldachýnem a andělé s hudebními nástroji. Naopak zde schází pražské nutrix Dei, sv. Josef připravující kaši.

Kompozice Útěku do Egypta je, až na městské brány, velmi blízká zpracování téhož tématu na fol. 201 r rukopisu Osek 70, postavy se ale zdají méně pohyblivé a podrobnosti zjednodušené. Proporce účastníků Soslání Ducha svatého na fol. 129 r jsou nezvládnuté a tváře uniformní; jeden typ charakterizuje Pannu Marii a sv. Jana, druhý typ je určen apoštolům.

Zvěstování pastýřům na fol. 76 v je srovnatelné s týmž námětem oseckého rukopisu, fol. 182 r. Ve francouzském exempláři je iluminace bohatší na detaily, je však obdobně kompozičně i stylisticky pojata. Nechybí ani charakteristická chrýzografie. Pařížského Zvěstování se účastní čtyři pastýři. Ten, jenž si cloní oči rukou je velmi blízký oseckému. Další z nich ukazuje k nebi, třetí pije a poslední zdvihá oči k obloze. Pojetí oveček je identické, stádo je sumárně podáno, hlavy oveček i psů jsou si podobné. Ve francouzském

rukopise jsou dva štíhlí krátkosrstí psi, zatímco v pražském je na srovnávaném foliu jeden dlouhosrstý. Kulovité stromy jsou ledabyle provedeny, vršek jednoho je částečně překryt nápisovou páskou andělů. Do pozadí ubíhá klikatá pěšinka. Vzdálené hradby se štíhlým dvouvěžím a donjonem oddělují město v pozadí s červenými sedlovými stříškami a bílými štíty. Nebesa jsou tvořena tmavomodrým polem se zlatými tečkami hvězd, z nich vyzařují paprsky do světlemodré části, vznášejí se tu dva andělé s nápisovou páskou, jejich šaty jsou ve spodní části svinuty. Bordury jsou obdobně bohaté, někdy jsou namalovány na zlatém podkladě.

Oficium k Panně Marii a officium za zemřelé knihy hodinek Lat 13290 rovněž sleduje pařížský úzus a v kalendáři je zvýrazněn svátek Ste Geneviève⁶¹. Zvěstování na fol. 29 r je kompozičně blízké iluminaci rukopisu Osek 70 na fol. 21 r, jde však o jednodušší variantu; okno na čelní stěně je například prostě zamřížováno, zatímco v pražském rukopise je zde kružba. Na obou iluminacích se shoduje podání dlaždic na podlaze s náznakem perspektivy. I Korunování Panny Marie na fol. 79 r je svému protějšku v oseckém exempláři velmi blízké, ať jde o gesto Panny Marie s rukama zkříženými na prsou, splývavé roucho anděla či povahu drapérie šatu Boha Otce nebo jednoduchý filigrán. Rovněž typ Mariiny tváře je v obou případech shodný.

4.4 Mistr Knihy dvojích hodinek

Karel Stejskal⁶² navrhl pro autora knihy hodinek Osek 70 přízvisko „Mistr Knihy dvojích hodinek“, podle tohoto pražského rukopisu. Iluminátora charakterizuje zjednodušená forma stylu Mistra Jeana Rolina II. a Mistra François. Stejná dílna je odpovědná za iluminaci rukopisů knih hodinek ms. lat 1384, ms. lat 10540 a ms. lat 13290 z pařížské Národní knihovny. Stejskal dále zmiňuje „exemplář slavného Románu o růži ms. fr. 12392“, který má být uložen rovněž v pařížské Národní knihovně, nicméně jsme jej pod uvedenou signaturou nenašli. Pozorovali jsme, že některé miniatury Oseckého rukopisu jsou provedeny po technické i výtvarné stránce s větším zaujetím než gros miniatur v uvedených rukopisech z pařížské Národní knihovny, jiné kompozice jsou však ve francouzských knihách bohatší, zejména v rukopise lat. 10540.

⁶¹ LEROQUAIS 1927

⁶² STEJSKAL 1993, 720-722

Tento mistr je také původcem zdobení bordur rukopisu hodinek Wharncliffe z Melbourne (National Gallery of Victoria, fr. ms. Felton 1/1072/3). Manion⁶³ připisuje tvůrci uvedených bordur rovněž bordury knihy hodinek z Nantes (Musée Dobrée, ms. XII, fol. 44), jež by bylo vhodné porovnat s pražským rukopisem.

Autor iluminací „Knihy dvojích hodinek“ je bezesporu týmž iluminátorem, který vytvořil obrazy kalendáře vídeňského rukopisu knihy hodinek Cod. Ser. N.13237 z rakouské Národní knihovny.

Iluminátor „Knihy dvojích hodinek“ se podle našeho pozorování mohl podílet rovněž jako spolupracovník na knize hodinek W 214 z Baltimore⁶⁴. Hlavní iluminátor tohoto rukopisu vytvořil pravděpodobně pět velkých miniatur, některé drobnější výjevy by mohly pocházet z ruky našeho mistra, případně dalších přidružených iluminátorů. Je zřejmé, že tato dílna byla dobře obeznámena s již zralým stylem Mistra François sedmdesátých let.

5.1 Maître de Jacques de Besançon

Maître de Jacques de Besançon, umělecká osobnost, která vděčí svému přízvisku kolofónu misálu Ms. 461 z pařížské Bibliothèque Mazarine (fol. 33 v)⁶⁵ byl ještě koncem 19. století Paulem Durrieu považován za autora neobyčejně velkého množství rukopisů, které mu na základě stylu iluminací misálu, sv. Jana na Patmu (fol. 15) a interiérové scény se sv. Janem Evangelistou s kalichem (fol. 9 r), badatel připsal. Poté, co roku 1898 Thuasne publikoval Gauguinův dopis týkající se dokončení Cité de Dieu pro Charles de Gaucourt „znamenitým malířem Františkem“ (egregius pictor Franciscus), došel Durrieu k závěru, že nikoliv Jacques de Besançon, nýbrž Maître François stojí za vznikem tohoto rozsáhlého, stylově příbuzného, souboru. Eleanor P. Spencer však ve skupině odlišila tři iluminátorské osobnosti, které vévodily pařížské iluminaci druhé poloviny 15. století. Od čtyřicátých do poloviny šedesátých let to byl Mistr Jeana Rolina II., v šedesátých letech se objevil Maître François, který působil do let osmdesátých, kdy na jeho práci navázal tzv. Hlavní spolupracovník Mistra François,

⁶³ MANION 1972, 7

⁶⁴ Publ. in: RANDALL 1992, cat. 158, fig. 277

⁶⁵ „L’an mil IIII c – IIIIXX. cinq. fut fait ce livre en l’onneur de Dieu. et de la glorieuse vierge Marie. et de Monseigneur saint Jehan l’Evangeliste. par Jacques de Besançon enlumineur lui estant bastonnier de la confrarie. Monseigneur Saint-Jehan l’Evangeliste fonde en l’eglise de Saint-Audry-des-Ars a Paris pour servir a la dicte confrarie. Et pryé aux freres et seurs qu’ils pryent Dieu. et monseigneur saint Jehan l’Evangeliste pour lui. et qui plaise au benoit saint accepter le petit don’ (Paris, Bibliothèque Mazarine, Ms. 461, f. 33 r) – cit. in: MADDOCKS 1998, pozn. 2.

čili Maître de Jacques de Besançon, jak jej pojmenovala Nicole Reynaud, jenž je doložen do roku 1498.

Spolupracovníka Mistra François, který je vyplácen na dvoře Karla II. z Anjou⁶⁶ nazývá Spencer „Hlavním společníkem Mistra François“. Vedle miniatury v rukopise, „který věnoval Jacques de Besançon své guildě“⁶⁷ jej považuje rovněž za autora Žaltáře Doma de Busco. Poukazuje na užívání ateliérových předloh a imitaci techniky Mistra François a také na statictější figury a méně živou paletu. Manion⁶⁸ předpokládá podíl tzv. Hlavního společníka Mistra François již na Miroir Historial (BN fr 50-51 a Chantilly 722), zejména na složitém vyobrazení tzv. Proces de Paradis (fol. 197). Postavy jsou, na rozdíl od figur Mistra François, protáhlejší a štíhlejší, s jemnějšími rysy i gesty, i když výrazy tváří nejsou již tak nápadité. Záhyby šatů jsou poměrně plynulé. Barevná škála je světlejší, bledavé a narůžovělé tóny kontrastují s plochami modré a zlaté. Oproti dramatické živosti kompozic Mistra François je výstavba jeho iluminací statictější, ale i monumentálnější. Mezi líbeznými obličejmi Mistra Jakuba z Besançonu bychom těžko hledali nepěknou či znetvořenou tvář s karikaturně přehnanými rysy.

„Hlavní společník Mistra François“ byl tedy spíše než společníkem Mistra François jeho pokračovatelem. Jeho činnost byla doložena od roku 1473 do roku 1495. Převzal ateliér Mistra François a dokončil některé rukopisy, jako Cité de Dieu určené Jacques d'Armagnac a dvousvazkovou Zlatou legendu (BN Ms. fr 244-245). Prodloužil dosah umění Mistra François do konce 15. století, přidal mu na dekorativnosti, aniž by sem však vnesl jakékoliv moderní prvky a to ani ve stylu ani v ornamentu. Je pevně zakořeněn v pařížské tradici uzavřené cizím vlivům a zůstává tak představitelem dobového vkusu.⁶⁹ Dovedl však tradiční iluminaci k technické dokonalosti. Nicole Reynaud, vycházejíc z předpokladu, že Jacques de Besançon nemusel být iluminátorem, nýbrž například objednavatelem, hovoří raději o Maître de Jacques de Besançon. Objednavatel však každopádně s největší pravděpodobností pocházel z blízkého okolí Karla VIII., což svědčí o nemalém významu této iluminátorské dílny.

Motivem, který se opakuje u dalších iluminací tohoto mistra a který je možné považovat téměř za jeho „podpis“, je více či méně bohatý pavučinkový ornament vycházející z forem plaménkové gotiky, jímž rámuje své výjevy a který používá při prokreslení detailů nábytku a architektonického členění kompozic. Je ažurovaný neobyčejně jemným krajkovým, splétaným z tenoučkých vláken. Nezřídka bývá zavěšen v horní části arkád obklopujících

⁶⁶ PROST 1889

⁶⁷ „Chief Associate of Master François“, SPENCER 1974

⁶⁸ MANION 1972

⁶⁹ AVRIL/REYNAUD 1995, 255-256

scény a vytváří tak repousoirový motiv zesilující dojem hloubky. V dílně Mistra François se tento dekorativní, ale především funkční motiv objevuje kolem roku 1473 a setrvává zde až do období kolem roku 1480. Jeho důsledná přítomnost v dílech Mistra Jakuba z Besançonu nás opravňuje k domněnce, že byl do iluminátorské dílny vnesen právě tímto umělcem.

Teprve Maître de Jacques de Besançon zavádí důsledné architektonické uspořádání stránky. Nejlépe je propracováno v Misálu Bibliothèque Mazarine 462 a ve Zlaté legendě (BN fr 244, např. fol. 107; fr 245), na níž spolupracoval s Mistrem François⁷⁰. Jednotlivé scény na foliu 4 Zlaté legendy jsou odděleny štíhlými sloupky s žílymi mramorování, které jsou pro dílnu v tomto období charakteristické. Mistr Jakuba z Besançonu má sklon k vyváženému, téměř symetrickému rozložení kompozice. Zvěstování na fol. 162 rukopisu BN Grec 55⁷¹ vykazuje organickou sevřenost a až italizující klasicismus, jaký se v pařížské malbě neobjevil od dob Mistra de Boucicaut.

Byl velmi žádaným iluminátorem, podle Reynaud nejplodnějším a nejžádanějším celého 15. století ve Francii⁷². Mezi jeho předními objednateli byli králové Karel VIII.⁷³ a Jindřich VII. Anglický, Ludvík XII., Pierre II. vévoda z Bourbonu, komoří Antoine de Chourses a Katherine de Coëtivy. Sterling⁷⁴ dále zmiňuje vévody z Nemours a z Bretagne, kardinála Charles de Bourbone, pána z Maigne a bohaté a ambiciosní měšťany Pierra Malhoste (z Melun) a Le Jay z Paříže a vedle podílu na Zlaté legendě z pařížské Národní knihovny (BN fr 244, 245) mu připisuje podíl na vídeňských Statutech řádu sv. Michala (ÖNB Cod 2637). Produkce knih hodinek Maître de Jacques de Besançon je natolik rozsáhlá, že je téměř nemožné sestavit jejich katalog.

Asi od roku 1491 začal Maître de Jacques de Besançon spolupracovat s tiskařem Vérardem. Zpracovával především titulní listy luxusních výtisků. Knihy s frontispici Maître de Jacques de Besançon se dostávaly do knihoven francouzských králů Karla VIII. a Ludvíka XII., anglického krále Jindřicha VII. a vévody Charles d'Angoulême, otce Františka I. Protáhlé postavičky s drobnými hlavami, jimiž je zaplněn misál Bibl. Maz. 462 bychom ale např. na výtisku Flavia BN Velins 696 hledali marně. Určitým nesouladem barev a výrazným

⁷⁰ Tento exemplář Zlaté legendy byl vytvořen kolem roku 1480 pro Antoine de Chourses, komorníka Ludvíka XI. a jeho manželku Katherine de Coëtivy.

⁷¹ Zvěstování kompozičně a typologicky odpovídá Fol. 9r rukopisu NK XXIII G 89, kde je kompozice ovšem jednodušší, bez průhledu do krajiny a bohatšího architektonického rámování.

⁷² cit. in: ČERNÝ 2006, 149

⁷³ Některé rukopisy, jejichž objednavatelem byl Karel VIII a kde je vždy zobrazen jeho portrét, případně insignie řádu sv. Michala: NY Morgan Ms. M.934, Paris BN Ms. lat. 774 (žaltáře), Madrid, Bibl. Nac. Ms. vit. 24-1 (kniha hodinek), Paris BN Ms. fr 5868 (život sv. Denise), tisk BN Ms. Vélins 696 (Flavius Josephus, O válce židovské)

⁷⁴ Sterling 1990

pronikáním zlata působí kompozice až dráždivě, je však možné předpokládat přímý zásah Vérarda. Styl Maître de Jacques de Besançon se projevuje především v podání záhybů, listů zeleně a architektonických detailů.

V 90. letech vznikly také čtyři svazky *Vita Christi* z univerzitní knihovny v Glasgow⁷⁵. Obsahují na 140 miniatur pocházejících, alespoň částečně, z ruky Mistra Jakuba z Besançonu. Jsou „charakterizovány pravidelností kresby a živostí palety s jemným smyslem pro barvu a hloubku“⁷⁶. Filigránové rámování výjevů s jednoduchými sloupky po stranách nechybí ani v těchto rukopisech.

Randall⁷⁷ konstatuje v popisu *Sacra Conversazione* na fol.11 rukopisu Walters 286 (dat. 1489⁷⁸), že „neobyčejně dovedná malířská technika Hlavního spolupracovníka Mistra François, jehož lze pravděpodobně identifikovat s Mistrem Jakuba z Besançonu uchránila miniatury před průměrností“ a vyzdvihuje barevný soulad. Maître de Jacques de Besançon vynikal výjimečně kvalitním ovládním řemesla. Ikonografická a kompoziční schémata, která používá, jsou však velkou měrou založeny na repertoáru Mistra François a jeho předchůdců.

5.2 Kniha hodinek NK XXIII G 89 – popis

Kniha hodinek

Paříž, kol. 1490

Pergamen, 145+2 Fol.; 143 x 92 mm; text: latinsky v textuře o jednom sloupci o 18 řádcích; plocha pro text 88 x 56 mm, písmo hnědé, tmavočervené titulky, kaligrafická francouzská bastarda; vazba: novější, kožená; zlacený hřbet listů; některá folia jsou částečně poškozena;

Obsah: Fol. 3r – 8 v, kalendář; fol. 9 r – 73 r, Mariánské oficium je kombinováno s oficiem ke sv. Kříži a sv. Duchu: Domine labia mea aperies; (fol. 33 v, matutine sv. Kříže; fol. 34 v, matutine sv. Ducha; fol. 35 v, primae; fol. 39 r, primae sv. Kříže; fol. 39 v, primae sv. Ducha; fol. 40 r, ad tertiam; fol. 43 r, Ad terciam de cruce; fol. 43 v, Ad terciam de s(an)c(t)o sp(irit)u; fol. 46 v, Ad .. de cruce; fol. 47 v, sexta; fol. 48 r, Ad nonam; fol. 50 v, Ad nonam de cruce; fol. 51 v, Ad nona(m) de san)c(t)o sp(irit)u; fol. 52 r, Ad vesp(eras) de cruce; fol. 57 r, Ad vesp(eras) de cruce; fol. 57 v, ad v(espera)s de s(an)c(t)o sp(irit)u; fol. 58 r, completorium); Fol. 74 r – 90 v, sedm kajících žalmů; fol. 91 r – 119 v, oficium za zemřelé; Fol. 120 r – 139 v, litanie ke svatým; fol. 140 r – 141 r, Psalterium Hieronimi;

⁷⁵ Ms. Hunter 36-39 (T.1, 4-7), Ludolphus de Saxonia, *Vita Christi*; THORP 1987, č. kat. 60

⁷⁶ THORP 1987, č. kat. 60

⁷⁷ RANDALL 1992

⁷⁸ THORP 1987, s.120: Ms. Hunter 26 – 29; VI – Kraus; PLUMMER 1982, 89-91; podle SPENCER 1974 rukopis vytvořil Mistr François se dvěma spolupracovníky.

Fol. 141 v, dedikace odlišným písmem; fol. 143 r – 145 v, Opis buly konstantinopolského císaře Balduina z roku 1247;

Přehled iluminací:

Kalendář je bez iluminací. Celkem jsou v rukopise 3 celostránkové iluminace, 21 iluminací v textovém poli o výšce cca poloviny kolumny; 24 drobnějších iluminací v kolumně se zlatě vepsanou malou iniciálou; 1 iluminace zabírající více než polovinu kolumny;

fol. 9 r, Zvěstování Panně Marii; fol. 23 r, Navštívení; fol. 33 v, Kristus na hoře Olivetské; fol. 34 v, Křest Krista v Jordáně; fol. 35 v, Narození Páně; fol. 39 r, Polibek Jidášův; fol. 39 v, Seslání Ducha svatého; fol. 40 r, Zvěstování pastýřům; fol. 43 r, Pilát si ruce myje; fol. 43 v, Čtyři apoštolové; fol. 44 r, Klanění tří králů; fol. 47 r, Nesení kříže; fol. 47 v, Kázání sv. Petra; fol. 48 r, Představení v Chrámě; fol. 51 v, Ukřižování Páně; fol. 51 v, sv. Petr udílí křest; fol. 52 r, Útěk do Egypta; fol. 57 r, Snímání z kříže; fol. 57 v, Křtící apoštolové; fol. 58 r, Korunování Panny Marie; fol. 60 v, Kladení do hrobu; fol. 61 v, Prorok Johel; fol. 62 v, Panna Marie s dítětem; fol. 74. r, David a Goliáš; fol. 91 r, Poslední přijímání; fol. 120 r, Bůh Otec; fol. 124 v, Duch svatý; fol. 125 r, Nejsvětější Trojice; fol. 125 v, Ukřižování; fol. 126 v, Panna Marie s dítětem; fol. 127 r, anděl; fol. 128 r, archanděl Michael; fol. 129 r, sv. Jan Křtitel; fol. 129 v, sv. Jan Evangelista; fol. 130 r, sv. Petr; fol. 130 v, sv. Pavel; fol. 131 r, sv. Ondřej; fol. 131 v, sv. Jakub; fol. 132 r, Vraždění neviňátek; fol. 132 v, sv. Štěpán; fol. 133 r, sv. Sebastián; fol. 134 r, sv. Kryštof; fol. 134 v, sv. Martin; fol. 135 r, sv. Mikuláš; fol. 135 v, sv. Kateřina; fol. 136 r, sv. Máří Magdaléna; fol. 136 v, sv. Markéta; fol. 137 r, všichni svatí; fol. 137 v, sv. přijímání; fol. 140 r, Mše sv. Řehoře;

Národní knihovna v Praze, XXIII G 89/ Cim. L 120

Literatura: Stejskal 1993, s. 718 – 720

Charakter bordur:

Zdobená plocha bordury po straně textového pole je omezena na jeho výšku. Je geometricky členěna do proti sobě postavených polí s akanty a květinovými výhonky. Oddělená pole mohou být např. čtvercová, uspořádaná ve sloupci. Dvě trojúhelníková kontrastující pole mohou tvořit obdélník, přičemž jsou v borduře dva nad sebou. Jindy je plocha členěna třemi půlkruhovými výřezy při delších stranách.

Květinové motivy jsou vždy na zlatém poli. Rozeznáváme rozličné botanické druhy, jako jahůdky, chrpy, zvonky či jetel v tmavomodrých, červených, malinových a modrozelených tónech. Modrozlaté akantové rozviliny jsou vždy na barevném poli, které může být černé, hnědé či tmavočervené.

Popis iluminací:

Fol. 9 r, Zvěstování, celostránková iluminace

Panna Marie, jež si čte z knihy rozevřené na oltáři, poloklečí v rohu v popředí a nad ní je zavěšen kruhový baldachýn. Před ní pokleká zvěstující anděl. V celém rukopise najdeme stejné prvky, které zdobí a charakterizují tento interiér: postranní sloupky, filigránové mřížoví, vlys, tvořený souslednými kroužky, lemující čelní stěnu, povrch stěny zvrásněný mandlovitě se sbíhajícími prasklinkami. Madona je oděna v typický modrý šat⁷⁹.

Scéna v interiéru je architektonicky rámována sloupky na nízkém soklu s architrávem, mezi nimiž jsou napjaty dva oblouky s filigránovým mřížovím spojené visutým svorníkem s nikou. Interiér je rozdělen na poloviny stolovým oltářem za nímž je umístěna Panna Marie, oddělená tak od poklekajícího anděla. Nad Pannou je zavěšen kruhový baldachýn, za ní je do dvou třetin boční stěny rozestřen dekorativní závěs. V čelní stěně nad andělem je půlkruhové okénko, jímž se z nebes snesla holubice zalitá zlatými paprsky vycházejícími od žehnajícího Boha Otce. Všechny postavy jsou zachyceny ze tříčtvrtě profilu, dramatická gesta jsou poněkud ztuhlá, prostor je však vyváženě uspořádán.

Architektonický rámeček: sloupky o půdorysu tří stran šestiúhelníka nejsou zdobeny, jen nad patkou a v horní části pod hlavicí je užší pruh svisle členěn do několika dílků. Patka tvořená nepatrným výžlabkem spočívá na rovném soklu, hlavice je oddělena z obou stran tenkým odstupněným oblounem. Hlavice jsou v lehkém podhledu, patky v nadhledu aniž by byla dále rozvíjena perspektiva. Kladí s vlysem s nápisem DOMINE LABIA MEA APERIES je rovněž jednoduché, přičemž jednotlivá slova jsou oddělena schematickými květy a doplněna schematizovaným listovím. Naši pozornost upoutá filigránová výplň obou obloučků spojených visutým svorníkem s polokruhovou nikou s jemnou výplní gotického tvarosloví. Oblouky jsou vyplněny kružbou opakující motiv trojlistu.

Interiér: Čelní stěna v pravé polovině výjevu je tvaru stlačeného oblouku, který opakuje i jednoduchý okenní otvor v její horní třetině. Je lemována odstupněnou lisenou s typickým dekorem tvořeným řadou kroužků s tečkami ve středech. Ke stěně se paprscitě sbíhají stropní trámy, spojené příčně na šesti místech červenými linkami naznačujícími obruče. Stěna je pokryta diagonálními krakelurami. Boční stěna nalevo je částečně kryta závěsem, za ním jsou rozměrné pootevřené dveře. Zdobení závěsu je tvořeno hrotitými trojlisty s vloženým trojlístkem na svisle čárkovaném červeném poli. Oltář členící prostor je k nám natočen kratší stranou s jednoduchou plaménkovou kružbou, vlysem odděleným

⁷⁹ Modré odění Panny Marie se objevuje již u bratrů z Limburka, ve dvacátých letech u Bedfordova Mistra (zde někdy s jasně zeleným rubem) a pravidelně u Maître François.

odstupněnými obloučky a soklem s mělkým výžlabkem. Perspektivně ubíhá k čelní stěně. Na jeho povrchu jsou naznačena léta dřeva, přes něj je přehozen pruh fialové dekorativní látky, na níž leží rozevřená Mariina kniha se zelenými deskami a zlatou ořízkou. Kruhový baldachýn nad Mariinou hlavou je umístěn ve středu levého oblouku. Zevnitř je několik soustředěných zvlněných paprsků, lem je zdoben řadou kroužků, v horní, zúžené části, je pás s několika písmeny, snad EAVDN.

Postavy: Panna Marie je prostovlasá. Nehledí na Gabriela, cudně sklápí zrak ke knize, na níž zlehka pokládá ruce. Je oděna modrým šatem přepásaným cingulem, od výstřihu tvaru V jí přes ramena po zádech spadá od spodního šatu neoddělený plášť. Šat těsně přiléhá k útlé hrudi a obepíná štíhlé paže, ve spodní části je bohatě zřasen lámanými záhyby. Její tělo i nohy jsou poměrně protáhlé, tak, že není naprosto zřetelné zda stojí, v tom případě by nohy byly příliš krátké či klečí, což je pravděpodobné. Je v lehkém záklonu, břicho je vyhnuté dopředu. Světlé vlasy rozdělené pěšinkou spadají do půli zad, čelo je poměrně vysoké, drobná ústa jemně pootevřená, brada je nevýrazná. Kruhová svatozář je tvořena jemňoučkými paprscitými zlatými linkami.

Poklekající anděl s žensky něžnou tváří a staženými zelenými křídly, pozdvihá hlavu k Panně Marii, držíc levou rukou mezi palcem a ukazovákem tenkou zlatou hůlku nebeských poslů, poukazuje zdviženou pravou rukou na svá slova: „Ave gra plena Deus tecum“. Jeho vysoké čelo je zdobeno tenkou zlatou čelenkou s křížkem, prosté světlé vlasy spadají na šíji. Oči jsou posazeny daleko od sebe, nos i brada jsou nevýrazné. Rukávy spodního bílého šatu obepínají předloktí, červený svrchní šat je volnější, s prostým límcem spadajícím na záda, v pase podkasaný, s dlouhými rozparky po stranách a s rukávy sahajícími po lokty. Šat volně splývá v nečetných paralelních záhybech.

I když je polopostava Boha Otce v okenním otvoru poměrně drobná, fialový šat a červený plášť upozorňují na jeho význam. Hlava a ruce jsou výrazné, obličej je rámován šedými vlasy a vousy. Jeho inkarnát je o něco tmavší než u zbývajících postav. Prostor v pozadí přechází od světlejšího tónu modře k tmavšímu.

Rty a někdy tváře, zde u anděla, jsou zvýrazněny červení. Stínování je provedeno drobnými čárkami, tmavšími odstíny téže barvy, u bílé šedě, místy jsou lesky zvýrazněny zlatem.

Poškození: malba opadala v oblasti textu knihy, z křídel, oblasti kolem levého předloktí a ze spodní části šatu anděla.

Fol. 23 v, Navštívení

Pole s iluminací, o rozměru 44 x 40 mm, je umístěno v toku psaného textu, před iniciálou „O“. Nalevo od textu je podélné pole s bordurou. Téměř čtvercové pole vyhrazené iluminaci je ze tří stran lemováno zlatou linkou.

Iluminace je rozdělena do tří plánů. V prvním stojí na cestě tři postavy, které jsou sjednoceny diagonálním svahem kopce, který za nimi probíhá nahoru doleva. Ve třetím plánu v tónech šedi a běloby je vzdálené město za hradbou, charakterizované dvěma věžemi, štíhlou hranolovou s branou a válcovou se zlacenou kupolí a dvěma za sebou postavenými sedlovými střechami, béžovou a narůžovělou. Nad městem je k hornímu okraji tmavnoucí světlemodré nebe se zlatými tečkami hvězd.

Ve středu je postava Panny Marie, vyšší než obě zbývající figury, obrací se k ženě, jež k ní přistupuje, sv. Alžbětě. Za Pannou Marií stojí menší mužská postava, odsunutá svým měřítkem hlouběji do obrazu. Panna Marie se sklopenou hlavou je lehce prohnuta v pase, její oválná tvář je bělostná s lehounkým červeným nádechem na líčkách a na spodním rtíku, vlasy volně splývají po zádech, splývavý šat, je přehrnut přes pravé předloktí, tvoříc tak výrazný uzel. Natahuje ruku vstříc Alžbětiným sepjatým dlaním. Až na absenci cingula je oděna stejně jako na Zvěstování, zlatem jsou zvýrazněny jen konečky vlasů a husté paprsky kruhové svatozáře. Sv. Alžběta je charakterizována jako zralá žena s bílou rouškou halící hlavu i krk a červeným turbanem. Tvar hlavy připomíná obrácené vejce. Je oděna ve fialový šat se splývavými záhyby, jehož horní část obepíná paže i výraznější ňadra, její těhotenství je patrnější než u Panny Marie. Starci napravo spadají delší šedé vlasy po ramena, na čele je chomáček vlasů, temeno je lysé. Je oděn v malinové kutně, široký límec zakrývá ramena, plášť je přehrnutý přes pravé předloktí tvoříc uzel, spodní oranžový šat splývá v nečetných vertikálních záhybech až po kotníky, na nohou má černohnědé boty s oblými špicemi. Celkově jsou postavy spíše ztuhlé, jakoby na divadelní scéně.

Cesta ubíhá dále při úpatí travnatého kopce. Diagonála, tvořená z větší části svahem vychází od levé špičky Alžbětiny boty, vede záhyby přes Alžbětina záda a pod ňadry, přímo přechází do tmavozelené linie stráně, prochází krkem Panny Marie a vrcholí v porostu tří drobných stromů se zaoblenými vršky, jejichž kmeny jsou naznačeny zlatou linkou. Zlatě je též naznačeno světlo odrážející se od jejich korun.

Tematicky se iluminace vztahuje ke známému textu, který zde pro ilustraci uvádíme. Poté, co Pannu Marii pozdravil, oznámil jí anděl, že její sestřenka Alžběta zázračně počala ve vysokém věku a že je v šestém měsíci těhotenství. „Tedy postavivši Maria v těch dnech, odešla na hory s chvátáním do města Judova“ (Luk. 1:39). Poutníci, kteří se vrátili ze Svaté

země, popsali místo setkání jako prostor v údolí v blízkosti pramene čisté vody a zříceniny hradu, o kterém se předpokládalo, že býval Zachariášovým domem, a cesty z Betléma do Jeruzaléma.

Fol. 33 v, Kristus na Hoře olivetské

Iluminace o velikosti 39 x 39 mm, tj. asi třetiny textového pole, je umístěna ve spodní polovině stránky. Je rámována ze tří stran zlatou linkou.

V prvním plánu jsou tři spící apoštolové, v druhém Kristus na Hoře přijímající kalich a dále splétaný plot s otevřenou branou, kterou prosvítá krajina ve třetím plánu. Od brány vede kamenitá cesta, nad scénou se prostírá světlemodré nebe se zlatými tečkami hvězd.

Nalevo v sedě spí svatý Petr, charakterizovaný šedými vlasy a vousy, lysým temenem a pruhem vlasů na čele. Levou rukou si podpírá hlavu, loket je opřen o levé koleno, pravou ruku má položenu na lehce pokrčené pravé noze bez obuvi. Je oděn v tmavomodrý spodní a červený svrchní šat členěný několika paralelními záhyby tvořenými delšími tahy štětce. Ke stínování je použit tmavší odstín, ke zvýraznění lesků zlacení.

Vpravo spí se založenýma rukama na pokrčených nohou svatý Jan, jeho inkarnát je výrazně světlejší než u ostatních apoštolů, je prostovlasý a zašpičatělou bradu má skloněnu k hrudi. Je oděn v bílý spodní a červený svrchní šat, spodní šat je u země o něco bohatěji drapován širšími záhyby odrážejícími se v jednom místě od země. Svrchní šat je zřasen na hrudi a na rukávech, k jeho členění jsou použity silnější tahy štětce, vytvářející tak širší záhyby.

Mezi oběma leží na zemi třetí apoštol, není ale pevně usazen. Leží na pravém boku, pravou rukou si podpírá hlavu, loket opřený o zem, levá ruka je volně položena, hlava je skloněna k zemi. Spodní část těla je jednoduše halena pláštěm, barva spodního šatu je hnědoběžová, svrchního světlefialová. Lesky pláště i vlasů jsou zlacené, líčka a rty zvýrazněny trochou červeně, svatozáře jsou naznačeny jednoduchou zlatou linkou.

Ve druhém plánu klečí na hoře Kristus zobrazený z profilu, má sepjaté ruce a hledí na kalich. Jeho křížová svatozář je tvořena skupinami paprsků, prosté vlasy mu spadají po ramena, jsou v pramenech stočeny dozadu. Na nepravidelném obličejí zaujme velké oko a nos, čelo je nízké, až ztrácející se, bradu lemuje krátký vous. Tváře jsou zvýrazněny lehkou růží. Drapérie šatu není příliš dobře propracována, splývá v širších tmavších záhybech vyplněných šrafováním, u země se v zadní části lehce zalamují, aniž by se však výrazněji odrážely. Zlacený kalich s černým obrysem působí jako by byl přilepen. „Hora“ je ve skutečnosti homolovitý kopec s travnatým porostem na vrcholku, ve spodní části je nepřilíš

uměle naznačen kámen a skalní rozsedlina. Kopec je ze zadní části ohraničen splétaným plotem, země je porostlá travou a vede zde cesta s několika bílými kameny. Cesta prochází jednoduchou otevřenou branou, jejíž horní část je uťata rámem iluminace.

Fol. 34 v, Křest Krista v Jordáně

Pod iluminací o rozměru 39 x 40 mm lehce prosvítají linky.

V prvním plánu jsou tři postavy, Kristus, postavený v centrálně umístěné řece, nad hlavou se v zářii vznáší čelně zobrazená holubice Ducha svatého, zprava polévá Krista vodou Jan Křtitel, nalevo čeká anděl s šatem. Esovka vodního toku v druhém plánu dělí krajinu na dvě části, napravo je travnatá plocha se skupinkou košatých stromů a několika keřky, nalevo je břeh uťat a tyčí se zde homolovitý kopec porostlý na vrcholku travou a dvěma stromy. Hladina je lehce zčeřena Kristovými nohama, vepředu je modrá barva sytější, tahy štětce je naznačen tok. Ve třetím plánu jsou za bílou vodní hladinou vzdálené šedomodré kopce tvaru nízkého trojúhelníku s náznaky pevnostních staveb na vrcholcích. Bleděmodré, nahoru tmavnoucí nebe je poseto zlatými tečkami hvězd.

Kristus je nahý, do půli lýtek stojí ve vodě, jeho tělo s úzkými boky je štíhlé a protáhlé, levou ruku si zakrývá ohanbí, pravá ruka se dvěma zdviženými prsty je před hrudí, pravá noha je předsunuta před levou. Hledí na sv. Jana Křtitele, hlava je skloněna k levému rameni, krk je nevýrazný, tělesné formy působí ladně, ač jsou ruce v ramennou nepříliš přirozeně uchyceny. Trup i stehna jsou poměrně dlouhé. Dalo by se říci, že se neznatelně usmívá, prosté vlasy spadající po ramena jsou rozděleny pěšinkou, bradu lemují vousy.

Jan Křtitel pokleká, v pravé ruce zdvižené nad hlavu drží misku, z níž stéká na Kristovu hlavu bělostná voda, kratší levá ruka s narovnanou dlaní je ohnuta v lokti, je oděn v krátkou suknicí s rozparkem s kožešinou, nohy jsou odhaleny. Levá noha je přerušena rámem výjevu. Jeho velká hlava zobrazená z profilu je podobně neforemná jako u Krista na fol. 33 v, se stejně nevýrazným čelem zakrytým vlasy.

Prostovlasý anděl oválné tváře je zobrazen ze tříčtvrtečního profilu, je oděn v bílý splývavý šat členěný nemnoha záhyby a část jeho křídel je přerušena rámem výjevu. V oblasti tváře je iluminace poškozena. Široký záhyb splývá po celé délce šatu, nízko pod kolenem je šat opět zvlněn, po straně nohou je dále členěn několika paralelními záhyby. Má jednoduchý kulatý výstřih, křídla jsou zlacena a oranžově šrafována. V rukou drží fialové roucho připravené pro Krista.

Fol. 35 v, Narození Páně

Iluminace o rozměrech 49 x 40 mm zabírá na výšku asi polovinu textového pole a je umístěna nad jeho středem.

Panna Marie neodpočívá na lůžku, ale stejně jako sv. Josef klečí u dítěte, které leží mezi nimi na zemi. Scéna se v této ikonografické podobě objevuje ve francouzské malbě poprvé v *Překrásných hodinkách z Notre-Dame*. Koncem čtrnáctého století s ní přichází italští malíři ovlivnění *Meditationes de vita Christi* a *Zjevením sv. Brigity*. Paul z Limburka ji přejímá v *Bible moralisée*⁸⁰ a následně Jean z Limburka v *Krásných hodinkách vévody z Berry* (fol. 195).

Pod provizorním přístřeškem stájí je spolu se svatou rodinou spolu oslík a volek. Kamenná zídka odděluje skupinu od krajiny s několika stromy a vzdáleným kopcem s drobným kulovitým útvarem na vrcholu. Krajina je odstíněna od světlejších tónů zeleně a modře k tmavším. Světlemodré nebe je poseto zlatými hvězdami.

Nahé dítě je položeno na obdélné pleně na zemi, barva jeho pleti je, stejně jako u Panny Marie, výrazně bílá, tělíčko je protáhlé, rozpráhne ručky a nožky, hlava je poměrně malá. Panna Marie je prostovlasá, oděna v modrý šat přepásaný tenkým zlatým cingulem, její dlaně jsou sepjaty před hrudí, hlava je lehce skloněna k dítěti. V oblasti obličeje je iluminace poškozena. Sv. Josef klečící na levém kolenu napravo od dítěte je charakterizován jako starý muž s šedými vlasy a vousy a lysým čelem s chomáčkem vlasů. Jeho inkarnát je výrazně tmavší než u Panny Marie a Ježíška. Jeho šat, hustě šrafovaný zlatými lesky, je splývavý a podaný s menším úsilím o plasticitu než u Panny Marie. Přes fialový spodní šat je přehozen svrchní plášť s kapucí zakrývající týl a obepnutý kolem ramen.

Přístřešek je podepřen dřevěným trámem s prokreslenými léty, na trámové sedlové střeše jsou pokladeny došky, při levém horním rohu je střecha děravá. Obě zvířata leží, hlavy natočené nalevo, typická líbeznost v podání figur iluminátora se vztahuje i na oslíka s dlouhými vztyčenými ušima, pravou nohu má složenou pod tělem, levá volně visí dolů. Z volka jsou patrné pouze růžky, nozdra a oko. Vnitřek přístřešku je velmi tmavý, skupinku od přírody odděluje kamenná zídka provedená v šedé barvě s diagonálními krakelurami směřovanými shora zleva.

⁸⁰ BNF, ms. fr 166, vznikla v letech 1402-1404 pro Filipa Burgundského

Fol. 39 r, Jidášův polibek, 44 x 40 mm

Scéna se odehrává na centrálně umístěném a oploceném ostrohu, v pravém rohu je náznak vodní hladiny. Ústředními postavami jsou Kristus, líbaný Jidášem, dva zbrojnoši, kteří se Krista chystají zajmout, Petr, zasouvající do pochvy meč a krvácející Malchos s podlomenýma nohama. Do pootevřené brány plotu proudí homogenní zástup vojáků. Iluminace se tak vztahuje k verši z Jana 18:3: „Protož Jidáš pojav zástup, a od předních kněží a farizeů služebníky, přišel tam s lucernami a s pochodněmi a s zbrojí“

Jako obvykle se Jidáš zobrazený z profilu přibližuje zezadu ke Kristu, aby jej políbil a tak jej označil vojákům. Výrazy Krista i Jidáše vyjadřují důvěru a odevzdanost, Kristus vyzařuje klid a pasivitu, Jidáš jej líbá na ústa a hledí mu přímo do oka. Rty vojáků jsou oproti tomu pevně semknuté s koutky zakřivenými lehce dolů, další vojáci mají helmy stažené přes oči, z houfu trčí kopí, napravo lucerna na tyči a nalevo nádoba s ohněm.

Kristus s křížovou svatozáří tvořenou skupinami paprsků, je prostovlasý, je oděn v dlouhý šat, pod kterým je vidět špička bosé pravé nohy. Je oděn ve světlefialový spodní šat se třemi knoflíky u krku, z ramen mu spadá svrchní plášť, jehož pravý cíp si po obou stranách přidržuje před tělem, tak, že látka tvoří tři mísovité záhyby. Další vede od levé ruky diagonálně dolů, provázen kratším záhybem, jenž se záhy pravoúhle zalamuje. U pravé ruky látka tvoří kličku.

Jidáš ke Kristovi přistupuje zprava zepředu, je nakročen, tak, že je pod šatem vidět prohnuté chodidlo nohy, je prostovlasý a má krátký vous kolem brady, na obličeji je výrazné levé oko. Šedomodrá šat není příliš drapován, v zadní části je lehce zvlněn v měkkých záhybech nad zdviženým chodidlem, šat je v pase lehce podkasán, vepředu a v horní části jen volně splývá, lehce zřasen je ještě na rukávu. Narozdíl ode všech ostatních přítomných postav schází Jidášovi i Kristu lehká růž líček.

Bělovlasý a bělovousý světec s lysinou, sv. Petr, stojící nalevo od ústředních postav je plně zabrán sečnou zbraní, kterou patrně vrací do pochvy, poté co jí utřel ucho teď padajícím muži v popředí, Malchosovi, který se snaží zachytit pohledem Krista vztahující k němu levou ruku. Muž má na sobě drátěnou košili a přes ní převlečen sytě modrý kabátec s krátkými širokými rukávy a se zlatým vegetabilním ornamentem na hrudi. Na hlavě má zlatou helmici, na rukou, stehnech, kolenech a lýtkách zlatou zbroj, z rány v místě ucha mu vytéká krev, kolena se mu podlamují a pravá ruka s lucernou se blíží k zemi.

Sv. Petr je charakterizován tenkou zlatou svatozáří, jeho hlava je kulatá, svrchní plášť podkasáný pod pravou rukou spadá z levého ramene, pod paží tvoří látka ostrý záhyb a kličku a při zemi další jednoduchý zalomený záhyb. Podle barvy inkarnátu má patrně odhalený krk,

který je však tak silný, že působí dojmem tuhého límce. Drobným detailem jsou příčné proužky na jeho meči.

Voják napravo je nakročen levou nohou, jako by se zvedal, v levé ruce drží ve vodorovné poloze kopí, je oděn v šedavou zbroj a kabátec malinové barvy bez záhybů se zlatým ornamentem, zaujmou červenooranžové boty, je bezvousý, vlasy mu vykukují zpod helmy s puklicemi po stranách, stejné puklice jsou po stranách chráničů lokte a kolene. Jeho šedá zbroj kontrastuje se zlatým krunýřem raněného vojáka v popředí. Lesky jsou naznačeny buď zlatem nebo světlou barvou, zbroj je bez lesků, je však zdobena tenkou červenou linkou. Stíny kabátce jsou tmavé, nedodávají však postavě žádnou plasticitu. Zadní části bot a jejich záhyby jsou šrafovány tmavočervenou barvou.

Zbrojnoš nalevo chytá pravou rukou Krista za paži, členění jeho obličeje je naznačeno jen několika tečkami a linkou úst. Jednoduchá šedá helmice mu zakrývá čelo, zpod ní trčí vlasy, kolem brady má vousy. Je oděn v červenoběžový šat se zlacením.

V prostoru mezi pravým zbrojnošem a Jidášem je zástup vojáků, první má světlefialový kabátec a šedou zbroj i boty, zpod helmy stažené přes oči mu trčí vlasy, které jsou vpředu zlaceny, za Kristovou svatozáří prosvítají další dva vojáci, pak už následují vedle sebe po třech naskládané helmice, které pokračují i za plotem.

Plot je splétaný, světlo na něj dopadá zleva, černé šrafování nalevo střídají napravo zlaté linky, vrchol brány je mimo iluminaci. Podobnou kompozici, skupinu oddělenou kruhovým splétaným plotem, najdeme jak v Knize hodinek z Nadace Gulbenkian⁸¹, připisované umělci blízkému Mistru Jouvenel des Ursins, tak už u Bedfordova Mistra.

Fol. 39 v, Soslání Ducha svatého

Iluminace o výšce asi jedné třetiny textového pole je umístěna k jeho horní polovině.

Jde o typický pohled do interiéru členěného oltářem, za nímž je zvýšené podium, na kterém klečí Panna Marie s rozevřenou knihou na oltáři. Před oltářem klečí sv. Jan, který hledí Marii do očí, za nimi osm apoštolů, čtyři v první řadě jsou lépe vidět, ostatní jsou omezeni na části obličejů či vlasů. Všichni mají tenké zlaté svatozáře a nad skupinou se ve středu oblouku čelní stěny vznáší holubice Ducha svatého, zobrazená z profilu. Od ní vychází paprsky dopadající na všechny přítomné.

Nad Pannou Marií je rozestřen čtvercový závěs, který spadá po stěně za ní, zdoben dekorativním vzorem. Na téže stěně se nacházejí pootevřené dveře se zdobenou zárubní.

⁸¹ Gulbenkian, inv.sign. L.A. 135, Fol.83v. Vznik této knihy je kladen do oblasti Loiry v desetiletí 1450-1460.

Motiv řady kroužků je zde uplatněn na vlysu obíhajícím čelní obloukovou stěnu a na hraně podia Panny Marie. Povrchy stěn jsou charakterizovány diagonálně vedenými mandlovitě se sbíhajícími krakelurami. Oltář, natočen k nám kratší stranou, s náznakem perspektivní zkratky směrem do hloubky, je vykládán gotizujícím táflováním ve tvaru dvojitého oblouku a rozetou s vloženým trojlistem.

Fol. 40 r, Zvěstování pastýřům

Iluminace o velikosti cca jedné třetiny kolumny je rámována silnější zlatou linkou a je obklopena textem. Obraz je rozdělen do tří plánů, v prvním promlouvá ke třem pastýřům a ovcím anděl z nebes, druhý určuje diagonála svahu kopce a ve třetím je vzdálené město oddělené vodním tokem a další vrch, vše v šedomodré tonalitě. Pohled doplňuje bleděmodré nebe se zlatými tečkami hvězd.

Postavy a ovce jsou poměrně velké a jednoduché, zabírají většinu obrazové plochy drobné iluminace. Nalevo v popředí stojí pastýř s pastýřskou holí v levé ruce, pravou rukou si ve výrazném gestu poukazuje na oči, je nakročen k pokleknutí. Napravo sedí dva další pastýři, opět s dlouhými, na konci zakřivenými pastýřskými holemi, pohled jednoho z nich směřuje ke stojícímu, druhý je zabrán andělem, jenž se vyklání z nebes, naznačených světlemodře lemovaným tmavomodrým polem, z něhož vycházejí zlaté paprsky. Anděl s rozepjatými křídly a nápisovou páskou „et in terra pax...“ v levé ruce, ukazuje napřaženým ukazovákem dlouhé pravice a očima kontaktuje pastýře, mezi nimiž se popásá stádečko ovcí; některé z nich zdvíhají hlavy k nebi. Ovce jsou namalovány jako jednoduché válcovité útvary na tenkých nožkách, na hlavičkách do trojúhelníku jsou body naznačeny čenich a oči. Většinou jsou skloněné k zemi. Jsou seskupeny tak, že žádná z nich není vidět úplně celá, hlavy jsou většinou podány z profilu, jednou ze tříčtvrtečního profilu.

Pastýři jsou oděni v krátké malinové a fialové haleny s rozparky po stranách. Halena prvního sedícího pastýře je přepásána skořicovým šátkem s černým lemem a krátkými třásněmi. Je oděn v kalhoty skořicové barvy. Hlava druhého sedícího pastýře je natočena zezadu, na oválném obličejí je patrný pouze trojúhelník nosu a tečkou a čárkou naznačené oko. Vlasy rozdělené pěšinkou spadají na krk. Stojící prostovlasý pastýř s tváří zdviženou k nebi má na zádech oranžovočervený nízký klobouk s výraznou střechou, bílé nohavice jsou na kolenou děravé, je obut v nízké černé boty. Stínování předmětů a postav je provedeno tmavšími odstíny podkladových barev, stíny vrhané pastýři a ovcemi jsou krátké a šedé.

Kopec v druhém plánu je světlezelený, jeho obrys je lehce zvlněn a barva u okrajů tmavne. Tmavších odstínů jsou rovněž stromy, jejichž kmeny jsou naznačené hnědou čárkou

a koruny jsou projasněné zlatými lesky. Řada stromů začíná již u úpatí kopce, na vrcholku jsou seskupeny tři těsně u sebe.

Třetí plán je dělen do několika barevných pásů, světlezelenomodrého, světlemodrého, kterým je charakterizována řeka, za ní je bílý pás hradby, před kterou je několik nepravidelně seskupených kulovitých stromů. Město za hradbou je charakterizováno několika válcovitými věžemi, napravo jsou za sebou dvě vyšší, zadní je završena kulovitou kupolí, nalevo je nižší věž a v pozadí je vzdálený šedomodrý kopec tvaru stlačeného trojúhelníku s nepravidelným útvarem na vrcholu, patrně pevnostní stavbou.

Fol. 43 r, Pilát si myje ruce

Iluminace přibližně čtvercového formátu o velikosti jedné třetiny textového pole je umístěna mírně pod polovinou stránky.

Aktéry interiérové scény jsou především trůnící Pilát, bosý Kristus, odevzdaný svému osudu a dva Pilátovi muži. Jeden z nich se chápá Krista a druhý přidržuje Pilátovi umyvadlo. Scénu doplňuje blíže nerozlišený zástup vojáků, s helmicemi sklopenými přes oči. Celý výjev je pojat jako divadelní scéna. Výrazná gesta účastníků kontrastují s Kristovým klidným postojem.

Čelní stěna má tvar stlačeného oblouku a je lemována kroužkovým vlysem, stropní trámy se k ní paprscitě sbíhají a její povrch je charakterizován diagonálními, mandlovitě se sbíhajícími, puklinkami. Stěna nalevo je lemována pravoúhle se zalamujícím vlysem zdobeným vlnovkou s drobnými výhonky. Povrch podlahy je upraven mramorováním.

Pilát sedí nalevo na podiu s naznačenými léty dřeva a za ním je zavěšena červenorůžová látka, která tvoří mělké mísovité záhyby. Jeho ramena a hlava nejsou příliš přesvědčivě plasticky podány, šat je mírně zvlněn, na hlavě má štíhlou vysokou červenooranžovou čapku lemovanou látkou na způsob turbanu. Světlé vlasy mu spadají po ramena, bradu lemuje plnovous, oči, tvořené ploškou bílé barvy s vepsanou černou tečkou, jsou doširoka rozevřeny. Sedí s koleny odtaženými od sebe, jedna ruka spočívá dlaní na druhé. Boty mají stejnou červenooranžovou barvu jako čapka. Jeho odění prozrazuje vznešenost a bohatství. Svrchní modrý šat je lemován širokým bílým límcem spadající přes ramena, který je rouben jemným ornamentálním filigránem. Na pravém boku je patrný červenorůžový spodní šat lemovaný dvojitou zlatou linkou.

Úplně napravo stojí Kristus se sklopenou hlavou, zpod trnové koruny mu stékají po čele kapičky krve, je bosý a je oděn ve fialový splývavý šat. Vlasy mu spadají po ramena a

brada je lemována vousy. Ruce volně visí dolů, před tělem jsou přes sebe přeloženy dlaněmi a za paži se jej chápe ozbrojenec.

Voják, který představuje Krista Pilátovi, je oděn v krátký šat a na hlavě má oblou helmici s puklicí po straně. Jeho nohy halí přiléhavé červenooranžové kalhoty, zatímco kabátec má červenorůžovou barvu a je nezvykle zřasen v mělkých mísovitých záhybech, podobných závěsu za Pilátem. Pravé předloktí je chráněno kovovým rukávem.

Kontakt mezi vojákem a Pilátem zprostředkovává další postava, jejíž gesta, jimiž přidržuje Pilátovi umyvadlo a polévá ruce, jsou divadelně výrazná. Muž nestojí klidně, nýbrž je nakloněn dopředu a nakročen, jako by se chystal pokleknout. Barevně však není zvýrazněn, je oděn v hnědoběžový krátký šat a šedomodré nohavice. Hruď je poměrně objemná a krk se zcela ztrácí. Stejně, jako všichni vojáci, je bezvousý.

Skupinu hlavních aktérů doplňuje zástup vojáků, kteří sem vstoupili dveřmi vlevo. Nad helmicemi zakrývajícími ozbrojencům zrak trčí několik kopí se špičatými hroty. Na nohou mají brnění s nákoleníky a hrudě dvou z nich zdobí širší modré límce s řadami bílých teček.

Fol. 43 v, Čtyři apoštolové

Iluminace o velikosti třetiny textového pole je umístěna při jeho spodním okraji.

V krajině, členěné nízkými diagonálními valy, stojí čtyři velké postavy apoštolů s pastýřskými holemi v rukou a to tak, že dva v popředí jsou větší, než dva v pozadí, kteří jsou odděleni valy. Apoštolové se rozcházejí do čtyř světových stran. V popředí napravo je umístěn šedovlasý apoštol s lysinou a chomáčkem vlasů, čímž bývá charakterizován sv. Petr. Nalevo od něj stojí na cestě sv. Jan, jenž je charakterizován bělostným inkarnátem; v levé ruce drží červenooranžovou knihu.

Mezi Janem a Petrem je, oddělen prvním valem a podán v menším měřítku, další apoštol a za dalším valem je úplně nalevo apoštol, natočený zády.

Šaty všech čtyř jsou jednoduché a splývavé, cípy jsou přehozeny střídavě přes pravé či levé předloktí, tak, že nad předloktím tvoří látka typickou smyčku. Petr je oděn ve skořicový spodní a fialový svrchní šat, Jan v bílý spodní a v červenorůžový svrchní šat. Lesky jsou zlatě zvýrazněny, na bílé látce jsou šedé stíny, na ostatní je použit na stíny tmavší odstín užité barvy. Oba světci v popředí vrhají krátké stíny napravo. I oba apoštolové v pozadí jsou oděni ve skořicové a malinové barvě. Apoštolu umístěnému mezi Petrem a Janem spadají hnědé vlasy po ramena.

Barva krajiny je směrem do hloubky obrazu méně intenzivní, v popředí je pruh modrozelené, v pozadí je již šedomodrá, sem tam s nízkým kulovitým porostem, napravo se v pozadí nečekaně zdvíhá bělostná homolovitá hora. Světlemodré nebe poseté zlatými tečkami hvězd směrem k okrajům nabývá tmavého odstínu.

Fol. 44 r, Klanění tří králů

Iluminace o velikosti třetiny textového pole je umístěna v jeho dolní polovině.

Napravo sedí Panna Marie s nahým dítětem v provizorním dřevěném přístřešku se sedlovou doškovou střechou. Nad skupinou je rozestřen čtvercový malinový závěs se zlatým lemem bez skutečného uchycení, závěs spadá i za matku s dítětem. Zleva k nim přicházejí tři králové, nejstarší z nich, s bílými vlasy po ramena, pokleká a otvírá před dítětem truhlu, prostřední král rovněž klečí a přihlíží předávání daru, nejmladší, v přiléhavém šatu a zlaceném kabátci, stojí za nimi. Nejstarší král hledí na Krista, dítě i Panna Marie nahlížejí do truhly.

Plochá světlezelená krajina je tu a tam poseta kulovitými stromy, v pozadí je nízký kopec, světlemodré nebe poseté zlatými hvězdami směrem vzhůru tmavne, jedna z hvězd je výraznější, obklopená kruhem s krátkými paprsky.

Delší stěna přístěnku je kamenná, lemovaná vlysem se sledem kroužků s vepsanými tečkami, její povrch je charakterizován mandlovitě se sbíhajícími krakelurami. Na podlaze malinové barvy je naznačeno mramorování, v popředí je zlacené šrafování. Panna Marie je téhož typu jako u ostatních srovnatelných zobrazení, drží na klíně drobné dítě s malou hlavičkou. Inkarnáty obou jsou bílé.

Nejstarší král, klečící před Pannou s dítětem, odložil korunu, jeho bílé vlasy spadají po ramena, temeno hlavy je lysé, na čele má chomáček bílých vlasů. Delší vousy na jeho bradě jsou rovněž bílé. Je oděn v modrý spodní a červený svrchní šat s hermelínovým límcem, krk však zůstává volný. Široký límec zakrývá ramena. Svrchní šat, volně splývající v paralelních záhybech, je sepnut na boku v úrovni pasu.

Poklekající prostřední král přihlíží předávání daru, naklání se, aby lépe viděl, hnědé vlasy mu spadají po ramena, je oděn v tmavožlutý spodní a světlefialový svrchní šat se zlatými lesky a tmavšími stíny. Na hrudi je pod svrchním pláštěm hermelínový límec, v levé ruce drží zdobenou nádobku tvaru ležícího půlměsíce na nožce, drahocenný předmět vybíhá do špičky se stylizovanou lilií a drobným praporkem.

Nejmladší král stojí opodál a rovněž přihlíží události, je oděn v bílou halenu s malinovým výstřihem tvaru V a přiléhavé bílé nohavice se šedavými stíny. Přes ramena má přehozen zlacený plášť na malinovém podkladě. V levé ruce drží předmět tvořený trubičkou

položenou na zdobené noze, završený hrotem s praporkem, v pravé ruce má žezlo. Předměty které se oba králové chystají Kristovi předat jsou zlacené a prokreslené černou linkou. Královské koruny jsou zdobeny trojlístými výběhy střídajícími se s krátkými hroty.

Fol. 47 r, Nesení kříže, iluminace o rozměrech 45 x 39 mm.

Skupina postav je scénicky soustředěna na kamenité cestě v prvním plánu, druhý plán zabírá diagonála travnatého svahu a ve třetím se prostírá, oddělené vodním tokem, bílé město s válcovitými věžemi, nad kterým je světlemodré nebe se zlatými tečkami hvězd.

Ústřední postavou je Kristus nesoucí veliký kříž ve tvaru T, pod jehož vahou se prohýbá. Muž v krátké pláštěnce umístěný za Kristem kříž přidržuje, zatímco je Ježíš tažen dvěma biřici na laně uvázaným kolem pasu. Další biřic pokládá ruku na Kristova záda, pravíci se rozpráhne k ráně. Nalevo se v rohu tísní Panna Marie s Janem, charakterizováni bílým inkarnátem. Hlava Panny je zakryta modrou rouškou, šat je přehnut přes paži. Jan je prostovlasý, jeho postava však zůstává pozorovateli skryta.

Bosý Kristus s trnovou korunou na hlavě a křížovou svatozáří tvořenou zlatými paprsky je nakročen levou nohou. Kříž s patrnými léty dřeva, spočívá na levém rameni. Na krku jsou stopy krve kanoucí z ranek na hlavě. Hnědé vlasy mu spadají po ramena. Oči, stejně jako u muže v pozadí, jsou tvořeny bílou a černou tečkou. Je oděn ve fialkový šat, jehož lesky jsou zvláště zlatě. Drapérie je více zřasena, jak je časté u světeckých postav. Na šatě a vlasech jsou lesky podtrženy hustým zlatým čárkováním, rovněž lano, na němž je tažen, je zlaceno a jsou zde nanášeny černé stíny.

Obličejové si jsou navzájem podobné, děj je nesen spíše směřováním pohledů a postoji, než výrazy. Za zády Krista stojí muž v krátkém malinovém šatě a skořicových kalhotách. Výrazné jsou vysoké červenooranžové boty. Má hnědé vlasy rozdělené pěšinkou a kolem brady hustý vous. Šat je jednoduše zřasen v rovnoběžných prostých záhybech. Lesky jsou vyznačeny zlatě, stíny černě. Pláštěnka má dlouhé rukávy a široký límec nebo kapuci halící ramena.

Ústřední postavy obklopuje dále několik ozbrojenců, jimž není vidět do tváře. I zde je barevnost zbrojí obměněna tu zlatým, tu šedivým krunýřem. Jsou natočeni k divákovi zády, zpod helmic jim vykukují vlasy a třetí biřic má hledí spadené přes oči. Pod brněním jim prosvítají červené punčochy. Krunýřem a kovovými rukávci je kryta horní polovina jejich těl, od pasu dolů je chráněna drátěná košile a vyčnívají krátké barevné cípy kabátců v malinové a skořicové barvě, zdobené zlatými tečkami a čárkami. Zlatá zbroj je členěna červenohnědou, plasticita šedivého kovu je podpořena bílými lesky.

Skupina se zdržuje na šedoběžové cestě poseté tu a tam malým seskupením bílých oblázků, která se klikatí po svahu kopce. Vprostřed svahu je skromný porost s kulovitými korunami drobných stromů. První plán je modrozelený, kopec světlezelený s tmavozeleným stínováním. Korunách stromů jsou zvýrazněny chrýzografií.

Město za bleděmodrým pruhem vodního toku a bílým pruhem hradeb je rozprostřené v pozadí, jeho horizontálu rozrušují jen nevýrazné vertikály válcovitých věží po stranách. Další prostor je vyplněn sedlovým stříškami. Z hmoty věže nalevo věnčené cimbuřím vybíhají postupně dva užší válce. Napravo jsou za sebou řazeny dvě věžovité stavby, vyšší je zakončena kuželovou střechou, věž v popředí má naznačené cimbuří.

Fol. 47 v, Kázání sv. Petra

Iluminace o rozměrech 44 x 40 mm je vysunuta vzhůru ze středu textového pole.

Před řečnickým pultíkem, kde právě káže sv. Petr, sedí skupina tří žen, za nimiž stojí čtyři muži. V ose výjevu se na nebesích zjevuje holubice Ducha svatého obklopená tenkými zlatými paprsky. Za Petrem je diagonála kopce porostlého kulovitými stromy a v pozadí je malý průhled do krajiny v šedomodrých tónech. Světlemodré nebe poseté zlatými tečkami přechází směrem vzhůru do tmavších tónů.

Skupina žen a řečniště zcela vyplňují popředí. Ženy sedí zády ke kazatelně, se zkříženými rukama na klíně a sklopenými hlavama. Na hlavách mají ozdobné klobouky. Jsou oděny v dlouhých šatech s přiléhajícími živůtky a dlouhými rukávy. Třetí žena, s bílou rouškou zakrývající vlasy, sedí naproti nim a hledí přímo před sebe, směrem ke kazatelně. Přes vyřezávaný řečnický pult, jenž je k divákovi natočen kratší stranou, je přehozena světle fialová látka. Bělovlasý sv. Petr s krátce střiženým bílým plnovousem, oděný v dlouhém plášti, má ruce napřaženy před tělem, v řečnickém gestu. Splývavý svrchní plášť je přehnut přes pravé předloktí. Muži naproti nehybně stojí, jejich šaty volně splývají, bez jediného vzednutí. Postavy druhých dvou jsou skryty za muži v první řadě, tak, že nás o jejich přítomnosti zpravují jen jejich hlavy. Všichni mají na hlavách konické klobouky se širokým okrajem. První z mužů má založené ruce, druhý mu pokládá pravici na rameno.

Barvy šatů jsou modrá, malinová, skořicová, fialková a modrozelená, stínování je provedeno černí či odlišným tónem užitých barev. Šat sv. Petra je zvýrazněn zlatými lesky. Inkarnát žen je výrazně bílý.

Fol. 48 r, Obřezání Krista, 44 x 40 mm

V interiérovém výjevu klečí napravo před oltářem Panna Marie v široce rozprostřeném šatě, na rukou bílou plenu, přes oltář jí zleva podává velekněz nahé dítě. Za Pannou klečí žena s vysokou svící a košíkem s holubicemi, je oděna v malinový šat s chrýzografií, na hlavě má červenooranžový turban. Velekněz má šedý plnovous, hrotitou mitru, fialkový šat s chrýzografií, pod nímž je skořicové spodní roucho. Nahé baculaté dítě si poukazuje pravou ručkou na ústa a má křížový paprscitý nimbus, svatozáře Panny a kněze jsou naznačeny tenkou zlatou linkou.

Stěny tvaru stlačeného oblouku jsou lemovány lisenou s kroužkovým vlysem a zdobeny diagonálním krakelováním. Z rohu za veleknězem vybíhají žebra klenby. Na diagonálně postaveném oltáři natočeném kratší stranou k diváku jsou zvýrazněna léta dřeva. Přes malinovou látku se zlatým kroužkovým vzorem je přehozena bílá látka s trojím lemem. Podlaha je růžová s tmavěčerveným krakelováním.

Fol. 51 r, Ukřižování Krista

Pod křížem ve tvaru T a nápisem INRI je nalevo Panna Marie se sepjatýma rukama podepíraná sv. Janem, jenž odvrací zrak. Pod druhým ramenem stojí zpříma vojáci ve zbrojích se štítem s tvářmi. Za svatými je zelený kopec, za vojáky a vprostřed prosvítá bílé město s válcovými věžemi. Nalevo je slunce, nad vojáky je bílý srpek měsíce.

Kristus má hlavu skloněnou ke svému pravému rameni, má paprscitý křížový nimbus a zavřené oči, z ran mu crčí krev. Protáhlé tělo je haleno jen bílou bederní rouškou. Panna Marie je oděna v modrý zřasený šat přehnutý přes hlavu, sv. Jan ve splývavý šat bílý, malinový plášť má, podobně jako Marie, podhrnut pod předloktím. Vojáci jsou oděni v krátké kabátce a zbroj na nohou se zahrocenými botami, přes oči mají šedé helmice a v rukou drží tenká červená kopí.

Fol. 51 v, sv. Petr křtí, 45 x 40 mm

Skupina světce a křtěných je úplně v popředí, za Petrem je skála o málo vyšší než on sám, z nebes ke křtěným mužům a ženám slétá v záři paprsků holubice.

Nakročený světec je bos, v levé ruce drží nad skloněnými hlavami šestice budoucích křesťanů misku se svícenou vodou, přes pravici je přehozen cíp šatu, který mu předtím sklouzl z ramene. Svrchní plášť je zároveň přehozen přes levé rameno. Spodní šat s dlouhými rukávy splývá v širokých záhybech. V popředí klečí dva muži, v mezerách mezi nimi jsou

v druhé řadě dvě ženy a za nimi jsou vidět dvě mužské hlavy. Doprava se zdvíhá letmá diagonála svahu s travnatým porostem a v pozadí se v šedomodré rýsuje silueta věže.

Fol. 52 r, Útěk do Egypta, 44 x 38 mm

Panna Marie s Ježíškem na klíně sedí na oslíku vedeném starým Josefem, za ní jde služka se zavazadly. Hlava oslíka směřuje nalevo, na cestě je několik bílých kamenů. Doprava nahoru vede pozvolná diagonála kopce, v pozadí nalevo je bílé město oddělené hradbou, členěné sedlovými střechami a dvojvěžím. Panna Marie má sytě modrý šat přehnut přes hlavu, pod ním bílou roušku, má tenkou zlatou svatozář, zatímco zlatě oděný Ježíšek na jejím klíně má paprscitý křížový nimbus a hnědé vlasy. Ostatní šaty jsou fialkové a malinové s jemnou chrýzografií.

Fol. 57 r, Snímání z kříže, 44 x 38 mm

O ústřední kříž ve tvaru T jsou opřeny zepředu a zezadu dva žebříky, které plní prostorotvornou funkci. Kříž nese nápis „inri“ a je usazen v zemi dvěma klíny, pod ním leží několik kostí. Krista snímají dva muži, jeden vlevo na žebříku, druhý vpravo na zemi drží Jeho tělo. Zprava zezadu přihlíží klečící sv. Jan, v popředí nalevo od kříže klečí Panna Marie s bílou rouškou v ruce, která líbá ránu na pravé ruce snímaného Syna. V pozadí je svah a šedomodré dvojvěží, na nebi je nalevo zářící slunce.

V barevné škále se vedle skořicové, malinové, bílé a sytě modré objevuje červenooranžová a jasně žlutozelená, použitá na vysoké boty obou mužů.

Fol. 57 v, dva křtící apoštolové, 38 x 38 mm

Mladý a starý apoštol křtí pětici postav, klečících na cestě před nimi, slétá sem holubice Ducha svatého, za apoštoly je mírný svah kopce, za muži modrošedé vzdálené dvojvěží. Nebe je bílé na horizontu, směrem nahoru přechází do světlemodré a do sytějších tónů, zdobí je nepravidelné zlaté tečky. Barevnost šatů je malinová, skořicová, sytě modrá a bílá.

Fol. 58 r, Korunování Panny Marie, 43 x 38 mm

Panna Marie, doporučená andělem, klečí napravo na oblacích, nalevo je architektura Božího trůnu, kde jí pravíci žehná Bůh mladé tváře s papežskou tíarou a křížovou paprscitou svatozáří. Zpoza chórové lavice s kružbami v pozadí klade anděl Panně korunu na hlavu. V horní části jsou v monochromní tmavé červení účastní cherubíni. Mariin šat je sytě modrý

se zlatými lemy a cingulem, Bůh je oděn ve fialové, malinové a bílé, andělé mají bílé hábity a jeden červenooranžová, druhý fialková křídla.

Fol. 60 v, Kladení do hrobu, 44 x 39 mm

Zleva zpředu ubíhá diagonálně napravo do hloubky perspektivně podaný hrob. Za jeho čelem stojí muž držící Kristovo tělo za ramena, nalevo jej přidržuje muž za nohy. Bělostný Kristus oděn rouškou halený do látky má zvýrazněné rány a paprscitý křížový nimbus. Vpravo v popředí klečí plačící Máří Magdaléna s pyxidou, za kamennou hmotou hrobu klečí Panna Marie líbající Synovi ránu na pravé ruce a sv. Jan. V pozadí nalevo je zelený kopec se shlukem košatých stromů a tónované modré nebe se zlatými tečkami.

Fol. 61 v, Představení proroka Joela, 44 x 38 mm

Na exteriérové scéně sedí před prorokem s rozvinutou nápisovou páskou na zemi trojice mužů, v pozadí jsou v mírném svahu kopce dvě trojice diskutujících a gestikulujících postav. Za prorokem prosvítá bílé město s válcovými věžemi za hradbami. Barevnost šatů je omezena na malinovou, skořicovou a fialkovou s jemnou chrýzografií, spodní šat proroka a prvního z mužů je sytě modrý, prorok a ostatní dva sedící mají na hlavách červenooranžové čapky.

Trávník je odstíněn od modrozelené v popředí po světlezelenou na svahu, za skupinou stojících žen a mužů je několik nízkých košatých stromů. Světlemodré nebe směrem vzhůru tmavne a jsou na něm nepravidelné tečky zlatých hvězd.

U nohou proroka je zlatý nápis „Johel“, bílá, vertikálně rozvinutá páska nese nápis „...ffiidam de spiritu meo s... omne carnem“.

Fol. 74 r, David a Goliáš, folium je ve spodní části odtrženo, svrchní vrstvy malby jsou místy částečně setřeny.

Celostránková iluminace je architektonicky rámována dvěma torčovanými sloupy na nízkém soklu, s akantovými hlavicemi nesoucími niky s gotickými kružbami, uvnitř oblouku tvaru stlačeného oslího hřbetu je po stranách vložen filigrán. Ve spodní třetině je k levé straně přisunuta nápisová deska se závěsným očkem, kde začíná text žalmů.

Nalevo v popředí je umístěn krvácející Goliáš ve výrazně prohnutém postoji. Očima kontaktuje diváka. Napravo je diagonálně umístěn nakročený mladíček David vrhající na obra kameny. Kolem poklidně polehávají pasoucí se ovce, zatímco v pozadí, oddělena rozpuklým svahem, se střetla dvě vojska. Ozbrojenci jsou oděni v brněních s helmicemi, štíty a kopími.

Úplně v popředí je iluminace oddělena ostrohem. Zelenomodrá tráva přechází do světlezelené, nebe je šedomodré se zbytky zlatých teček hvězd. V popředí je křížově šrafována, svah kopce je členěn souběžnými splývajícími liniemi.

Goliáš je oděn ve zlatém kabátci a helmě s tmavočervenou kresbou, pod antikizujícím brněním je patrná u krku a pod pasem drátěná košile. Pravicí se opírá o kopí, v levici drží štít. Je oděn v červenooranžové nohavice. Z rány kamenem na čele mu vytéká pramínek krve, má pootevřená ústa, krátce střížený plnovous a zpod pokrčených obočí se oči v úzkosti obrací k diváku. Za Goliášem se po straně zdvíhá příkré skalisko.

Dlouhovlasý David má malinový kabátec se zlacenými lesky a červenooranžové nohavice. Na nohou má nízké šedé boty a kolem pasu uvázán šedý šátek. V napřážené pravici má prak s kamenem, v levici drží další kámen. Za Davidem je svah kopce s košatými stromy se zlatě zvýrazněnými kmeny a větvemi.

Vojáci v pozadí jsou rozděleni do dvou proti sobě stojících vojsk označených korouhví nalevo a čtvercovým praporem se setřenou zlatou kresbou napravo. Mají stažená hledí, jejich obličejové jsou členěny čárkou nosu a úst. Dva uprostřed spolu šermují, jeden je natočen hrudí, zatímco druhý zády, první míří mečem zesponu, druhý má napřážený meč vysoko zdvižen. Pod lesem nohou ozbrojenců leží tři padlí, dva tváří k zemi, nalevo jsou patrné nohy třetího.

Fol. 91 r, Poslední přijímání, celostránková iluminace

Iluminace je architektonicky rámována dvěma páry sloupků na nízkém soklu s akantovými hlavicemi, přímým překladem a visutým krouženým ornamentem. Překlad nese nápis „Circudederut . me . dolores . mortis . et . pericula“. Ve spodní třetině je při levé straně přes iluminaci položena nápisová deska se začínajícím textem oficia a s drobným zdobeným závěsem.

V interiéru je dominantní modré lůžko s nebesy, na němž se posazuje bělostný umírající, kterému právě duchovní nese do úst hostii. Na výrazném pravoúhlém baldachýnu je nápis „memorare . novissima . tua . et in eternum . “. V popředí klečí dva mladí muži a žena, prostřední nese dlouhou svíci, první je natočen zády. Jsou oděni v široký malinový a fialkový šat, žena má na hlavě černou roušku. Lesky šatů jsou místy zlacené. Ve spodní části lůžka je prkno s léty. V nohách lůžka je skříňka se zámky a bílým přehozem, na níž je odložena kulovitá nádoba na hostie na noze zdobená křížkem. Za duchovním klečí čtyři oranti, první má sepjaté ruce, tváře dvou vzadu jsou zakryty hlavami prvních.

Šedé stěny interiéru jsou lemovány lištou s kroužkovým vlysem napravo je v boční stěně okno, valený trémový strop je spojen tmavočervenými liniemi. Iluminace je

pozoruhodná smyslem pro utváření prostoru a citlivým podáním lidských tváří, stejně jako aktu umírajícího, kdy je lidskému tělu věnována skutečná pozornost.

Iniciály:

Iluminace se zlatě vepsanými malými iniciálami mají rozměry cca 20 x 22 mm. Polopostavy světců jsou umístěny v jednoduchém interiéru, který je charakterizován perspektivně ubíhajícím hnědým trámovým stropem, boční a čelní šedou stěnou. Polopostava bývá umístěna ve středu. Světlo dopadá zleva shora. Některé scény jsou exteriérové, zejména ty vícefigurální. I zde jde většinou o polopostavy. Děj je zhuštěn a kompozice drobného výjevu velmi dobře vyvážena. Barevnost je jako u zbytku rukopisu, chrýzografie místy hustší.

Fol. 120 v, žehnající Bůh Otec se sférou, iniciála C

Bůh je čelně postaven, na hlavě má papežskou tiáru, plášť se zlatým lemem s kroužky je sepjat kruhovou sponou.

Fol. 122 v, Kristus pantokrator, iniciála D

Prostě oděný Ježíš v jednoduchém interiéru pravíci žehná, v levici drží sféru, kolem hlavy září křížový paprskovitý nimbus.

Fol. 124 r, Duch svatý

Čelně podaná bílá holubice v září paprsků se vznáší na krajinou se širokou cestou obíhající kopec, v krajině jsou nízké košaté stromy se zlatými lesky, v pozadí dva šedomodré trojúhelné kopce oddělené bílou plochou. Nebe se zlatými tečkami nahoře tmavne.

Fol. 125 r, Nejsv. Trojice s rozevřenou knihou

Obě Boží podoby mají stejnou mladistvou tvář, jedna žehná, druhá drží sféru s křížkem, mezi sebou rozevřely knihu a jsou haleny jedním pláštěm. Vprostřed se vznáší holubice Ducha svatého.

Fol. 125 v, Ukřižování, iniciála T

Nalevo je Panna Marie, napravo sv. Jan, jde o exteriér, nad Pannou září slunce.

Fol. 126 r, Panna Marie s dítětem, iniciála O

V interiéru je prostovlasá Marie s nahým dítětem v náručí. Výraznější chrýzografie sytě modrého šatu.

Fol. 127 r, anděl, iniciála S

Fol. 128 v, Archanděl Michael zabíjející d'ábla, inic. F, přes brnění má převlečen fialkový kabátec, křídla jsou oranžovočervená. V pozadí je jen plocha stěny.

Fol. 129 r, sv. Jan Křtitel, iniciála P, pravou rukou poukazuje na beránka

- Fol. 129 v, sv. Jan Evangelista, inic. I; světec charakterizovaný bílým inkarnátem drží v levici pohár s hadem, jehož se pravicí dotýká. Jeho svatozář je stínována, i chrýzografie šatu je hustší.
- Fol. 130 r, sv. Petr, inic. T, v pravici drží klíč, ukazováček levé ruky je zdvižen, v pozadí jen stěna
- Fol. 130 v, sv. Pavel s mečem a červenooranžovou knihou; inic. S;
- Fol. 131 r, sv. Ondřej s křížem ve tvaru X a knihou; inic. A;
- Fol. 131 v, sv. Jakub v poutnickém, inic. A; klobouk i kniha jsou červenooranžové, šat fialkový s hustší chrýzografií.
- Fol. 132 r, Vraždění neviňátek, inic. I; exteriér, voják s mečem drží za nožku zakrvácené bílé nemluvně.
- Fol. 132 r, Kamenování sv. Štěpána, Inic. L (apidenerit), akce klečícího světce a biřice je znázorněna na pozadí krajiny.
- Fol. 133 r, Umučení sv. Sebastiana, v pozadí krajina a hradby;
- Fol. 134 r, sv. Kryštof s Kristem na ramenou a holí v ruce brodící řeku se ohlíží přes rameno na ostroh s mužem s lucernou.
- Fol. 134 v, sv. Martin na bílém koni se dělí o plášť s žebrákem.
- Fol. 135 r, sv. Mikuláš žehná třem nahým chlapcům v kádi.
- Fol. 135 v, sv. Kateřina v královském oděvu s kolem s břity;
- Fol. 136 r, sv. Marie Magdalena s pyxidou;
- Fol. 136 v, modlíci se sv. Markéta s dračí hlavou;
- Fol. 137 r, Všichni svatí reprezentovaní třemi svatými pannami, čtyřmi svatými otci a duchovními s tonzurami.
- Fol. 137 v, Sv. přijímání, Duchovní podává klečícímu do úst hostii;
- Fol. 140 r, Mše sv. Řehoře, 50 x 60 mm

Iluminace je iluzivně rámována tordovanými sloupky nesoucími filigránové zdobení. Napravo před oltářem klečí tři modře odění duchovní, na oltáři se právě děje zázrak eucharistie, kdy nahý Kristus v bederní roušce rukou tiskne ránu na hrudi a stříká krev do poháru na oltáři před sv. Řehořem. Na podlaze v popředí leží červenooranžový kardinálský klobouk, na oltáři je vedle kalicha na jedné straně rozevřená kniha, na straně druhé stojí papežská tiára. Duchovní za sv. Řehořem drží vysoké svíce. Čelní stěna za skupinou má tvar stlačeného oblouku, sloupek v rohu místnosti za oltářem nese výběhy žeber. V čelní stěně jsou dva okenní otvory, jimiž prosvítá bleděmodré nebe. Podlaha je jasně zelená s tmavočerveným krakelováním. Na

diagonálně do hloubky ubíhajícím oltáři jsou naznačena léta, je pokryt malinovou látkou se zlatým vzorem a bílou s lemem.

5.3 Srovnání s knihou hodinek BN ms. lat. 1366

V pařížské Bibliothèque Nationale je pod signaturou Ms. lat 1366⁸² uchováván téměř identický exemplář jako NK XXIII G 89, datovaný kolem roku 1490. Blízkost je zřejmá zejména v iluminacích vztahujících se k oficiu za zemřelé.

Na fol. 8 r, kde je sv. Jan na Patmu zaujme žensky nevinná líbezná Janova tvář. Ve středním plánu je šedozelený kopeček s kulatými stromy zvýrazněnými zlatou barvou. Pozadí přechází do modrošedé.

Fol. 9 r nese zobrazení sv. Lukáše v pracovně. Postava evangelisty je umístěna centrálně, býk leží nalevo. Zaujme deska s imitací let dřeva, za sedícím závěs s dekorativním vzorem. Povrch růžové podlahy je krakelován, šedé stěny jsou členěné lisenami. Typický pohled do interiéru je veden ze strany, tak, že je vidět trámový stropu, naznačené světlejší hnědou plochou členěnou vodorovnými tenkými červenými linkami. Hlava postavy je podána z čelního pohledu, skloněná nad rozvinutým svitkem. Lukáš je oděn v růžový svrchní a modrý spodní plášť.

Na fol. 10 v je vpravo sv. Matouš, zleva před ním klečí anděl a podává mu kalamář, v němž si sv. Matouš namáčí pero. Typický pohled do interiéru, je tentokrát veden zprava, boční stěna ubíhá doleva do hloubky. Za sv. Matoušem je světlefialový závěs s dekorativním vzorem. Jak čapka na Matoušově hlavě, tak andělská křídla jsou jasně červená. Oděvy jsou místy zvýrazněny chrýzografií.

Fol. 11 v nese Korunování Krista trnovou korunou. Opět je to pohled do interiéru s trámovým stropem, Kristus je usazen centrálně na nízkém širokém kvádru, z obou stran je po jednom biřici, kteří tyčemi upevňují Kristovi na hlavě trní. Každý z biřiců opírá jednu pokrčenou nohu o podstavec, druhou spočívá na podlaze. Proporce jsou přiměřené, tj. ani zkrácené, ani protáhlé. V barevné škále zaujme světlefialový Kristův oděv a jasná červenooranžová, použitá na boty jednoho a kalhoty druhého z biřiců. Vlasy a svrchní oděvy jsou místy zvýrazněny zlatem.

⁸² AVRIL 1993, 259

Na fol. 13 r je sv. Marek v prostoru typickém pro drobnější výjevy. Evangelista je umístěn nalevo za pulpitem, zprava k němu hledí okřídlený lev. Marek píše na svitek položený na desce, za světlem je závěs s dekorativním vzorem tvořeným sítí dotýkajících se menších kruhů, ve středu každého z nich je jednoduchá hvězdička. Marek má přes rameno přehozenou tmavošedou látku, závěs za ním je růžový, jeho čapka je, stejně jako křídla okřídleného lva, jasně červenooranžová.

Na fol. 14 r jsou tříčtvrteční postavy Panny Marie s Ježíškem obklopené anděly, Panna Marie je korunovaná, v rukou drží drobné červené jablíčko. Andělé tvoří červenou monochromní výplň okolního prostoru.

Malba na Snímání z kříže na fol. 16 v je částečně poškozena. Kristovo tělo leží na Mariině klíně. Jeho hlava spočívá v klíně sv. Jana. Zprava přistupuje truchlící Máří Magdaléna s nádobou s vonnou masťou. Marie je zahalena do modrého pláště, který má přehozen i přes hlavu. Kristovo tělo je jakoby ze dřeva, jeho proporce a podání se výrazně liší od vyvážených proporcí těl ostatních postav. O kříž jsou ze dvou stran opřeny žebříky. V pozadí je místy vidět město s drobnými štíhlými vížkami laděné monochromně do světlemodré, oddělené bílou hradbou. Nebe je pokryto zlatými tečkami hvězd.

Na fol. 19 r je zobrazen sv. Sebastián. Prostor je tvořen jednoduchým způsobem, z levé spodní části ustupuje boční část plotu ke stěně, s níž se stýká přibližně v polovině výjevu. Scéna je oddělena cestou v popředí, jež je poseta několika kameny. Sv. Sebastián stojí v levé části u stromu, zprava na něj míří dva střelci. Zatímco Sebastián stojí klidně, duchem jakoby nepřítomný, těla střelců jsou vypjatá. Na oděvy je použita světlefialová, bílá, čapka jednoho a kalhoty druhého střelce jsou červenooranžové. Škálu doplňuje růžová cesta, šedý plot, světlemodré nebe, u horního okraje výjevu je barva sytější.

Fol. 32 r nese celostránkový výjev Zvěstování Panně Marii. Kompozice je téměř identická s kompozicí téhož námětu v pražském rukopise NK XXIII G 89, provedení je o něco pečlivější, filigrán je více propracován a výrazy jsou živější. Od baldachýnu spadá závěs, který je v pražském rukopise nahrazen dekorativní tapisérií. Uprostřed stojí váza s lilií. Holubice Ducha svatého se v obou rukopisech v detailu shoduje. Nad oknem, v němž se objevuje Bůh Otec, jsou paprskovitě skládaná prkna. Zatímco se v pařížském rukopise objevuje nápisová deska s očkem k zavěšení (bez zapojení do scény): „Domine labia mea aperies Et os meum annunciabit laudem tuam“, je v pražském nápis „DOMINE LABIA MEA APERIES“ na architrávu. Architektonické rámování je v obou rukopisech podobné, v pařížském jsou užity po stranách sloupky s naznačeným tordováním, zatímco v pražském jsou to polopilíře na půdorysu tří stran pravidelného šestiúhelníka.

Na fol. 40 r je Navštívení. Sv. Alžběta vkládá Panně Marii do levé ruky své sepjaté dlaně. Postavy jsou stejně jako v pražském rukopise příliš velké na to, aby mohly obývat město a krajinu, které jim tvoří pozadí. Městská brána je jen o něco málo větší než prostovlasá dívka, jež v ní stojí. Ve spodní třetině je závěsná deska s nápisem: „Deus in auditorum meu intende Domine ad ad meum mium me festina“. Inkarnát Panny Marie je bělostný. Alžbětina velká hlava s tváří zralé ženy je pokryta ostře žlutozeleným turbanem. Je oděna v béžový šat a růžový plášť. Prostovlasá dívka v pozadí je oděna ve světlefialový šat.

Zvěstování pastýřům z fol. 42 r je celostránkový výjev. Je jednoduše zlatě orámován ze tří stran, vnitřní linka je v rozích zaoblena. Na scéně jsou dvě mužské a jedna ženská postava, na nebi zvěstují tři andělé. Krajina je členěna několika diagonálními kopci, na předních se pasou stáda oveček, v pozadí drobným kopcům dominují několika tmavšími tahy naznačené věže. V popředí je rovná cesta oddělená po levé straně náznakem vodního toku. Na ní stojí pastýř clonící si rukou čelo a hledí k nebi, další pastýř odpočívá na zemi. Dívka nevěnuje nebi pozornost, plně se soustředí na vplétání červených květů do zlatého věnce. Na iluminaci zaujme červenooranžová barva, použitá na čapky a kalhoty jednoho z pastýřů, zatímco šat dívky je fialkový, kolem pasu má ovázan šátek s třásněmi a její hlava je pokryta bílou rouškou.

Výjev Narození Páně na fol. 48 r je architektonicky rámován sloupky s naznačeným tordováním, přeloženými architrávy s nápisem na vlysu: „Puer natus est nobis et filius datus est nobis“. Ani zde nechybí nápisová deska. Exteriérová scéna je vymezena skrovným přístřeškem sestaveným ze silných trámů s dírou v doškové střeše a stupňovitou nevysokou kamennou zídou, zpoza které si přicházející pastýř ukazuje na novorozeně. V pozadí je město za hradbou s mohutnější hranolovou věží, několika válcovitými věžemi a podélnými domy se sedlovými střechami. Dítě leží na obdélné bílé podušce. Za Pannou Marií je umístěná trojnožka s chlebem a kovovou konvicí s šálkem. Nalevo nahoře se vznáší anděl se svítkem s nápisem „Ave Maria“. Z pravé spodní části přichází tanečním krokem pastýř se zlacenou flétnou, červené kalhoty má na koleně roztrženy, kolem pasu uvázanou mošnu a čapku na hlavě.

Klanění tří králů na fol. 95 r je spojeno s návštěvou pastýřů, kteří, odděleni zídou, si ukazují na novorozeně, první pokládá druhou ruku na rameno. Nejstarší král odložil korunu, která leží uprostřed na zemi a prostřední předává Josefovi zlatou nádobku tvaru ležícího půlměsíce na nožce, předmět vybíhá do špičky s drobným praporkem. Na Krista dopadají zlaté paprsky Betlémské hvězdy. Iluminace je doplněna nápisovou deskou. Nejvýraznějšími

barvami, jež jsou zde použity, je oranžovočervená, fialová a zelená, výrazné je rovněž užití zlata (lesky, lem šatu prostředního krále, drahocenné předměty, hvězdy, paprsky atd.)

V bordurách jsou jasné barvy, mezi modrozlatými akanty na čokoládovém podkladě se proplétají tenoučké stonky s květy a plody (macešky, jahody).

Dalšími velmi podobnými exempláři, co se týká kompozice, jsou knihy hodinek vydražené na aukci Sotheby's v Londýně 29. listopadu 1990 pod číslem 141 a kniha z katalogu Teuschert, XXX, 1993, č. 22, nicméně provedení je zde méně náročné.

5.4 Shrnutí

Panna Marie, andělé a dívky bývají charakterizováni velmi světlým až bělavým inkarnátem kontrastujícím s tmavšími odstíny pleťovky ostatních postav. Panna Marie bývá prohnuta, její oválná hlava s vysokým čelem a drobnými ústy bývá lehce skloněna na stranu. Drapérie světců bývá zřasena bohatšími záhyby, u Panny Marie odrážejícími se nezřídka od země, zatímco oděvy ostatních jsou splývavé, členěné jen několika paralelními záhyby. Oděv světeckých postav je často podhrnut pod jedním předloktím.

Tělesné proporce jsou uměřené, postavy však působí jako figurky, nejde nikdy o realismus, přes vkládání některých, zejména kostýmních, detailů, nýbrž o pěkné zpracování lahodivé oku. Iluminátor používá antikizující zbroje, jako např. na scéně Davida s Goliášem, ale i na drobnějších iluminacích. Dokáže dobře charakterizovat látku i povrchy, jako např. léta dřeva či mramorování podlahy.

Některé, zejména celostránkové iluminace, jsou rámovány klasickými sloupky s akantovými hlavicemi a oblounovými patkami. Mezi nimi je napnut více či méně rozvinutý filigránový motiv. Stěny interiéru jsou členěné plochými jednou či dvakrát nepatrně odstupněnými lisenami, které jsou někdy dekorovány, nejčastěji řadou soustředných kroužků. Povrch stěn a někdy i podlahy je naznačen diagonálním krakelováním, jehož prasklinky se sbíhají v mandlovitých vzorcích. Na podlaze jsou buď perspektivně ubíhající, nejčastěji dvoubarevné dlaždice (zelená, bílá) nebo je podlaha růžová s tmavším krakelováním vytvářejícím stejné vzorce jako na stěnách. Případný nábytek, jako např. oltář na Zvěstování, je natáčen k diváku kratší stranou a perspektivně ustupuje do hloubky. Sokl i římsa bývají jemně odstupněny a výplň zdobena filigránem.

V barevném podání je častá malinová a skořicová, světlefialová, dále bílá a šed', nicméně také červenooranžová, která bývá používána na detaily odění, někdy se objeví v jednotlivostech jasně žlutozelená. Mariin šat je důsledně sytě modrý. V exteriérech je travnatý povrch modrozelený, nebe bývá světlemodré, směrem k hornímu okraji tmavnoucí se zlatými tečkami hvězd. Směrem do hloubky ztrácejí barvy na intenzitě. Chrýzografie není rušivě výrazná, zlacení se obvykle omezuje na drobné detaily, zvýraznění lesků, tenoučké či plně vyzlacené svatozáře, lemy atp.

Písmu je v rukopise XX III G 89 věnována o něco menší pozornost, než v knize lat. 1366, je zde méně nápisových desek a celostránkových iluminací.

Kající žalmy nejsou uvozeny častějším námětem krále Davida v modlitbě, nýbrž je zde podán Davidův souboj s Goliášem. Oficiem za zemřelé je uvedeno nádhernou celostrannou iluminací s posledním přijímáním. O obvyklé ikonografii vztahující se k této části se zmiňujeme v kapitole 1.2 naší práce. Pozoruhodná je rovněž přítomnost poměrně vzácné Mše sv. Řehoře⁸³.

5.5 Fragment misálu NG K 36879 – popis

List z misálu

Paříž, kol. 1490

Pergamen, 364 x 249 mm; celostránková iluminace na verso folia s Ukřižováním a pašijovými scénami; celostránková miniatura je symetricky vertikálně a horizontálně členěna do sedmi celků s pašijovým scénami, přičemž jí dominuje centrálně umístěné Ukřižování. Nalevo jsou pod sebou řazeny Olivetská hora a Pilát myjící si ruce, napravo Polibek Jidášův a Nesení kříže. Ve spodní části je Snímání z kříže a Ukládání do hrobu.

Národní galerie v Praze, K 36879

Literatura: AVRIL/REYNAUD 1993, 261; ČERNÝ 2006, 147-149;

Misál Ms. 410 z Bibliothèque Mazarine je menší, méně rozsáhlý, méně bohatý a o něco časnější než Misál Ms. 412, který byl pravděpodobně iluminován více než o rok později. Bordury jsou provedeny ve světlých tónech, výzdoba se odráží od jednolitého zlatého pozadí. U iluminací schází propracovaný architektonický rámeček, který je v Ms. 412 bohatě rozveden.

⁸³ LEROQUAIS 1927; viz Psalterium Hieronimi v textové příloze

Z tohoto misálu pochází list K 36879 uložený ve sbírkách Národní Galerie v Praze. Je na něm zobrazeno Ukřižování obklopené šesti pašijovými scénami.

Architektonický rámec je redukován na pět kazet s iluzivními slepými kružbami nad Ukřižováním a iluzivní mramorované sloupky s akantovými hlavicemi po stranách ústřední scény. Další výjevy jsou rámovány pouze při horním okraji jemným, ale jednoduchým filigránem; Snímání a Ukládání jsou odděleny drobnějším sloupkem s bobulovou hlavicí nesoucí konzolu s filigránovým obloučkem a rozetkou. Krajina v pozadí obou scén však plynule navazuje, rovněž šat ženy klečící na cestě, jež se obrací ke snímanému Kristu pokračuje za sloupkem.

Uprostřed volného obdélného pole při spodním okraji listu je umístěn jetelový kříž, určený k líbání knězem po mši. Jeho trojlisty jsou lehce zahroceny. Ve středech trojlistů jsou drahokamy obklopené vždy čtyřmi perlami. Perly zdobí rovněž výběhy ramen a hrotů. Drahokamy v horní a spodní části nohy jsou červené, na ramenech jsou dva modré. Zlacení je imitováno béžovo-zlatou barvou, ve středu je vložen prostý hnědý kříž. Stínování je nepatrné, kříž není jinak plasticky modelován.

Většina scén cyklu se odehrává v exteriéru, jen výjev s Pilátem je umístěn v interiéru. Levá stěna ubíhá k čelní, posunutá k pravé straně. Husté trámy tvořící strop běží podélně, jsou příčně přepaženy několika spojnicemi. Povrch stěn je odstupňován, nechybí charakteristický vlys lemující stěnu se za sebou řazenými kroužky s vepsanými tečkami. Nad Pilátem sedícím na vyvýšeném trůně je zavěšen kuželovitý baldachýn završený koulí a lemovaný nečitelným nápisem. Rozevřený závěs je po stranách zachycen provázkem ke stěně, tak, že látka tvoří v místě uchycení kličku. Látka ve středu splývá v paralelních záhybech, po stranách v mísovitých. Je zdobena dekorativním vzorem tvořeným rozetkami s dovnitř směřujícími výběhy, v jejichž středech jsou drobné čtyřlísty. Vnější závěs je malinový, vnitřek zelený s příměsí modře.

Krajina se šedomodrým obzorem je vždy členěna do tří plánů, jasně modré nebe pokryté drobnými zlatými tečkami hvězd obvykle směrem k hornímu okraji nabývá tmavších odstínů. V pozadí exteriérů se často vprostřed prostírá poměrně jemně prokreslené město za hradbou s válcovitými věžemi, které jsou na ústřední scéně doplněny kupolemi, jindy z válce věže vybíhá další, útlejší, zakončený kupolí, vyskytuje se zde rovněž typ dvoupatrové kaple se štíhlou kampanilou ve středu střechy, rozetou ve štítě a vnějším opěrným systémem, mezi jehož žebry jsou proraženy drobné okenní otvory. Město je zaplněno domy se sedlovými střechami. Vše je provedeno ve světlých tónech malinové a skořicové barvy doplněných bělobou.

Někdy je ve třetím plánu jeden či více nízkých a širokých šedomodrých kopců završených v některých případech věžovitou stavbou. Ve druhém plánu je často kopec pokrytý několika kulovitými stromy či hranaté skalisko se svislými puklinami a s oblým vrškem. Na Snímání klečí před jeskyní na cestě tři ženy. Cesta vede na kopec hustě porostlý kulovitými stromy. Jen na Olivetské hoře je strom na tenkém kmeni s konickou korunou a paprskovitě se rozbíhajícími vlasovitými kořeny.

Krajina v prvním plánu je u okraje nezřídka oddělena od diváka osekáním půdy. Na výjevu s Jidášem je potok přemostěn prkénkem tvořícím jednoduchou lávku. Travnatá plocha je v prvním plánu křížově šrafována hustými tahy, ve druhém krátkými svislými čárkami a ve třetím rovnoběžnými linkami paprskovitě kopírujícími svahy kopců. Výjev v popředí se často odehrává na cestě, která se pak odvíjí do hloubky krajiny. Je obvykle poseta několika kameny, které vrhají krátké stíny, nebo jejich seskupením. Na Ukřižování je v popředí kost a lebka, vedle ní leží lopatka, která se opakuje i na Snímání z kříže.

Kříže na ústřední scéně mají tvar T, nad Kristovým křížem je připevněna úzkým krčkem dřevěná destička se zkosenými horními rohy, na ní je černě na bílé ploše nápis INRI. Hrob s kazetovými stěnami modelovanými světlem a stínem na Ukládání perspektivně ubíhá do hloubky, k diváku je natočen kratší stranou. Dojem hloubky je podpořen rovněž dalšími prostředky, jako jsou dva žebříky opřené o ústřední kříž, jeden zepředu a druhý zezadu. Kříže po stranách jsou natočeny lehce z boku. V pozadí Olivetské hory a Jidášova polibku je prostor scény vymezen splétaným plotem s vysokou volnou branou, skrze níž je vidět vzdálená krajina.

Světci a především svěťice, jsou od ostatních postav odlišeni kromě svatozáře, rovněž barvou inkarnátu, tělesnými proporciemi i řasením drapérie. Inkarnát bývá obvykle světlejší, proporce elegantnější a drapérie zřasena v bohatších záhybech. Těla světců nejsou příliš plasticky modelována, jejich postavy spíše spočívají v ploše. Jejich čela bývají vysoká, tváře oválné, rovné nosy vrhají stín po straně a nad ústy. Prosté vlasy volně splývají, u některých světic jsou zakryty rouškou, která halí i čelo nebo je hlava pokryta turbanem uvázaným pod bradou a jehož cíp splývá po zádech jako u svěťice na Snímání a na Ukládání, kde má turban zelenožlutou barvu.

Světecké postavy jsou odlišeny tradičně zřaseným šatem, zatímco oděvy světských účastníků děje splývají buďto v paralelních záhybech nebo přiléhají k tělesnému jádru. U světců bývá cíp šatu často přehnut přes některé předloktí, jako zde např. u sv. Jana a Panny Marie pod Ukřižováním nebo u sv. Petra na scéně s Jidášem. Živůtky světic obepínají nevýrazné hrudi, šat je volně spuštěn od zvýšeného pasu a nepřiznává již žádné tělesné formy.

Látka šatu halícího např. Máří Magdalénu na Ukládání a sv. Jana na Hoře Olivetské je zřasena v hustších záhybech odrážejících se od země, rozprostřena po zemi působí až dojmem řezby. Proti tomu Kristův oděv na Olivetské hoře volně splývá a v nečetných lámaných záhybech se odráží od země. U mužských postav drapérie nejčastěji volně splývá v paralelních záhybech, jako zde u Josefa Arimatijského, Petra na scéně s Jidášem, Krista před Pilátem, Longina a Nikodéma.

Kristova bederní rouška na Ukřižování se vzdouvá ve výrazných mačkaných záhybech. Klid elegantně protáhlého a proporčně vyváženého těla Krista kontrastuje se smrtelnými křečemi a zaťatými prsty, kterým scházejí klouby, obou lotrů. Jejich bedra jsou halena nízkými rouškami.

Vojáci v tanečních postojích jsou oděni jsou do přiléhavých barevných kalhot a jejich boty jsou špičaté, aniž by byly příliš protáhlé. Jejich antikizující krunýře, rukávce, nákolenníky a helmy s puklicemi po stranách jsou blízké zobrazení Goliáše v Knize hodin NK XXIII G89. Někteří jsou natočeni zády a ohlížejí se přes rameno, hrud' je často ozdobena jemně prokresleným krunýřem a hlavy zakryty helmicemi, které jsou někdy stažené přes oči. Pozoruhodný je obličej staršího muže podpírajícího Longinovo kopí. Zpod hnědé čapky neurčitého tvaru mu trčí střapaté vlasy, jeho inkarnát je tmavší, nos i spodní ret výraznější, na čele má dvě vrásky a na bradě vous střižený do špičky. Postoje a gesta mohou být výrazné až teatrální, zaujme mužská postava v popředí Jidášova polibku s otevřenými ústy a padajícími kalhotami. Na téže scéně jsou v pozadí vojáci seskupení v zástup, z něhož vyčnívají kopí a praporce, jednotlivci jsou často naznačeni jen hlavami s helmicemi.

Nad Olivetskou horou je v levém horním rohu umístěn anděl, rozevřenýma rukama poukazuje na pohár a očima kontaktuje Krista. Jeho křídla jsou zašpičatělá a šat je stočen pod hrudí do spirály, neboť nemá spodní část těla. Pod křížem ústřední scény je jezdec na nádherném bílém koni, podobní koně vyjíždí na Nesení zpoza kopce.

Některé detaily jsou v podstatě totožné s ostatními díly Maître de Jacques de Besançon, včetně pražské knihy hodin. Jsou to pohár na Olivetské hoře, vysoká válcovitá pyxida s vonnou masťou Máří Magdalény zakrytá kulatým víkem a zdobená v pásech černými linkami na bílém podkladě.

Barevná kompozice je harmonicky vyvážena, převažuje sytá modř, již jsou charakterizovány některé šaty, jako např. šat Panny Marie, spodní šat Josefa Arimatijského, oděv Petřův na Olivetské hoře i ve scéně s Jidášem, do tohoto odstínu modře je oděn rovněž světec spící na úpatí Olivetské hory mezi Petrem a Janem, téže barvy je ale také spodní šat Pilátův a muže jenž před ním pokleká smekajíc klobouk, dále kabátec zbrojnoše ve výrazném

tanečním postoji pod Ukřižovaným a téhož sledujícího Nesení kříže a také vojáka, jenž zajímá Krista. Barvy, jako např. místy užitá zelenožlutá (např. zatočená látka uvázaná kolem beder Josefa Arimatijského), nedosahují téže intensity jako v Knize hodinek a sytá červenooranžová, jež se v rukopise NK XXIII G 89 vyskytuje, zde úplně chybí. Zato je častá červenohnědá barva použitá na některé detaily, jako Jidášův svrchní šat, Nikodémův šat i čapka či šat apoštola na Hoře Olivetské. Pokud je použita na zbroje, šaty a praporec, je pokryta zlatem. Do pláště této barvy se zlacením je odíván sv. Jan a Máří Magdaléna.

Lesky jsou zvýrazněny zlatě či bíle hustými paralelními čárkami či šrafováním, stíny a vzory jsou obvykle provedeny tmavším odstínem použité barvy, případně jsou šedočerné či šedohnědé. Svatozáře jsou vyzlacené v celé své ploše, ohraničeny dvojitou tenkou černou linkou, téhož typu je Kristova svatozář s vloženým křížem.

List byl restaurován, v oblasti Ukládání do hrobu je patrná modrá retuše.

5.6 Kniha hodinek NK XXIII G 89 - závěr

Vzhledem k tomu, že se četné detaily misálového listu NG K 36879 shodují s detaily iluminací knihy hodinek NK XX III G 89 a k tomu, že pařížský rukopis BN ms. lat. 1366 je zařazen Avrilem a Reynaud do oeuvru Mistra Jakuba z Besançonu, kloníme se k připsání pražské knihy hodinek tomuto iluminátoru. Karel Stejskal v publikaci z roku 1993 řadí rukopis do díla Mistra François, aniž by však možné autorství Mistra Jakuba z Besançonu vylučoval. Se zřetelem k dataci pařížského rukopisu ms. lat. 1366 v katalogu Francouzských iluminovaných rukopisů 1440-1520⁸⁴ do doby kolem roku 1490, je možné předpokládat, že pražský rukopis XXIII G 89 vznikl v téže době.

⁸⁴ AVRIL/REYNAUD 1995

6 Závěr

V práci jsme se věnovali třem pařížským knihám hodinek ze sbírek Národní knihovny a misálovému listu ze sbírek Národní galerie v Praze. Kapitoly jsou uvedeny dosavadními pohledy badatelů na jednotlivé iluminátorské dílny. Naše pozorování stylu jednotlivých mistrů jsou obsažena v podrobných popisech iluminací a shrnuta v kapitolách následujících za popisy.

První z knih hodinek se signaturou Břevnov 297 (dříve Břevnov 2164) se vyznačuje stylovou nejednotností. Pokusili jsme se o zevrubnější odlišení podílu rukou jednotlivých iluminátorů a jednotlivé podíly jsme rozlišili detailněji, než bylo učiněno v předešlé literatuře. Rovněž srovnáním s rukopisem British Library 25695 jsme podpořili dataci mezi lety 1450-1460, která byla již dříve navržena⁸⁵.

Kapitolu o rukopise Osek 70, jehož autor byl vyčleněn teprve v nedávné době Karlem Stejskalem, jsme nově doplnili o pozorování shodného malířského přístupu v rukopise W 214 z Baltimore, aniž jsme však měli možnost srovnání přímo s originálem. S pražským rukopisem by rovněž bylo vhodné porovnat bordury knihy hodinek z Nantes (Musée Dobrée, ms. XII, fol. 44), které iluminátoru připisuje Manion⁸⁶.

Kloníme se k závěru vyčlenit cimelii XXIII G 89 ze širšího dílenského označení Maître François a jejímu zařazení do užšího oeuvre Maître de Jacques de Besançon. Uvedené pozorování jsme podpořili i bližším srovnáním s dalším dílem tohoto iluminátora, které je uchováváno v pražských sbírkách a to s fragmentem misálu NG K 36879.

Práce by mohla být v budoucnu rozšířena o další knihy hodinek ze sbírek Národní knihovny z období druhé poloviny 15. století, jež vznikly ve frankoflámské oblasti, aby tak bylo možné pokračovat ve zpracování dalších rukopisů tohoto původu v pražských, potažmo mimopražských sbírkách. Vzhledem k tomu, že nám není známa existence práce věnující se hlouběji studiu bordur v uvedeném období, domníváme se rovněž, že bádání v tomto směru by bylo přínosné.

⁸⁵ STEJSKAL 1993, 720-722

⁸⁶ MANION 1972, 7

Bibliografie

- AVRIL / REYNAUD 1995 (1993) - François AVRIL/Nicole REYNAUD: Manuscrits à peintures en France 1440-1520, Paris 1993, reed. 1995.
- BACKHOUSE 1985 - Janet BACKHOUSE: Books of Hours, London 1985
- BARTZ 1996 - Gabriele BARTZ: Boucicaut Master, in: Dictionary of Art, Jane TURNER (ed.), London/ New York 1996, 632-635
- ČERNÝ 2006 - Pavol ČERNÝ a kol.: Du bon du coeur, Poklady francouzského středověkého umění v českých a moravských sbírkách, Olomouc 2006
- DÉLAISSÉ 1974 - L.M.J. DÉLAISSÉ: The Importance of Books of Hours for the History of Medieval Book, in: Gatherings in Honor of Dorothy Miner, Baltimore 1974, 203-225
- DÉLAISSÉ 1968 - L.M.J. DÉLAISSÉ: A Century of Dutch Manuscript Illumination, Berkeley/ Los Angeles 1968
- DÉLAISSÉ 1959 - L.M.J. DÉLAISSÉ: La Miniature flammande. Le mécénat de Phillippe le Bon, Bruxelles 1959
- DURRIEU 1904 - Paul DURRIEU: La Peinture à l'exposition des primitifs français, Paris 1904, 72-73. cit in: Reynolds 1996
- DURRIEU 1892 - Paul DURRIEU: Un grand enlumineur parisien au XVème siècle. Jacques de Besançon et son oeuvre, Paris 1892
- HARTHAN 1977 - John P. HARTHAN: L'Âge d'or des livres d'heures, Paris/ Bruxelles 1977
- HLAVÁČKOVÁ 1993 - Hana HLAVÁČKOVÁ: Středověké iluminované rukopisy v knihovně Břevnovského kláštera, in: Tisíc let benediktinského kláštera v Břevnově, katalog výstavy, Praha, 1993, 55-58
- KÖNIG 1982 - Eberhard KÖNIG: Französische Buchmalerei um 1450, Berlin 1982
- DE LABORDE 1909 - vévoda A. de LABORDE: Les manuscrits à peintures da la Cité de Dieu de Saint Augustin, Paris, 401-407
- LAUER 1927 - Philippe LAUER: Bibliographie des publications relatés aux manuscrits à peintures, in: Bulletin de la Société française des reproductions des manuscrits à peinture, 1912-1927
- LEROQUAIS 1927 - Victor LEROQUAIS: Les Livres d'heures manuscrits de la Bibliothèque nationale de France, Paris 1927
- MADDOCKS 1998 - Hilary MADDOCKS: The Master of Jacques de Besançon and the Fifteenth Century Parisian Missal, in: The Art of the Book. Its Place in Medieval Worship, University of Exeter Press, 1998

- MANION 1998 - Margaret Mary MANION: *The Art of the Book: its place in medieval worship*, University of Exeter Press 1998
- MANION 1996 a - Margaret Mary MANION: Master of Jacques de Besançon, in: *Dictionary of Art*, Jane TURNER (ed.), London/ New York 1996, 699
- MANION 1996 b - Margaret Mary MANION: François, Maître, in: *Dictionary of Art*, ed. Jane TURNER, London/ New York 1996, 724-726
- MANION/ VINES 1984 - Margaret Mary MANION/ Vera F. VINES: *Medieval and Renaissance Illuminated Manuscripts in Australian Collections*, Melbourne/ London/ New York 1984
- MANION 1981 - Margaret Mary MANION: *The Wharncliffe Hours*, London 1981
- MANION 1972 - Margaret Mary MANION: *The Wharncliffe Hours*, Sydney 1972
- MANION 1962 - Margaret Mary MANION: *A Study of the Wharncliffe Horae*, nepublikovaná diplomová práce, Melbourne 1962
- MARROW 1994 - James H. MARROW: *The Hours of Simon de Varie*, London 1994
- MARROW 1985 - James H. MARROW: Miniatures inédites de Jean Fouquet. Les Heures de Simon de Varie, in: *Revue de l'Art*, N°67, 7-32
- MARTIN 1928 - Henry MARTIN: *Les Joyaux de l'enluminure à la Bibliothèque nationale*, s předmluvou vévody de Laborde, Paris/ Bruxelles 1928
- MEISS 1975 - Millard MEISS/ Elisabeth H. BEATSON: *Les Belles Heures du Duc Jean de Berry*, Paris 1975
- MEISS 1968 - Millard MEISS: *French Painting in the Time of Jean de Berry: The Boucicaut Master*, London, 1968
- MONKS 1996 - Peter Rolf MONKS: Master of Jean Rolin II, in: *Dictionary of Art*, Jane TURNER (ed.), London/ New York 1996, 700-701
- MONKS 1994 - Peter Rolf MONKS: Some Doubtful Attributions to the Master of Jean Rolin II., in: *Medieval Codicology, Iconography, Literature and Translation. Studies for Keith Val Sinclair*, ed. P. R. MONKS/ D.D.R. OWEN/ E.J. BRILL, Leiden/ New York/ Köln 1994, 143-150, fig. 48-58
- MONKS 1992 - Peter Rolf MONKS: The Rolin Master's Hand in London BL MS Additional 25695, in: Margaret Mary MANION, Bernard James MUIR, *Medieval Texts and Images: Studies of Manuscripts from the Middle Ages*, Paris 1991, druhé vydání Sydney 1992
- MONKS 1990 - Peter Rolf MONKS: *The Brussels Horloge de Sapience*, Bibl. Royale, Ms. IV 111, Leiden/ New York/ Kobenhavn/ Köln 1990

- MONKS 1989 - Peter Rolf MONKS: The Brussels Horloge de Sapience. Iconography and Text of Brussels, Bibliothèque Royale, Ms IV, 111, Leiden 1989
- MONKS 1986 - Peter Rolf MONKS: A Study of the Art Work of the Rolin Master in the Horloge de Sapience, Brussels, Bibliothèque Royale, ms IV.111 and his Other Known Surviving Works (disertační práce na Melbourne University), Melbourne 1986
- MONKS - Peter Rolf MONKS: The Master of Jean Rolin II, a Mid-Fifteenth-Century Parisian Manuscript Painter
- MONKS 1985 a - Peter Rolf MONKS: Le Livre au siècle des Rolin. Katalog výstavy, 8.6.-28.9.1985, Autun 1985
- MONKS 1985 b - Peter Rolf MONKS: The Influence of Master of Jean Rolin II on the Master of the Vienna 'Girart de Roussillon', in: Codices Manuscripti II/I, 1985, 1-8
- PÄCHT 1974 - Otto PÄCHT / Ulrike JENNI/ Dagmar THOSS: Französische Schule, Wien 1974
- PLUMMER 1982 - John PLUMMER: The Last Flowering: French Painting in Manuscripts. 1420-1530: from American Collections, New York 1982
- PROST 1889 - B. PROST: Etat des officiers domestiques de l'hostel de Charles d'Anjou pour l'année 1473, in: Archives historiques, artistiques et littéraires, I, Paris 1889-1890
- RANDALL 1992 - Lilian M.C. RANDALL: Medieval and Renaissance Manuscripts in the Walters Art Gallery, Baltimore/ London 1992
- REYNOLDS 1996 - Catherine REYNOLDS: Bedford Master, in: Dictionary of Art, Jane TURNER (ed.), London/ New York 1996, 624-627
- SPENCER 1977 - Eleanor P. SPENCER: The Sobieski Hours: A Manuscript at Windsor Castle, Roxburghe Club, 239, London 1977
- SPENCER 1976 - Eleanor P. SPENCER: Le Lectionnaire du Cardinal Charles II de Bourbon, in: Dossier Archéologique, XVI, 1976, 124-129
- SPENCER 1974 - Eleanor P. SPENCER: Dom Luis de Bosco Psalter, in: Gatherings in Honor of Dorothy Miner, Baltimore 1974, 227-240
- SPENCER 1966 - Eleanor P. SPENCER: The Master of the Duke of Bedford: The Salisbury Breviary, in: Burlington Magazine, CXIX, 1966, 607-612
- SPENCER 1965 a - Eleanor P. SPENCER: Gerson, Ciboule and the Bedford Master's Shop, in: Scriptorium, XIX, 104-108, obr. 11-14
- SPENCER 1965 b - Eleanor P. SPENCER: The Master of the Duke of Bedford: The Bedford Hours, in: Burlington Magazine, CVII, 1965, 495-502
- SPENCER 1963 - Eleanor P. SPENCER: L'Horloge de sapience, in: Scriptorium XVII, 1963, 277-299

- SPENCER 1931 - Eleanor P. SPENCER: *The Maître François and his Atelier* (disertační práce)
Radcliffe 1931
- STEJSKAL 1994 - Karel STEJSKAL: Reportáž o cestě za francouzskými a belgickými iluminátory rukopisů v pražské Národní knihovně, in: *Dějiny a současnost* 16, 1994, 37-42
- STEJSKAL 1993/1994 - Karel STEJSKAL: Über die Illuminatoren der französischen Stundenbücher in der Prager Nationalbibliothek, in: *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 46-47, 1993-1994, 715-724
- STEJSKAL 1992 - Karel STEJSKAL: O iluminovaných rukopisech francouzského původu v Národní knihovně v Praze, in: *Dějiny a současnost* 14, 1992, 42-46
- STERLING 1990 - Charles STERLING: *La peinture médiévale à Paris*, sv.II, Paris 1990
- STERLING 1987 - Charles STERLING: *La peinture médiévale à Paris*, sv.I, Paris 1987
- THORP 1987 - Nigel THORP: *The Glory of the Page, medieval and renaissance illustrated manuscripts from Glasgow University Library*, katalog výstavy, London, H. Miller. ad: *JdB*, 19, cat n° 60, 120
- THUASNE 1898 - Louis THUASNE: François Fouquet et les miniatures de la Cité de Dieu de Saint Augustin, in: *Revue des bibliothèques*, VIII, 1898, 33-57
- THUASNE 1903 - Louis THUASNE: *Robert Gauguin epistolae et orationes*, Paris 1903
- TOLLEY 1996 - Thomas TOLLEY: Master of Coëtivy, in: *Dictionary of Art*, Jane TURNER (ed.), London/ New York 1996, 650-652
- VIRIVILLE 1866 - Vallet de VIRIVILLE: Notice de quelques manuscrits précieux, in: *Gazette des Beaux-Arts*, XX, 1866, 255-285, 453-465; XXI, 1866, 471-487
- VORONOVA 1996 - Tamara VORONOVA / Andrei STERLIGOV: *Les Manuscrits enluminés occidentaux du VIIIe au XVIe siècle à la Bibliothèque nationale de Russie de Saint-Petersbourg; France, Espagne, Angleterre, Allemagne, Italie, Pays-Bas, Saint-Petersbourg*, s.l. 1996
- WIECK 1997 - Roger S. WIECK: *Painted Prayers: The Book of Hours in Medieval and Renaissance Art*, New York 1997
- WIECK 1988 - Roger S. WIECK: *Time Sanctified*, New York 1988
- ZOLOTOVA 1991- Ekaterina Iourievna ZOLOTOVA: *Livres d'heures: manuscrits enluminés français du XVe siècle*, Paris 1991

Textová příloha

Poznámky k liturgii knih hodinek pařížského úzu⁸⁷

Pařížský úzus byl oblíben francouzským dvorem a široce přijímán po celé Francii. Není tedy určující pro stanovení vlastníka či místa vzniku. Odráží se zejména v kalendáři a v Oficiu k Panně Marii.

I. Kalendář

Kompozitní pařížský kalendář 1330-1530

Původ tzv. kompozitního kalendáře je nejasný. Podle Erika Drigsdahla byl prototyp založený na liturgickém kalendáři pro Paříž sestaven učeným dominikánským teologem na Pařížské universitě v průběhu 13. století. Nejstarší známou verzí jsou Hodinky Jeanne d'Evreux, zvané rovněž Les Heures de Pucelles. Předtím však text již bezpochyby prošel několika opisy. Dalšími opisy vzniklo několik samostatných skupin se shodnými znaky. Počet knih hodinek vzniklých po polovině 15. století výrazně stoupá a tak jsou kalendáře z období 1450-1490 velmi cenným pramenem pro rozbor jednotlivých variant.

Tento rozbor kalendářů byl učiněn v roce 1993 na základě 42 kalendářů pařížského typu a několika fragmentárních pramenů. V závorkách je uveden počet uvedení svátku. Je možné odlišit několik skupin a podskupin. Skupiny je možné datovat na desetiletí, podskupiny ukazují na jednotlivá skriptoria. Jedna z větších skupin se jmenuje skupina P; všechny rukopisy této skupiny jsou datovány do 60. let 15. století. Další výraznou skupinu je skupina T, což je kalendář rozšířený z Paříže, kde byl vydán v tištěné podobě v roce 1490.

Zkratky:

All MSS.: totéž ve všech pramenech

MP: Liturgický kalendář v Missale Parisiense

@: den s velkým množstvím obměn

Hvězdička: *jméno obvykle psané červeně či zlatě

Vlnovka: ~ před datem: neobvyklé či pohyblivé umístění svátce (Policarpe~26. znamená, že Policarpe najdeme obvykle 26.).

01.01. A	* La circoncision	All MSS.
02.01. b	Oct. s.estienne	All MSS.
03.01. c	* Genevieve (34)	Oct. s. Jehan (10, pro použití mimo Paříž)
04.01. d	Oct. des innocens	All MSS.
05.01. e	Symeon	All MSS.
06.01. f	* La typhaine	All MSS. [Epyphanie domini]
07.01. g	Frambout (33)	Severin (4) Lucien~8.(3) Sauveur (2)
08.01. A	Lucien (33)	Rigobert (6) Frambout~7.(2)
09.01. b	Pol hermite (27)	Pol hermite (27), Adrien (3) Basile (2) Lucien~8.(5)
Guillaume~10. (2)
10.01. c	Guillaume (29)	Pol hermite~9.(10), Sauveur (2)

⁸⁷ Tyto poznámky jsou převzaty z internetových stránek Střediska pro iluminované rukopisy v Dánsku založeném Erikem Drigsdahlem. Internetová adresa je www.chd.dk. Mají sloužit jako pomůcka ke kodikologickému rozboru knih hodinek, se zvláštním zřetelem ke knihám hodinek pařížského úzu.

11.01. d	Sauveur (25)	Satir~12. (6), Guillaume~10.(6), Saturin (3)
12.01. e	Satir (24)	Sauveur~11.(5), Hylaire~13. (7), Faron (2)
13.01. f	Hylaire (31)	Fremin (7), Felix~14. (2)
14.01. g	Felix/Felice (39)	All MSS. [Felicis pbr. cf.] žádné významné varianty
15.01. A	*Mor (s.bon)	All MSS. [Mauri abb.][Mor (34), Mor s.bon (8)] (*často rubrikováno).
16.01. b	Marcel (40)	All MSS. [Marcelli pape] žádné varianty
17.01. c	Anthoine / Souplice	Anthoine (23), Souplice (19)
18.01. d	Prisce (38)	(Brice, Brisce), Spire (2)
19.01. e	Lomer (36)	Foursin (2)
20.01. f	* Sebastien s.Fabien	Fabien (13), Sebastien (25), Fabien s.seb. (3) (*rubrikováno jen v některých případech)
21.01. g	Agnes (41)	All MSS. [Agnētis v.]
22.01. A	* Vincent (40)	All MSS. [MP: Vincencii mr. et levite, duplum sollempne.]
23.01. b	Emerance (40)	All MSS. [Emerentiane virg.]
24.01. c	Babile/Basile	Babile (20), Basile (11), Columbain (3)
25.01. d	* Pol	All MSS. [Conversio sci pauli] Dies eger
26.01. e	Policarpe (33)	Julien~27.(5)
27.01. f	Julien (35)	Agnes~28.(2), Policarpe~26.(2)
28.01. g	Agnes (ii) (32)	Charles (2), Paule~29.(2)
29.01. A	Paule (20)	Baudent~30. (3), Metran~31.(4), Susanne (2), Valeri (8)
30.01. b	Critical day	Alixandre (3), Audegonde (3), Bapteust (2), Beatrix (4), Baudour[Batilde](11), Paule~29.(5), Policarpe (3)
31.01. c	Metran (27)	Blanchart (5), Ulfie (2)[Uzus Amiens]
01.02. d	Bride	All MSS. [Brigide virg.] bez významných obměn
02.02. e	* La chandeleur	All MSS. [Purificatio b.m.v.]
03.02. f	Blaise / Blame	All MSS. (Blaise (31) Blame (11)) [MP: Blasii epi et mr. duplum.]
04.02. g	Aventin (32)	Lieffart (5), Valentin (3), Dies eger
05.02. A	Agathe v.	All MSS.
06.02. b	Amant (39)	Vaast (2)
07.02. c	Elaine (30)	Symeon (2), Theodoire (5)[Group P];
08.02. d	Salmon (29)	Denis (3), Elaine~7. (4)
09.02. e	Aubert (24)	Appoline (15), Scolace~10.(2)
10.02. f	Scolace (40)	All MSS. [Scolastique v.] (Desir~11.(2))
11.02. g	Desir (27)	Julien (2), Salmon (4), Severin (5)
12.02. A	Eulalie (27)	Desir~11.(2), Julien (4), Lucien~13.(3)
13.02. b	Lucien (27)	Castor (2), Desir~11.(4), Julien (4)P
14.02. c	Valentin (32)	Aventin (2), Galeri (2), Marcel~15.(2), Valentin (32), Valeri (3)
15.02. d	Marcel (30) / marcel	Craton (2), Lucien~13.(5)P, Silvain (2)T

16.02. e	Julienne (38)	[iulian,iulien] Marcel~15.(2) bez variant
17.02. f	Donne (36)	[Donat, Donace] Julienne~16.(2), Symeon~18.(2)
18.02. g	Symeon (33)	Cloust (2)T, Donne~17.(3),
19.02. A	Susanne (32)	Couronne (3), Eleuthere~20.(4)
20.02. b	Eleuthere (20) @	Cloust (5)P, Front (2)T, Marcel (5)
21.02. c	Victor (22) @	Galle (3), Gaule (2), Gencien (T), Vigille (2)
22.02. d	*Pierre	All MSS. [Cathedra sci petri]
23.02. e	Policarpe (33)	Marcel (4)
24.02. f	*Mathias	All MSS. [Mathie apostoli]
25.02. g	Verain / Victorin	Donace (2), Paulin (2)T, Verain (14), Victorin (20)
26.02. A	Alixandre / Venice @	Alixandre (11), Felix (2)T, Osenne (7), Venice (16)
27.02. b	Honore / Honorine	Audebert (2)T, Honore (10), Honorine (21), Julien (2) Venice~26.(2)
28.02. c	Just (32)	Romain (5)
01.03. d	Aubin	All MSS. [Albini epi Andegav.] Dies eger
02.03. e	Prime (35)	Faron (2)T, Souplice (4)
03.03. f	Marin (32)	Adrien~4(3), Fortunat (2)T, Fourcien (3), Martin (2)dm,
04.03. g	Adrien (34)	Fourcien (2), Saturin~5.(4)
05.03. A	Saturin (28)	Adrien~4.(3), Eusebe (4),
06.03. b	Felice / Felix (23/10)	Felice (23), Felix (10), Victor (2), Victorin (3)T
07.03. c	Perpetue (29)	Felice~6.(2)T, Felix~6.(3), Thomas daquin (7)
08.03. d	Potencien / Poncien	Cyprien (3), Geri (2)dm, Panthaleon (2)T, Poncien (11), Potencien (17)
09.03. e	Boutoul (28)	Gorgon (3), Victorin (3)dm, Viron (T)
10.03. f	Alixandre (37)	Patris (2)
11.03. g	Blanchart (32)	Gordien (2), Gorgon (2)T
12.03. A	*Gregoire (39)	All MSS. [Gregori pape] rubrikován jen někdy
13.03. b	Macedoine (27)	Innocent~14.(2), Lubin (6), Modest (2)
14.03. c	Innocent (25)	Leon (6)T, Lubin (3), Pierre (2), Others (7)
15.03. d	Longin (33)	Cornille (4)
16.03. e	Edouart / Odoart	Edouart (15), Odoart (13), Quiriace (5)
17.03. f	Gertrud / Patris	Edouart~16.(2), Gertrud (19), Patris (18)
18.03. g	Offrain (26)	Affradoce~19.(2), Alixandre (2), Gertrud~17.(2), Joseph (2), Vulfran (2)dm
19.03. A	Affradoce (28)	Joseph (2), Offrain~18.(2), Theodoire (2)T
20.03. b	Agapit (24)	Affradoce~19.(2), Benoit~21.(4), Urbain (2)T, Vulfran~18.(2)
21.03. c	Benoit (34)	Amist (4), Sist (2)
22.03. d	Emerance / Quiriace	Benoit~21.(3), Emerance (13), Saturin (2)T, Quiriace (13)
23.03. e	Theodoire (28)	Timothe (2)dm, Victorian (4)T, Others (6)

24.03. f	Critical day	Agapit~20.(9), Aignen (2), Pinguesme (11), Sanson (2), Tecele (3), Theodoire~23.(2), Vigille (5)
25.03. g	* Nostre dame	All MSS. [Annunciatio beate marie v.]
26.03. A	Mondain (32)	Legier~27.(2), Maxime (2)T,
27.03. b	Legier (31)	Arnoul/Ernoul~28.(4), Jehan hermite (3)T,
28.03. c	Arnoul / Ernoul	Arnoul (13), Ernoul (22), Eustace~29.(2), Prisce (3), Rogat (2)T
29.03. d	Eustace	All MSS. [Eustasii abb.] Riulle~30.(3)
30.03. e	Riulle (28)	Albaire~31.(2), Emille (3), Eulalie (2), Nulle (2), Quentin (2)
31.03. f	Albaire / Albane	Albaire/Albane (23), Balbine (5), Elaine (6), Sabine (4)T

APRIL

01.04. g	Valeri	All MSS. (Valerien (6))
02.04. A	Legipcienne (39)	Nitret (2)dm
03.04. b	Pancrace (38)	Boniface~4.(2), Theodoise (2)
04.04. c	Ambroise / Boniface	Choice: Ambroise (23), Boniface (17)
05.04. d	Yraïne (22) @	Cyrien (2), Jerome (4), Helene (2)T, Hylaïne (3), Urbain (2)
06.04. e	Timothe (29)	Jerome (2), Machaïne~7.(5), Sixte (5)
07.04. f	Machaïne (33)	Apolline~8.(3), Timothe~6.(4)
08.04. g	Appollinaïne (33)	Denis (2)iR, Perpetin (2)T, Procor~9.(4)
09.04. A	Procor (29)	[Procope (2)] Appollinaïne~8.(2)T, Gobert~10.(4), Magloire (2)iR
10.04. b	Gobert (23) @	Audebert (3)T, Leon~11.(3), Profert (9) Dies eger
11.04. c	Leon [pape] (35)	Marcel~12.(6)
12.04. d	Marcel (27)	Constantin (2)iR, Eufeme~13.(3), Just (2)T, Luc (2), Valerien~14.(3)
13.04. e	Eufeme (28)	Valerien~14.(9)
14.04. f	Tyburce / Valerien	Eufeme~13.(4), Presme~15.(4), Tyburce (9), Valerien (19)
15.04. g	Presme (28)	Anaclet~16.(3), Maxime (3), Olympe (3)
16.04. A	Anaclet (25)	Calixte (6)T+iR, Leonide~17.(8)
17.04. b	Leonide (19) @	Anaclet~16.(4), Mapolice~18.(8), Pierre martir (7)T+iR
18.04. c	Mapolice (21) @	Eleuthere (2), Fremin (2)T, Leonide~17.(3), Profert~19.(9), Rufin (2)iR
19.04. d	Profert (19) @	Auffage (3)iR, Leon (2)T, Victor~20.(10)
20.04. e	Victor (24) @	Auffage (2), Gobert (3), Profert~19.(3), Urbain (3)T Dies eger
21.04. f	Symeon (17) @	Avit (2), Denis~22.(2), Gobert (5), Oportune~22.(5), Robert (2)[T], Symeon (17), Victor~20.(6)
22.04. g	Denis / Oportune	Anastaise (3), Denis (12), Oportune (22)
23.04. A	* George (36)	*často rubrikováno
24.04. b	Robert (25)	Anastaise (2), Avit (2)T, George~23.(2), Jehan (3), Vigille (4)
25.04. c	* Marc	All MSS. [Marci evangeliste] (*rubrikováno jen někdy)
26.04. d	Critical day	Anastaise (16), Cler/Clet (13), Spire (2)[T], Vital~27.(6)

27.04. e	Anastaise / Vital @	Anastaise (16), Germain~28.(8), Vital (14)
28.04. f	Germain / Vital @	Germain (15), Petre martir~29.(4), Vital (23)
29.04. g	Pierre martir (22) @	Eufeme (3), Germain~28.(11), Oportune (2)dm, Pierre (Petre martir)(22)
30.04. A	Eutrope (37)	Verain (2)dm
01.05. b	*Philippe s.iacques	All MSS. [Philippi et Iacobi apostolorum]
02.05. c	Anastaise (37)	Aquillain (2)T
03.05. d	*Sainte Croix	All MSS. [Inventio sancte crucis]
04.05. e	Quiriace (21)	Florent (5), Fortunat~5.(7), Silvain~7.(7)
05.05. f	Fortunat (29)	Hylaire (2)T, Juvenal (2)HR, Quiriace~4.(5)
06.05. g	*Jehan	All MSS. [Johannis ante portam latinam]
07.05. A	Silvain (29)	Juvenal (6)(T+International), Victor (3)iRH
08.05. b	Beath (32)	Lienard (3)iR, Sixte (2)T
09.05. c	*Nicholas	All MSS. [Translatio Sci Nicholai epi]
10.05. d	3-Choice day	Gordian (17), Mamert~11.(14), Marcellin (11)
11.05. e	Mamert (Memer)(25)	Gendulphe (10)P, Pancrace~12.(2), Servais (3)
12.05. f	Pancrace (34)	Achile (2)T, Marcellin~13.(2)
13.05. g	Marcelien (15) @	Boniface~14.(15), Martinien (2), Pancrace~12.(2), Servais (4)
14.05. A	Boniface (23)	Audoene (9), Honore~16.(2), Victor (2)T, Ysidoire~15.(2)
15.05. b	Ysidoire (32)	Fauste (3), Honorine~16.(2), Timothe (2)
16.05. c	Honnore (29)	Honorine (4)(Group P), Peregrin (2)
17.05. d	Ambroise (25)	Aquillain (4)iRH, Felice~18.(3), Jerome (3), Perpetin (2)
18.05. e	Felice (29)	Paulin (2), Potencien (3), Vandrilie (2)
19.05. f	*Yves (31)	*(někdy rubrikováno, zejména kol. r. 1400) Potencien (7)
20.05. g	Vandrilie (22)	Audebert~21.(5), Emille~22.(2), Maxime (5)P
21.05. A	Audebert (25)	Desir~23.(2), Emille~22.(2), Marcellien (2), Vandrilie~20.(5)P
22.05. b	Emille (19) @	Audebert~21.(6)P, Desir~23.(6), Donne~24.(2), Helene (4)
23.05. c	Desir (24)	Dominique (2), Donacien (3), Emille~22.(5)P, Felice (2)
24.05. d	Donne (24)	Avit (2)nv, Desir~23.(6)P, Marcellien (2)T, Urbain~25.(2)
25.05. e	Urbain (33)	Donne~24.(5)P - Da Dies eger
26.05. f	Augustin (30)	Gereon~27.(2), Urbain~25.(5)P
27.05. g	Critical day	Aquilain (6), Augustin~26.(6), Gereon (16), Germain~28.(2), Hildevert (6)
28.05. A	Germain (31)	Gereon~27.(4)P, Maxime~29.(3)
29.05. b	Maxime (30)	Felix~30.(2), Germain~28.(5)P
30.05. c	Felix (30)	Maxime~29.(5)P, Perronelle~31.(3)
31.05. d	Perronelle (38)	All MSS. [MP: Petronille virg. Memoria]
01.06. e	Nichomede (40)	Romain (2)

02.06. f	Marcellin / Mathelin	All MSS. [MP: Marcelli et Petri mrm. iij lc]
03.06. g	Lieffart (34)	Occide (2)HR, Richier (4)T
04.06. A	Panthalin (39)	Quirin (3)T
05.06. b	Boniface	All MSS.
06.06. c	Critical day	Alain (3), Arcesme (4), Claude (3), Mathurin (2), Ponce (19), Saturin (6)
07.06. d	Proiet / Pol	Pol (12)[Pauli ep. Constantinop.m. 7.06.], Proiet (24)
08.06. e	Marc / Medart	Marc (22), Medart (15)[MP: Medardi et Gildardi epm iij lc.], Felicien~9.(2)
09.06. f	Felicien (36)	Prime (2) bez významných variant
10.06. g	Landri (39)	All MSS. [MP: Landerici epi et cf. ix lc.]
11.06. A	* Barnabe	All MSS. [Barnabe apostoli]
12.06. b	Basille (34)	(Sainte in some Mss.) Tyrin (2)T
13.06. c	Valerien (18)	Anthoine (2), Fercule (2), Leon (9), Rufin~14.(2)
14.06. d	Critical day	Aignen (9), Basille (11), Presme (3), Rufin (12), Valerien~13.(3)
15.06. e	Flour / Modest	Flour (16), Modest (18)
16.06. f	Cyr (34)	[Scire, Cire, Sire][Cir s.julite (3)], Severin (2)
17.06. g	Boutoul (21) @	Aignen (2), Avit (6), Cyr~16.(2), Ernoul (2), Romain (4)
18.06. A	3-Choice day	Marcellian (14), Marine (16), Maxime (10)
19.06. b	Gervais (35)	Germain (4),
20.06. c	Florent (34)	Bernard (2)T, Lyeffroy~21.(5)
21.06. d	Lyeffroy (30)	Albain/Aubin (3)iRH, Appolline (2), Florent~20.(4)P
22.06. e	Paulin (30)	Albain (4), Apolin (3), Les x mille martirs (2)
23.06. f	Vigille	All MSS.
24.06. g	* Jehan bapt.	All MSS. [Nativitas iohannis baptiste]
25.06. A	* Eloy	All MSS. [Trsl. Eligii epi]
26.06. b	Jehan s. pol (35)	[Jehan (11), Jehan s.pol (20), Pol (4)] Joseph (2), Leon~27.(3)
27.06. c	Leon (24)	Fuscien (5)HR+T, Jehan s.pol~26.(7)+P
28.06. d	Vigille	All MSS.
29.06. e	* Pierre s. pol	[Petri et pauli apostolorum]
30.06. f	Marcial / Pol	Marcial (27)[Marcel (7)], Commemoration s.pol (12)[Pol (5)]

JULIUS

01.07. g	Thibaut (37)	All MSS.
02.07. A	Proces (30)	Martinien (8)
03.07. b	Apolin / Thomas	Apolin (23), Thomas (13)
04.07. c	* Martin (40)	All MSS. [Martini epi et cf.]
05.07. d	Dominique (38)	All MSS. [Dominici cf.] Ste Doctrine (2)HR,
06.07. e	Oct. s. Pierre (37)	All MSS. [Oct. des apostres (3)]
07.07. f	Thomas (26)	Claudin (4), Victorin (6)
08.07. g	Procopé (28)	Claude/Claudien (6), Grimbaut (3), Victorin (2)T

09.07. A Zenon (37)	Thibault (3), Waubourc (2),
10.07. b Les vij freres (35)	Bez významných variant
11.07. c Benoit	All MSS. [MP: Trsl. S.Benedicti abb. ix lc.]
12.07. d Sist (24)	Rufin (9), Felix (2)T, Just (2), Dies eger
13.07. e Curien (19)	Aignen (3), Cille (2), Rufin (2), Sist~12.(4), Willedrice (2)
14.07. f Critical day	Curien~13.(4), Eracle (4), Justin (4), Landri (14), Vaast (9)
15.07. g Bertin (27)	Florentin (3), Vaast (8)+iR+T
16.07. A Alexis (25)	Bertin~15.(8), Nichaise (5)
17.07. b Piath (27)	Alexis~16.(7), Quineline (2)HR
18.07. c Ernoul [Arnoul](36)	Arnoul (15), Ernoul (21), Grisogon (3)
19.07. d Just / Justin (25) @	[Justin (4)], Emont (5), Praxede (2)
20.07. e *Marguerite (37)	All MSS. [Margarete virg.] *(Sometimes rubricated)
21.07. f Victor (17) @	Praxede (13), Pancrace (8)
22.07. g * La magdalene	All MSS. [Marie magdalene] Apollinaire~23.(2)dm, Dies eger
23.07. A Apollinaire (36)	*La magdalene~22.(2)dm
24.07. b Cristine	All MSS. (xpine) [Christine virg. et mr.]
25.07. c * Jacques s. xpofle	All MSS. [Jacobi apostoli](Alone (8) +Christofori (30))
26.07. d Marcel (26)	Anne (9)[=pro užití mimo Paříž]
27.07. e Les vij dormans (31)	Marcel~26.(2), Panthaleon (2), Transfiguration (2)
28.07. f * Anne (24)	Les sept dormans~27.(4), Marcel~26.(2), Panthaleon (2), Sampson (6)
29.07. g Critical day	Abdon~30.(2), Beatrix (5), Felix (16), Lubin (5), Marthe (4), Panthaleon (4), Souplice (2)
30.07. A Abdon (36)	Felix~29.(2)
31.07. b Germain	All MSS. [MP: Germani epi antisiod. [duplum]]
01.08. c * Pierre / Pere	All MSS. [Petri ad vincula] Dies eger
02.08. d Estienne (pape)	All MSS. [Stephani pape mr.], Foy (2)T
03.08. e * Estienne (martir)	All MSS. [Inventio sci Stephani prothomr.]
04.08. f Osonans (29)	Justin (5)iRH, Quirin (2)T, Yon~5.(4)P
05.08. g Yon (20)	Boniface (3), Cassian (2), Dominique (4), Lyon (2), Osonans~4.(3), Sist~6.(3)
06.08. A Sist (30)	Aresme (2)T, Donat~7.(3)P, Sire (2)
07.08. b Donne / Donat (34)	Justin~8.(4)P, Pol (2)T
08.08. c Justin (27)	Cyriace (5), Medart (3), Osonans (3), Sire (3)
09.08. d Vigille (40)	All MSS., Vaast (2)(Northern France)
10.08. e * Lorens	All MSS. [Laurentii martiris]
11.08. f Couronne (18) @	Maurice (5), Taurin (2), Tyburce (4), Ypolite (4), Yuri (4)
12.08. g Critical day	Claire (18), Couronne~11.(3)P, Epule (11), Tecele (2)iR, Tyburce (6), Tyrin (2)T

- 13.08. A Ypolite (33) Claire~12.(5)P, Eufeme (2)T, Germer (2)iR
- 14.08. b Vigille All MSS.
- 15.08. c ***Nostre dame** All MSS. [Assumptio b. m. v.]
- 16.08. d Esmalde / Omer Esmalde (11), Omer (14), Emerance (2), Frambout (3), Osonans (2), Theodoire (4)
- 17.08. e Oct. s. laurens (28) Agapit~18.(2), Candre (5), Memer (3), Ynoxin (2)
- 18.08. f Agapit (38) Grant~19.(2)
- 19.08. g Grant (27) Bernard~20.(6), Loys (2), Main (4)
- 20.08. A Bernard (25) Philibert (9), Prime~21.(7)
- 21.08. b Prime / Prive (31) Prime (18), Prive (13), Symphorien~22.(6), Timothe~23.(3)
- 22.08. c Symphorien (34) Prime/Prive~21.(3)+T, Timothe~23.(5)
- 23.08. d Timothe (31) Apollinaire (4)+T, Grant~19.(4), Vigille (2)
- 24.08. e ***Berthelemieu** All MSS. [Bartholomei apostoli]
- 25.08. f ***Loys roy** All MSS. [Ludovici regis francie] (rubrikováno jen někdy)
- 26.08. g Abondin (34) [Abdon (5)], Bernard (6)+T
- 27.08. A George (20) @ Cesaire (2)jL, Rufin (8), Souplice (6)
- 28.08. b Augustin / Julien Augustin (32), Jehan decolace~29.(2), Julien (8)
- 29.08. c ***Jehan decollace** All MSS. [Decollatio iohannis baptiste], Fiacre (2)dm
- 30.08. d Fiacre (40) All MSS. No variants (Paulin~31.(2))
- 31.08. e Paulin (37) Curien (2)dm,
- 01.09. f Leu S.Gille All MSS. [Egidii abb.] Gille (3), Gille s.leu (5) *(Frequently rubricated)
- 02.09. g Antoine All MSS. [MP: Antonini mr. iij lc.]
- 03.09. A Godegran (27) [MP: Godegrandi epi et mr.Mem§] Ayoul (3)dm, Leu (3), Romacle (4), Dies eger
- 04.09. b Marcel (38) All MSS. [MP: Marcelli martiris Mem§] Victorin~5.(2)
- 05.09. c Victorin (30) [MP: Victorini epi mr. iij lc.] Bertin (6)
- 06.09. d Donacien (29) Amator (4), Eleuthere (2)T, Hubert (2)
- 07.09. e Cloust (33) [MP: Clodoaldi conf. ix lc.] Maclou (2)T, Vigille (3)dm
- 08.09. f ***Nostre dame** All MSS. [Nativitas b. m. v.]
- 09.09. g Gorgone / Omer Gorgone (13)[MP: Gorgoni mris. Mem§], Omer (27)
- 10.09. A Critical day Cire (3), Demettre (10), Gobert (3), Gorgone~9. (3), Nemesin (15), Venice (4)
- 11.09. b Prothin (35) Jacien (4) [MP: Prothi et Iacincti mrm. Memoria]
- 12.09. c Cire (31) Cire (12), Scire (8), Sire (11), Turin (2)T, Venant~13.(2)dm
- 13.09. d Critical day [Vigille] Venant (17), Maurilion (9), Ame (3), Avit (3), Regnault (5)
- 14.09. e ***Sainte Croix** All MSS. [Exaltatio sancte crucis]
- 15.09. f Nichomede (23) Lubin (3), Oct. nostre dame (11), Prothin (2)
- 16.09. g Eufeme / Mathelin Eufeme (21), Mathelin (10), Presme (5)
- 17.09. A Lambert (26) Lieffart (7), Omer (2)

18.09. b Ferioul (26)	Panthalin (8), Signe~19.(2)
19.09. c Signe (34)	Bez významnějších variant
20.09. d Vigille	All MSS.
21.09. e * Mathieu	All MSS. [Mathei ap. et ev.]
22.09. f Morice [Maurice]	All MSS. Tecle~23.(2)
23.09. g Tecle (35)	Bez významnějších variant
24.09. A Critical day	Eustace (8), Solempne (8), Felix (5), Fremin~25.(3), Various others (14)
25.09. b Fremin/Firmin (37)	All MSS. [Firmini epi] Cyprien~26.(2)
26.09. c Cyprien (32)	Cosme~27.(2), Senator (4)
27.09. d Cosme (et Damien)	All MSS. [Cosme (27), Cosme et Damien (8)]
28.09. e Presme (21)	Cepire (4)dm, Expire (2), Oct. s. mathieu (4), Spire (2)
29.09. f * Michiel	All MSS. [Dedicatio sancti michaelis]
30.09. g Jerosme	All MSS. [Hieronimi pbr.cf.]

OCTOBER

01.10. A * Remi	All MSS. [MP: *Remigii epi et conf. ix lc.] *Often rubricated
02.10. b Legier	All MSS. [Leodegarii epi]
03.10. c Victor (31)	Aure (2), Francois~4.(4), Meme (2)
04.10. d Francois (36)	Amee (2), Aure (2) Dies eger
05.10. e Cristine (33)	Apollinaire (2)T, Cyr (2)dm
06.10. f Foy (35)	Marc~7.(4)
07.10. g Marc (29)	Benoit (2), Demettre~8.(4), Foy~6.(5)
08.10. A Demettre (31)	Benoit (3)
09.10. b * Denis	All MSS. [Dyonisii et soc. mrm.] *Often rubricated
10.10. c Gereon (31)	Paulin (2)
11.10. d Machaire (24)	Nichaise (7), Venant~12.(5)
12.10. e Venant / Curien	Venant (22), Curien~13.(12), Regnault (3)
13.10. f Curien (19) @	Calixte~14.(5), Gerard (5), Theophile (2)T, Venant~12.(7)
14.10. g Calixte (29)	Capraise (2)dm, Curien~13.(3), Offran~15.(5)
15.10. A Offran (32)	Lin (2)dm, Curien~13.(2)
16.10. b Critical day	Cerbon~17.(4), Gabriel (10), Lucien (8), Michiel (13), Oct.s.denis (3)
17.10. c Cerbon (25)	Florent (10), Michiel~16.(2)
18.10. d * Luc / Lucas	All MSS. [Luce evang.]
19.10. e Critical day	Amant (2), Avie (4), Capraise~20.(3), Luternast (11), Potencien (3), Savinian (5), Tholome (8),
20.10. f Capraise (36)	Bez významnějších variant
21.10. g Les xi mille vierges	All MSS. (40) [MP: XI milia virginum, duplum.]
22.10. A Malou / Mellon (35)	Gracien~23.(2), Severin~23.(3)

23.10. b	Critical day	Gracien (19), Magloire (3), Romain (9), Severin (7)
24.10. c	Magloire (35)	Romain~23.(2)
25.10. d	Crespin (37)	Amant~26.(2), Magloire~24.(3)
26.10. e	Amant (36)	Crespin~25.(3)
27.10. f	Vigille	All MSS. [MP: Vigilia et missa]
28.10. g	* Symon s.iude	All MSS. [Symonis et iude apostolorum]
29.10. A	Narcis (29)	Faron (3)T, Lucain~30.(3), [Vael/Mel/Veriel (3)]
30.10. b	Lucain (31)	Narcis~29.(2), Satren (3)
31.10. c	Quentin / Vigille	Quentin (9), Quentin.Vigile (3), Vigille (25)
01.11. d	* Toussains	All MSS. [Omnium sanctorum]
02.11. e	* Les mors	All MSS. [Commemoratio defunctorum] (*rubrikováno jen někdy)
03.11. f	Marcel (38)	Hubert (3)
04.11. g	Cler (34)	Hubert~3.(4)+T, Lye~5.(2)
05.11. A	Lye (29)	Cler~4.(6)+T, Felix (2)HR, Lienart~6.(2) Dies eger
06.11. b	Lienart (34)	Leonard (5)
07.11. c	Herculain (34)	Lienart~6.(2), Willebourc (2)HR
08.11. d	Les iiij coronnes (37)	Herculain~7.(2)
09.11. e	Theodoire / Maturin	Les iiij coronnes~8.(3), Choice: Mathelin (8), Maturin (11), Theodoire (18)
10.11. f	3-Choice day	Martin pape (8)+HR+T, Tyburce (11)+P, Verain (21)
11.11. g	* Martin	All MSS. [Martini episcopi et martiris]
12.11. A	Leon (29)	Bon (6), Lievin (3) [NB varianter af Lične?=Leon cf.Perdrizet]
13.11. b	Brice	All MSS. [Brictii epi] Leon~12.(2)
14.11. c	Maclou (28)	Eugene~15.(5), Lorens evesque (3), Ogine~15.(2)T
15.11. d	Eugene (20) @	Fauste~16.(9)P+dm, Maclou~14.(11)HR+T
16.11. e	Fauste (20) @	Aignen~17.(11)P+dm, Emont (6)+T,
17.11. f	Aignen /Anian (25)	Mauduit~18.(10)P+dm
18.11. g	Critical day	Aude (7), Mauduit (12), Oct.s.martin (5), Romain~19.(12)
19.11. A	Critical day	Columbain (2), Elizabeth (11), Emont~20.(11), Romain (14)
20.11. b	Emont / Columbain	Columbain (14), Emont (17), Maxence (4), Valeri (2)
21.11. c	Columbain (22) @	Just (10), Romain~19.(2), Cecile~22.(4),
22.11. d	Cecile (34)	Clement~23.(2), Columbain~21.(4)
23.11. e	* Clement	All MSS. [Clementis pape]
24.11. f	Grisogone (34)	Severin (2)
25.11. g	* Katherine	All MSS. [Katherine virginis et martiris]
26.11. A	Genevieve (36)	Empty (2)
27.11. b	Vital (29)	Empty (2), Maxime (3)iRH, Ruffin~28.(2)
28.11. c	Ruffin (30)	Empty (2), Lin (3)T Dies eger
29.11. d	Saturnin / Vigille	Saturnin (6), Vigille (39)

30.11. e	* Andrieu	All MSS. [Andree apostoli]
01.12. f	* Eloy	All MSS. [Eligii epi Noviomag.]
02.12. g	Flavi / Longin	Bibiane (3), Flavi (29), Longin (8)
03.12. A	Claudrien (30)	Cancian (3)T, Fortunat (4), Gracien (2)HR
04.12. b	Ambroise / Barbe	Ambroise (21), Barbe (18), Benoit (2), Cristine (2)HR, Susception des reliques (2)
05.12. c	Ambroise / Barbe	Ambroise (9), Barbe (23), Benoit (4), Crespin (3)T
06.12. d	* Nicholas	All MSS. [Nicolai episcopi et cf.]
07.12. e	Fare (34)	Fiacre (2)[Error], Oct. s. Andrieu (5), Dies eger
08.12. f	* Nostre dame	All MSS. [Conceptio beate marie v.]
09.12. g	Cyprien (33)	Eulalie~10.(3), Leocade (2)HR
10.12. A	Eulalie (30)	Fuscien~11.(3), Nichaise (8)[MP: De Sco Nicasio, semiduplum.]
11.12. b	Fuscien (30)	Cyprien~9.(2), Fabien (2), Gencien (2), Valeri~12.(3)
12.12. c	Valeri / Valerien (28)	Corentin (3), Curien (2), Fuscien~11.(2), Ga...? (2), Luce~13.(3)P
13.12. d	Luce (35)	Curien (2), Fuscien~11.(2)dm, Nichaise~14.(5)P
14.12. e	Nichaise (27)	Anaclet (2), Eulalie (2), Valerien (5)
15.12. f	Maxime (38)	Valerien~12.(2)
16.12. g	Barbe / Sapience	Barbe (12)+iRH+dm, Ladre~17.(3), Sapience (21)
17.12. A	Ladre	All MSS. [Lazari epi mr.]
18.12. b	Flavien / Gracien	Alphee (2)HR, Flavien [Flamen] (15), Gracien (18), others (6)
19.12. c	Critical day	Avit (4), Emille~20.(2), Flavien~18.(2), Nemesien (3), Satir (6), Seurin (17), Venice (3)
20.12. d	Emille (31)	Tecele (8)
21.12. e	* Thomas	All MSS. [Thome apostoli] Dies eger
22.12. f	Victor (37)	[Victorin (2)CL], Felix (3)iR
23.12. g	Bertin (33)	Vertus (2), Victor~22.(4)+iR
24.12. A	Vigille	All MSS. [MP: Vigilia sine prostrata]
25.12. b	* Noel	All MSS. [Nativitas domini]
26.12. c	* Estienne	All MSS. [Stephani prothomartiris]
27.12. d	* Jehan	All MSS. [Johannis ap. et evangeliste]
28.12. e	* Les innocens	All MSS. [Sanctorum innocentum]
29.12. f	* Thomas	All MSS. [Thome archiepi Cantuar.mr.]
30.12. g	Columbain/Perpetue	Columbain (15), Perpetue (16), Sabin (3)iRH, Ursin (4)+T
31.12. A	Silvestre	All MSS. [Silvestri pape cf.]

II. Perikopy

Po kalendáři následují perikopy, výňatky z evangelií, representují klíčové události Kristových pašijí. Nejsou uspořádány podle sledu v Bibli, ale podle chronologického sledu, tak jak se udály.

Secundum iohannem. [Jan 1, 1-14] **Prologus**

Incipit: In principio erat verbum

Initium sci euangelii secundum iohannem. Gloria tibi domine.

In principio erat verbum et verbum erat apud deum et deus erat verbum.

Hoc erat in principio apud deum : Omnia per ipsum facta sunt : et sine ipso factum est nichil quod factum est

in ipso vita erat lux hominum et lux in tenebris lucet et tenebre eam non comprehenderunt.

Fuit homo missus a deo cui nomen erat iohannes.

Hic venit in testimonium ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum.

Non erat ille lux, sed ut testimonium perhiberet de lumine.

Erat lux vera, qui illuminat omnem hominem venientem in hoc mundum.

In mundo erat, et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit.

Impropria venit et sui eum non receperunt

Quodquod autem receperunt eum . dedit eis potestatem filios dei fieri : hiis qui credunt in nomine eius :

qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri sed ex deo nati sunt.

Et verbum caro factum est et habitavit in nobis et vidimus gloriam eius gloriam quasi unigeniti a patre plenum gratie et veritatis. Deo gratias.

Secundum lucam. [Lukáš 1,26-37] **Annuntiatio et conceptio Christi**

Incipit: Missus est angelus

In illo tempore : Missus est angelus gabriel a deo in civitatem galilee, cui nomen nazareth : ad virginem desponsatam viro cui nomen erat ioseph de domo david et nomen virginis maria. Et ingressus angelus ad eam dixit : Ave gratia plena dominus tecum : benedicta tu in mulieribus.

Que cum audisset turbata est in sermone eius, et cogitabat qualis esset ista salutatio.

Et ait angelus ei : Ne timeas maria . Invenisti (enim) gratiam apud dominum : ecce concipies in utero et paries filium, et vocabis nomen eius ihesum. Hic erit magnus et filius altissimi vocabitur.

Et dabit illi dominus deus sedem david patris eius et regnabit in domo iacob in eternum et regni eius non erit finis.

Dixit autem maria ad angelum : Quomodo fiet istud quoniam virum non cognosco.

Et respondens angelus dixit ei : Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus altissimi abumbrabit tibi.

Ideoque et quod nascetur ex te sanctum vocabitur filius dei.

Et ecce elizabeth cognata tua et ipsa concepit filium in senectute sua.

Et hic mensis est sextus illi que vocatur sterilis quia non erit impossibilem apud deum . omne verbum :

Dixit autem maria : Ecce ancilla domini : fiat michi secundum verbum tuum. Deo gracias.

Secundum matheum. [Matouš 2, 1-12] **Magorum adventus in Bethlehem**

Incipit: Cum natus est

In illo tempore. Cum natus esset ihesus in bethleem iude in diebus herodis regis.
 Ecce magi ab oriente venerunt iherosolimam dicentes : ubi est qui natus est rex iudeorum :
 vidimus enim stellam eius in oriente et venimus adorare eum.
 Audiens autem herodes rex turbatus est et omnis iherosolima cum illo.
 Et congregans omnes principes sacerdotum et scribas populi, sicutabatur ab eis ubi christus
 nasceretur.
 Ac illi dixerunt (ei) in bethleem iude : sic enim scriptum est per prophetam :
 Et in bethleem terra iuda nequaquam minima es in principibus iuda .
 Ex te enim exiet dux qui regat populum meum israel.
 Tunc herodes clam vocatis magis diligenter dedit ab eis tempus stelle que apparuit eis :
 et mittes eos in bethleem dixit : ite et interrogate diligenter de puero .
 Et cum inveneritis, renunciate michi ut et ego veniens adorem eum.
 Qui cum audissent regem abierunt . Et ecce stella quam viderant in oriente,
 antecedebat eos usquedum veniens staret supra ubi erat puer.
 Et videntes autem stellam gavisii sunt gaudio magno valde.
 Et intrantes domum invenerunt puerum cum maria matre eius .
 Et procidentes adoraverunt eum : et apertis thesauris suis obtulerunt (ei) munera .
 aurum thus et mirram. et responso accepto in sompnis ne redirent ad herodem
 per aliam viam reversi sunt in regionem suam. Deo gratias.

Secundum marcum. [Marek 16, 14-19] **Apparitio ad discipulos**

Incipit: Recumbentibus undecim discipulis

In illo tempore, Recumbentibus undecim discipulis apparuit illis dominus ihesus : et
 exprobravit incredulitatem illorum et duritiam cordis : quia hiis qui viderant eum resurrexisse
 a mortuis, non crediderunt.
 Et dixit eis : euntes in mundum universum predicate evangelium omni creature
 que crediderit et baptisatus fuerit salvus erit que vero non crediderit condemnabitur.
 Signa autem eos que crediderint hec sequentur . In nomine meo demonia eitient linguis
 loquentur novis
 serpentes tollent . Et si mortiferum quid biberint non eis nocebit super egros manus imponent
 et bene habebunt.
 Et dominus quidem ihesus postquam locutus est eis assumptiis est in celum et sedet ad
 dexteram dei.
 Illi autem profecti predicaverunt ubique domino cooperante et sermonem confirmante
 sequentibus signis. Deo gratias.

Výňatky z evangelií se v podobě známé z pařížských knih hodinek 15. století ustálily teprve
 koncem 14. století. V 15. století jsou umístěny na začátku knihy, hned za kalendářem.

III. Modlitby Obsecro te and O intemerata

Obsecro te

Úvod a vzor textu⁸⁸

- 1 Obsecro te domina sancta maria mater dei
- 2 pietate plenissima
- 3 summi regis filia
- 4 mater gloriosissima
- 5 mater orphanorum
- 6 consolatio desolatorum.
- 7 Via errantium salus
- 8 in te sperantium.
- 9 Virgo ante partum
- 10 virgo in partu
- 11 et virgo post partum.
- 12 Fons misericordie
- 13 Fons salutis et gratie
- 14 Fons pietatis et letitie
- 15 Fons consolationis et indulgentie.
- 16 Per illam sanctam ineffabilem letitiam
- 17 qua exultavit spiritus tuus
- 18 in illa hora quando tibi
- 19 per gabrielem archangelum
- 20 annuntiatus et conceptus
- 21 filius dei fuit.
- 22 Et per illud divinum misterium
- 23 quod tunc operatus est (in te) spiritus sanctus.
- 24 Et per illam sanctam
- 25 ineffabilem
- 26 pietatem
- 27 gratiam
- 28 misericordiam
- 29 amorem et humilitatem

⁸⁸ Tento text byl vytvořen Erikem Drigsdahlem na základě srovnání množství knih hodiensk. Texty se nikdy přesně neshodují, ale jsou často velmi blízké.

30 per quas filius tuus descendit
31 accipere humanam carnem
32 in venerabilissimo utero tuo.
33 Et in quibus te respexit
34 quando te commendavit
35 sancto iohanni apostolo et evangeliste.
36 Et quando te exaltavit
37 super choros angelorum.
38 Et per illam sanctam
39 inestimabilem humilitatem
40 in qua tu respondisti
41 archangelo gabrieli.
42 Ecce ancilla domini: fiat michi secundum verbum tuum.
43 Et per illa sanctissima
44 quindecim gaudia
45 que habuisti de filio tuo
46 domino nostro ihesu xpristo.
47 Et per illam sanctam
48 maximam compassionem
49 et accerbissimum cordis dolorem
50 quem habuisti quando
51 (vidisti) filium tuum
52 dominum nostrum iesum xpristum
53 ante crucem nudatum
54 et in ipsa(m) levatum
55 vidisti pendentem
56 crucifixum vulneratum
57 sicientem fel apponi
58 (hely) clamantem audisti
59 et morientem vidisti.
60 Et per quinque vulnera filij tui.
61 Et per contractionem viscerum suorum
62 pre nimio dolore vulnerum.
63 Et per dolorem quem habuisti
64 quando vidisti eum vulnerari.
65 Et per fontes sanguinis sui
66 et per omnem passionem eius
67 et per omnem dolorem cordis tui

68 et per fontes lacrimarum tuarum.
69 Vt cum omnibus sanctis et electis dei
70 veni et festina / venias et festines
71 in auxilium et consilium meum
72 (et) in omnibus orationibus et requestis meis
73 et in omnibus angustijs et necessitatibus meis
74 et in omnibus illis rebus
75 in quibus ego sum facturus
76 locuturus aut cogitaturus
77 omnibus diebus ac noctibus
78 horis atque momentis vite mee.
79 Et michi famulo/e tuo/e (N.) impetres
80 a dilecto filio tuo complementum
81 omni misericordia et consolatione
82 omni consilio omni auxilio et adiutorio
83 omni benedictione et sanctificatione
84 omni salvatione pace et prosperitate
85 omni gaudio et alacritate.
86 Etiam (h)abundantiam omnium bonorum
87 spiritualium et corporalium.
88 Et gratiam sancti spiritus
89 qui me bene per omnia disponat
90 animam meam custodiat
91 corpus meum regat
92 mentes erigat
93 (cursum dirigat) (sensum erigat)
94 mores componat actus probet
95 vota et desideria mea perficiat
96 cogitationes sanctas instituat
97 preterita mala indulgeat
98 presentia emendet
99 futura moderetur.
100 Vitam honestam et honorabilem michi tribuat
101 et victoriam contra omnes adversitates huius mundi
102 veram pacem spiritualem et corporalem michi tribuat
103 Bonam spem caritatem fidem
104 castitatem humilitatem et patientiam
105 (michi tribuat).

- 106 Quinque sensus corporis mei regat et protegat.
 107 Septem opera misericordie complere me faciat.
 108 Duodecim articulos fidei
 109 et decem precepta legis firmiter tenere et credere me faciat.
 110 Et a septem peccatis criminalibus me liberet et defendat
 111 usque in finem.
 112 Et in novissimis diebus meis ostende michi faciem tuam
 113 et annunties michi diem et horam obitus mei.
 114 Et hanc orationem supplicem suscipias et exaudias
 115 et vitam eternam michi tribuas.
 116 Audi et exaudi me dulcissima virgo maria
 117 mater dei et misericordie. Amen.

Seznam příkladů obměn

Victor Leroquais si všímal nejen pohlaví majitele na řádku 79 (Famulo tuo v masculinu, Famule tue ve femininu), ale také zaznamenal několik zajímavých obměn v knihách hodinek z Bibliotheque Nationale. První řádek je často ilustrován obrazem Panny Marie

-
- 1 Obsecro te domina mea sancta maria mater dei (BL Add.ms.38126, BR II,668)
 2 omni pietate plenissima (Haag KB 74F1)
 2 pietate plenissima sanctarum sanctissima (Haag KB 74G37)
 3 regis filia (GkS 1609)
 4 mater gloriosa
 7 via errantium. Salus et spes (Flemish sources)
 8 omni in te sperantium.
 8 omnium in te sperantium.
 11 virgo post partum.
 13 Fons salutis fons gratie
 13 fons salutis gratie
 14 Fons consolationis et indulgentie (15-14)
 15 Fons pietatis et letitie. (15-14)
 16 Et per illam sanctam ineffabilem letitiam
 16 Et per illam sanctam inestimabilem letitiam
 16 Per illam sanctam et ineffabilem clementiam et letitiam (Haag KB 74G37)
 16 Per illam sanctam ineffabilem clementiam tuam et letitiam (BN lat.13288)
 16 Per illam sanctam inestimabilem letitiam
 16 Rogo te per illam sanctam inestimabilem letitiam
 17 qua exaltavit spiritus tuus
 17 quam exaltavit spiritus tuus
 17 in qua exultavit spiritus tuus (BL Add.ms.38126)

- 20 annuntiatum fuit quod conciperes (Haag KB 133D17)
 20 annuntiatum (BN lat.13288)
 20 annuntiatum est et conceptus
 20 annuntiatum fuit et conceptus (BL Add.ms.38126)
 21 est filius dei. (BR 10767)
 21 filii dei vivi. (BL Add.ms.38126)
 21 filium dei.
 21 filius dei.
 21 filius dei fuit et conceptus. (BN lat.13288)
 21 fuit dei filius.
 21 fuit filius dei.
 23 quod tunc in te operatus est spiritus sanctus. (BL Eg2125)
 23 quod tunc operatus est in te spiritus sanctus.
 23 quod tunc operatus est spiritus sanctus in te. (Flemish)
 24 Ac per illam
 24 Et per illam
 24 per illam sanctam (Haag KB 76F12)
 25 et ineffabilem
 25 inestimabilem (inestimabilem)
 25 maximam (Haag KB 76 F 21)
 26 gratiam (27-26)
 26 letitiam (BR IV, 320)
 27 - (vynecháno v několika pramenech)
 27 et gratiam
 27 misericordiam (28-27)
 27 pietatem (27-26)
 28 gratiam (28-27)
 29 amorem gratiam et humilitatem
 29 amorem humilitatem
 29 amorem humilitatem et patientiam
 29 charitatem et humilitatem
 29 et amorem humilitatem
 30 per quas filius dei descendit (flámské prameny)
 30 per quas filius tuus dominus noster ihesus xps descendit
 31 accipere carnem humanam
 31 humanam carnem accipere
 32 in gloriosissimo utero tuo (Haag KB 76F21)
 33 in quibus (BN lat.920)
 34 te commendavit (BN lat.920)
 37 super choros angelorum et archangelorum.
 38 Et per illam

- 38 et per illam sanctissimam
 39 et ineffabilem humilitatem
 39 et inestimabilem humilitatem
 39 immensam humilitatem (BL Egerton 2125)
 39 ineffabilem humilitatem
 40 in qua respondisti
 41 archangelo Gabrieli dicens.
 41 beato archangelo Gabrieli dicens. (BN lat.18026)
 43 Et per illa
 43 Et per gloriosissima
 43 Et per illa gloriosissima
 43 Et per sanctissima
 44 quindecim domino gaudia (KB Add.65)
 44 quindecim graduum gaudia (NkS 132)
 45 que habuisti in terris de filio tuo
 45 que in terris habuisti de filio tuo
 47 Et per illam
 47 Et per illam sanctam inestimabilem (Haag KB 76F12)
 48 et maximam compassionem
 50 que habuisti quando
 50 quos habuisti quando
 51 - (vynecháno v několika pramenech)
 51 filium tuum (c. 60%)
 51 vidisti filium tuum
 51 aspexisti filium tuum (BL Egerton 2125)
 51 vidisti
 54 ipsa/ipsam is caused by an abbreviation (ipa with a stroke above p)
 54 et in ipsa vidisti levatum (BR 9785)
 55 et pendentem vidisti
 55 pendentem
 56 crucifixum (BR 10772)
 57 et scicientem
 57 sicientem (scicientem)
 57 sicientem apponi
 57 sicientem fel aceto apponi (Haag KB 133D17)
 57 sicientem fel ori apponi (Heures de Troyes)
 58 ac hely clamantem audisti (Haag KB 135C4)
 58 Hely clamantem audisti (in less than 20% of the sources)
 59 morientem vidisti.
 59 morientem vidisti et clamantem audisti. (BL Add.ms.38126)
 60 Et per quinque vulnera filij.

- 60 Et per quinque vulnera eiusdem filij tui domini nri ihu xpisti. (BR 9785)
- 60 Et per quinque vulnera filij tui domini nostri ihu xpi. (Haag KB 135C4)
- 60 Et per quinque vulnerari filij tuis (AM 414)
- 61 Et per contractionem viscerum tuorum
- 61 Et per contractionem vulnerum suorum (BR 10772)
- 62 pre nimio dolore (BR 9785)
- 62 pre nimio dolore vulnerum eius.
- 62 pre nimio dolore vulnerum suorum.
- 63 Et per dolorem que habuisti
- 63 que habuisti (BR 9785)
- 64 quando filium tuum dominum nrm ihm xhm vulneratum vidisti. (BL Add.ms. 38126)
- 66 et omnem compassionem eius (BR 10774)
- 66 et omnem passionem eius.
- 66 et omnem passionem tuis. (Cod.vind. 1857)
- 66 Et per omnem compassionem eius. (Cod.vind. 1907)
- 67 et dolorem cordis tui.
- 67 et per dolorem cordis tui
- 67 et per omnem dolorem cordis sui (AM 414)
- 67 Et per omnem dolorem tui.
- 68 Et per omnem lacrimarum tuarum (AM 414)
- 68 per fontes lacrimarum tuarum. (BN lat.920)
- 69 ut cum electis et omnibus sanctis tuis (Den Haag KB 74 F 1)
- 69 ut cum omnibus sanctis et electis dei gaudere valeam (Den Haag KB 76 G 8)
- 69 ut cum omnibus sanctis et electis tuis dei (Thott 546)
- 69 ut una cum omnibus sanctis et electis dei possim associari. (Den Haag KB 135 C 4)
- 69 Vt cum omnibus sanctis et electis dei preveniam (BR 9785)
- 69 Vt cum sanctis et electis dei te cum esse merear (BR 10772)
- 69 ut cum omnibus sanctis et electis dei tecum esset merear (Den Haag KB 76 F 14)
- 70 veni et festina te (BR 9785)
- 70 veni et festina /venias et festines (circa 50-50%)
- 70 venia habere merear omnium peccatorum meorum: veni et festina (BL Add.ms.38126)
- 71 in adiutorium meum. et in auxilium et consilium meum (BR 10774)
- 71 in auxilium meum (GkS 1609)
- 71 in auxilium meum et consilium meum (BR 9785)
- 72 et in omnibus actionibus orationibus et requestis meis (BN lat.18026)
- 72 + et (in an estimated 30-40% of the sources)
- 72 in omnibus orationibus et postulationibus meis (BL Add.ms.38126)
- 72 in omnibus orationibus meis. Et requestis meis. (Cod.vind. 1857)
- 73 - (vynecháno v několika pramenech)
- 73 et in omnibus necessitatibus et angustijs meis.
- 73 etiam in omnibus angustijs et necessitatibus meis.

- 73 in omnibus angustijs et necessitatibus meis
74 et in omnibus alijs rebus (GkS1608)
74 Et in omnibus rebus
74 Et in omnibus rebus illis
74 Etiam in omnibus illis rebus
75 in quibus ego sum factura
75 in quibus ego sum iturus facturus (BR 9785)
75 in quibus ego sum miserrimus facturus (BN lat.18026)
76 locutura aut cogitatura
76 locuturus cogitaturus
76 loquuturus aut cogitaturus
77 omnibus diebus et noctibus
77 omnibus diebus meis ac noctibus (BL Add38126)
77 omnibus diebus noctibus
77 omnibus diebus noctibusque
78 atque momentis vite mee.
78 omnibus horis atque momentis vite mee.
79 Et michi famule tue impetres
79 Et michi famulo tuo impetres
79 Et michi famulo tuo N. et omnibus amicis meis impetres (Cod.vind.1907)
79 Et michi miserrimo famulo tuo impetres (Den Haag KB 76 F 12)
80 a delecto filio tuo complementum
80 a dilectissimo filio tuo complementum
80 a dilecto filio complementum omnium bonorum.
80 a dilecto filio tuo complementum bonu
80 a dilecto filio tuo complementum bonum
80 a dilecto filio tuo complementum omnium bonorum
80 a dilecto filio tuo complementum totius boni (BN lat.18026)
80 a dilecto filio tuo virtutum omnium complementum
81 cum omni misericordia et consolatione
81 omni misericordia.
81 omni misericordia omni consolatione et gratia (BL Add.ms.38126)
81 omnis misericordie et consolationis (BR 10772)
82 omni auxilio et consilio. omni adiutorio
82 omni auxilio omni consilio et adiutorio.
82 omni consilio. auxilio. et adiutorio.
82 omni consilio et adiutorio
82 omni consilio et auxilio omni adiutorio
82 omni consilio omni adiutorio
82 Omni consilio. Omni auxilio. et Omni adiutorio
82 omni consilio omni auxilio. omni adiutorio

- 82 et reple me omni consilio omni auxilio et adiutorio (BR 10772)
- 83 cum benedictione et sanctificatione
- 83 et benedictione omni sanctificatione
- 83 omni benedictione
- 83 omni benedictione et salvatione. (Den Haag KB 135 C 4)
- 83 omni benedictione omni sanctificatione (BR 9785)
- 84 et salvatione omni pace et prosperitate
- 84 omni pace et prosperitate.
- 84 omni salutatione pace et prosperitate
- 84 omni salvatione et consolatione. (Den Haag 74 F 1)
- 84 omni salvatione omni pace et prosperitate
- 84 omni salvatione omni pace omni prosperitate (BR 10772)
- 85 gaudio et alacritate. (BR 10772)
- 85 omni gaudio et alacritate pace et prosperitate. (Den Haag 74 F 1)
- 86 Et etiam habundantiam omnium bonorum
- 86 et habundantiam omnium bonorum
- 86 Etiam omnium bonorum
- 87 et spiritualium et corporalium (Thott546)
- 87 spiritualium temporalium et corporalium. (Cod.vind.1907)
- 88 Et gratiam sancti spiritus paracliti (BN lat.18026)
- 88 Et gratiam spiritus sancti
- 88 gratiam sancti spiritus
- 89 qui bene omnia disponat (BR 10772)
- 89 qui bene per omnia disponat (GkS 3445)
- 89 qui me bene per omnia bona disponat (BR 9785)
- 89 qui me per omnia bene disponat (Den Haag KB 76 F 12)
- 90 et animam meam custodiat (Thott 539)
- 91 corpus meum regat et protegat
- 91 corpus regat (Flemish)
- 91 corpusque meum regat et protegat
- 92 - (vynecháno v mnoha pramenech)
- 92 mentem erigat.
- 92 mentem meam erigat
- 92 mentes et (BR 9785)
- 93 - (vynecháno v mnoha pramenech)
- 93 cursum dirigat
- 93 cursum dirigat sensum augeat
- 93 cursum dirigat. sensum corrigat
- 93 cursum dirigat sensum erigat
- 93 cursum dirigat. sensum foveat.
- 93 cursum dirigat. sensum infundat.

- 93 Cursum meum dirigat. sensum regat.
- 93 cursus dirigat sensus erigat (Flemish)
- 93 sensum augeat
- 93 sensum dirigat
- 93 sensum erigat cursum dirigat
- 93 sensum et cursum dirigat.
- 93 sensus erigat
- 93 sensus erigat cursum dirigat
- 94 actus probet (Den Haag KB 76F21)
- 94 mores disponat. actus prebet. (Den Haag KB 74G37)
- 95 vota ac desideria mea perficiat
- 95 vota desideriaque mea perficiat
- 95 vota et desideria mea in bonis perficia (Den Haag KB 76G8)
- 95 vota et desideria proficiat (BR 10772)
- 96 cogitationes meas sanctas instituat
- 97 preterita mea mala indulgeat.
- 98 presentia emendat
- 99 ab omni malo et pericola defendat. (Den Haag KB 74 G 37)
- 99 et futura moderetur.
- 99 futura moderetur. Universos quem parentes amicos et benefactores nostros (Den Haag KB 74 G 37)
- 100 Vitam et honestam et honorabilem michi tribuat.
- 100 Vitam honestam michi tribuat
- 101 - (omitted in many sources, probably a 15th cent. addition)
- 101 et ab omni odio inimicorum meum liberet (Den Haag KB 74 G 37)
- 101 et victoriam contra omnes adversantes huius mundi (BL Add.ms. 38126)
- 102 - (vynecháno v mnoha pramenech, pravděpodobně dodatek z 15. st.)
- 102 beatam pacem spiritualem et corporalem michi tribuat.
- 102 et pacem veram spiritualem et corporalem michi tribuat.
- 102 et veram pacem concordiam (BR 10774)
- 102 Et veram pacem spiritualem et corporalem michi concedat (BR10772)
- 102 Et veram pacem spiritualem et corporalem michi tribuat.
- 102 Et veram pacem spiritualem michi tribuat.
- 102 veram pacem spiritualem et corporalem. et alijs omnibus tribuat. (Den Haag KB 74 G 37)
- 102 veramque spiritualem et corporalem pacem michi tribuat (BL Add.ms. 38126)
- 103 bonam spem caritatem et fidem
- 103 bonam spem. caritatem veram et fidem rectam
- 103 Bonam spem fidem
- 103 Bonam spem fidem caritatem
- 103 bonem spem caritatem fidem
- 103 fidem spem caritatem

- 103 fidem. spem et caritatem.
- 104 castitatem et humilitatem et patientiam.
- 104 castitatem humilitatem
- 104 castitatem humilitatem patientiam
- 104 castitatem. humilitatem. patientiam et simplicitatem (BR 10772)
- 104 et castitatem humilitatem et patientiam
- 104 et suavitatem in ceteris bonis que tibi placuit (Den Haag KB 74 G 37)
- 104 castitatem. humilitatem et patientiam.
- 105 - (vynecháno ve většině pramenů)
- 105 in me custodiat. (Den Haag KB 135 C 4)
- 105 michi concedat.
- 105 michi prestet.
- 106 Et quinque sensus corporis mei regat et protegat. (Flemish)
- 108 - (vynecháno)
- 108 Et duodecim articulos fidei
- 109 atque decem precepta legis firmiter tenere et credere me faciat. (Den Haag KB 76 G 8)
- 109 decemque precepta legis firmiter credere et tenere me faciat.
- 109 Decemque precepta legis firmiter tenere et credere me faciat.
- 109 et decem precepta legis divine firmiter credere et tenere me faciat. (BR 9785)
- 109 et decem precepta legis firmiter credere et tenere me faciat.
- 110 Et a septem peccatis criminalibus me defendat et protegat (Den Haag KB 74 F 1)
- 110 Et a septem peccatis mortalibus me liberet et defendat
- 111 usque in finem vite mee.
- 112 Et in novissimis diebus meis ostende michi beatam faciem tuam
- 112 Et in novissimis diebus meis ostende michi beatissimam et dulcissimam faciem tuam
(Den Haag KB 74 G 37)
- 112 et in novissimis diebus meis ostende michi gloriosam faciem tuam
- 112 et in novissimis diebus meis ostende michi piissimam faciem tuam.
- 112 Et in novissimis meis diebus ostende michi gloriosam faciem tuam. (BL Add.ms.
38126)
- 112 Et in novissimis meis diebus ostende michi gloriosissimam faciem tuam (Cod.vind.
1907)
- 112 Et in novissimus diebus meis ostende michi faciem tuam
- 112 Et novissimis diebus meis ostende michi beatissimam et dulcissimam faciem tuam (BR
9785)
- 112 Et novissimis diebus meis ostende michi faciem tuam
- 113 annunties michi diem et horam obitus mei.
- 113 et annunties michi diem et horam obitus et mortis mee.
- 113 in diem et horam obitus mei
- 114 Et hanc orationem meam supplicem audias et suscipias
- 114 Et hanc orationem meam supplicem suscipias et exaudias (GB)
- 114 Et hanc orationem simplicem exaudias et suscipias

114 Et hanc orationem supplicem suscipias
 114 Et hanc supplicem exaudias et suscipias
 114 Et per hanc orationem supplicem exaudias et suscipias
 115 et ad vitam eternam perducas.
 115 et vitam eternam michi perducas.
 115 et vitam eternam tribuas.
 116 audi et exaudi me dulcissima maria
 116 Et exaudi me dulcissima maria

O intemerata⁸⁹

O intemerata et in eternum benedicta, singularis atque incomparabilis virgo dei genitrix maria, gratissimum dei templum, spiritus sancti sacrarium, ianua regni celorum, per quam post deum totus vivit orbis terrarum. De te enim dei filius verus et omnipotens deus sacratissimam fecit matrem, assumens de te illam sacratissimam carnem per quam mundus qui perditus erat salvatus est. Cuius preciosissimo sanguine mundus ipse redemptus est et peccata remissa sunt, formans eam in preciosissimo utero tuo de preciosissimo sanguine tuo, vivens eam eterne et incommutabili divinitati sue a quo bona cuncta procedunt, per quem omnia facta sunt, quem adoro. Quam sacratissimam carnem suam cum preciosissimo sanguine suo ipse dat cotidie fidelibus suis sub forma panis et vini in cibum viaticum et refectionem animarum salutarem et vitalem. Quam qui digne manducaverit, habebit vitam eternam. Qui autem indigne manducaverit, iudicium sibi manducat et bibit, sicut pluries feci; mea culpa, mea culpa, mea gravissima culpa. Qui autem non manducaverit, non habebit vitam eternam. Et propterea, merito dicimus quia per te post deum vivit orbis terrarum.

Per hanc fidem te deprecor, dei genitrix et perpetua virgo semper maria, inclina aures tue pietatis indignis supplicationibus meis, et esto michi propicia et in omnibus auxiliatrix, rogans pro me apud fontem pietatis et misericordie creatorem et redemptorem nostrum ihesum christum filium tuum, verum et omnipotentem deum, a quo bona cuncta procedunt, per quem omnia facta sunt, qui non vult mortem peccatoris, sed ut magis convertatur et vivat, cui proprium est misereri semper et parcere, ut ipse, per ineffabilem misericordiam, suam precibus et meritis tuis absolvat me ab omnibus peccatis meis per que ei discipuli, tribuens michi veram humilitatem, veram mansuetudinem et obediendi gratiam, fidei, spei et caritatis augmentum cum perseverencia, custodiens me a temptationibus et machinationibus demonum, mundi et carnis, ita ut amplius non serviam demonibus quibus servivi in multitudinibus scelerum meorum, videlicet in superbia, vana gloria, cupiditate, avaricia, ira, invidia, luxuria, accidia, gula et negligentis meis infinitis, et aliis multis peccatis quibus peccavi et alios peccavi (sic) et alios peccare feci, mea culpa, mea culpa, mea gravissima culpa.

In hiis enim peccatis perdiidi regnum celorum et societatem electorum, et tociens offendi piissimum filium tuum, quotiens letificavi demones pessimos, et merui eterna supplicia tociens, mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa. Ideo deprecor te, dei genitrix, et perpetua virgo semper maria, ut tu impetres michi indulgentiam et remissionem omnium peccatorum istorum et aliorum quecumque feci ab ipso filio tuo a quo bona cuncta procedunt, per quem omnia facta sunt, qui etiam illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum; fac ut ipse illumet mentem meam lumine gratie tue, inflammans eam igne suavissimi ac sanctissimi

⁸⁹ Paris BN ms.lat. 1161 fol.287v. Podle Victor Leroquais: Les Livres d'Heures manuscrits, sv.II, 336-337; Kritické vydání a komentář k textu viz.: A.Wilmart "Auteurs spirituels et textes devots du moyen-age"

amoris tui, et faciat me seipsum cum patre et spiritu sancto unum solum deum adorare in spiritu et veritate, seipsum super omnia diligere et timere et eidem firmiter adherere, sua mandata custodire, peccata vitare, suam sanctam passionem et suam pacienciam imitari, bonis operibus habundare, prospera mundi despiciere et nulla eius adversa formidare, et talem penitentiam pro cunctis sceleribus et peccatis meis agere in hac vita que ei precibus et meritis tuis beneplacens sit et grata, ut parcat michi in alia vita concedens michi misericorditer cum sanctis et electis suis vitam et requiem sempiternam. Amen. Pater noster. Ave maria.

O intemerata vznikla více než o sto let dříve než obscero te a je běžná již v žaltářích 13. století. Obě modlitby se společně objevují od poslední čtvrtiny 14. století.

V. Hore Beate Marie Virginis – Pařížský úzus

Ad Matutinum	Invitorium Ave maria	
Hymnus	O quam glorifica luce	Ant. ps. 8: Exaltata es
Lectio i.	Surge beatissima virgo	Responsorium i. Beata es virgo maria
Ad Laudes	Ž. 92, 99, 62, 66, B, 148, 149, 150	
Antiphona	Benedicta tu	
Capitulum	Te laudent angeli	Hymnus Virgo dei genitrix
Antiphona super Benedictus	Hec est regina	
Ad Primam	Pss. 1, 2, 5	
Hymnus	Veni creator spiritus	
Antiphona	Benedicta tu	
Capitulum	Felix namque es	R. Diffusa est gratia V. Propterea benedixit
Ad Tertiam	Ž. 119, 120, 121	
Hymnus	As primam	
Antiphona	Dignare me laudare te	
Capitulum	Paradisi porta	R. Specie tua V. Intende prospere
Ad Sextam	Ž. 122, 123, 124	
Antiphona	Post partum	
Capitulum	Gaude maria virgo	R. Adiuva bit eam V. Deus in medio
Ad Nonam	Ž. 125, 126, 127	
Antiphona	Sicut lilium	
Capitulum	Per te dei genitrix	R. Elegit eam V. Et habitare V. Post partum
Ad Vesperas	Ž. 121, 122, 123, 124, 125	
Antiphona	Beatam me dicent	
Capitulum	Beata es virgo maria	Hymnus Ave maris stella

Antiphona super Magnificat **Sancta maria succurre**

Ad
Completorium Ž. 12, 42, 128, 130

Antiphona **Sancta dei genitrix**

Capitulum **Sicut cynamomum**

Hymnus **Virgo dei genitrix** V.Ecce ancilla domini

Antiphona super Nunc dimittis **Cum iocunditate**

V. Hodinky sv. kříže (*Hore de cruce*)

Hore de Cruce

Krátké hodinky sv. kříže se staly nedílnou součástí klasické knihy hodinek od pozdního 14. století do poloviny 16. století. Nejčastější je kombinace s krátkými hodinkami sv. Ducha. Obě byly určeny osobní zbožnosti a vykazují tolik podobných a jedinečných znaků, že je jisté, že jedny z druhých vyhází, pokud ovšem nebyly vytvořeny víceméně současně jedinou osobou. Tradice uvádí, že byly sestaveny papežem Janem XXII (1316-1334), je však více pravděpodobné, že jméno tohoto papeže bylo připojeno později, aby tak hodinky získaly na respektu. Stále ještě není jasné, kdy se objevily poprvé.

Obsah je velmi jednoduchý, sestává pouze z chvalozpěvu *Patris sapientia veritas divina*⁹⁰, za kterým následuje zkrácená podoba modlitby opakovaná bez obměn od Matutin po Completorium. Matutine byly recitovány po Laudách Panny Marie. Od počátku byly Hodinky sv. kříže a sv. Ducha umístěny po hodinkách Panny Marie, před kajícími žalmy. Mohou být ovšem umístěny i před hodinkami Panny Marie, jak tomu bývá v severní Francii kolem roku 1440 a v Nizozemí nebo kdekoli jinde v knize. Jsou často napsány ve velmi zkrácené podobě, kde jsou všechna opakování pouze naznačena krátkým incipitem, případně jsou úplně vynechány, aby se šetřilo cenným pergamenem. Hodinky sv. kříže ani hodinky sv. Ducha nepřežily kontrareformaci a po Tridentském koncilu již nic podobného nenajdeme.

Iluminace

Hodinky sv. kříže obvykle uvádí velká miniatura Ukřižování, podle tradice pocházející z kánonové tabulky v misálech. V luxusnějších rukopisech může být ilustrováno všech sedm hodinek. V tom případě se iluminace vztahují k obsahu chvalozpěvu.

Leroquais: *Les Livres d'Heures manuscrits*, 1927, I, Introduction p.XXVI:

[Heures de la Croix] "C'est un office très court; chacune des Heures se compose d'une hymne, d'une antienne et d'une oraison. Ni psaumes, ni leçons, ni repons : c'est le "parvus ordo de cruce" (lat.1425, fol.153v) par opposition à l'office de la Croix que l'on rencontre également dans les livres d'Heures. Celui ci est un office à trois leçons; il s'intitule tantôt *ordo magnus de cruce* (lat.1357, fol.99), tantôt : *officium sanctissime passionis D.n.I.C.* (lat.757, fol.99), ou encore: *magnum officium crucifixi* (lat.nouv.acq.384, fol.104v) [Leroquais se zde odvolává na různé prototypy liturgických kompozic „Dlouhých hodinek sv. kříže“. Parfois, on trouve

⁹⁰ Blume - Dreves: *Analecta Hymnica*, XXX, 34-35

les Heures et l'Office dans le même manuscrit, comme dans les Grandes Heures et les Petites Heures du duc de Berry (lat.919, et 18014). Heures et office sont très anciens." [následující informace jsou již zastaralé; Leroquais používá různou terminologii, aniž by jasně rozlišoval titul rubriky a skutečný obsah různých oficií a hodinek].

Obsah

Matutine byly čteny po Laudách Panny Marie, počínaje Domine labia mea aperies, atd. Každá hodinka začíná konvenční formulí: Deus in adiutorium atd.

Hymnus.

Matutinum: **P**atris sapientia veritas divina.
Deus homo captus est hora matutina.
A notis et discipulis cito derelictus
a iudeis traditus venditus et afflictus.

Hymnus.

Primam: **H**ora prima ductus est ihesus ad pilatum.
Falsis testimoniis multum accusatum :
In collo percutiunt manibus ligatum
Vultum dei conspuunt lumen celi gratum.

Hymnus.

Tertiam: **C**rucifige clamitant hora tertiarum
illus induitur veste purpurarum.
Caput eius pungitur corona spinarum :
Crucem portat humeris ad locum penarum.

Hymnus.

Sextam: **H**ora sexta ihesus est cruci conclavatus,
et est cum latronibus pendens deputatus.
Pre tormentis sitiens felle saturatus,
agnus crimen diluit sic ludificatus.

Hymnus.

Nonam: **H**ora nona dominus ihesus expiravit,
hely clamans animam patri commendavit.
Latus eius lancea miles perforavit,
terra tunc contremuit et sol obscuravit.

Hymnus.

Vesperas: **D**e cruce deponitur hora vespertina
fortitudo latuit in mente divina.
Talem mortem subiit vite medicina.
Heu corona glorie iacuit spina.

Hymnus.

Completorium: **H**ora completorii datur sepulture.
Corpus xpristi nobile spes vite future.
Conditor aromate complentur scripture
iugis sic memorie mors hec michi cure.

Každá strofa chvalozpěvu je ve všech hodinkách zakončena tímtež krátkým veršem:

Vs. Adoramus te xpriste et benedicimus tibi.

[Respons.] Quia per sanctam crucem tuam redemisti mundum.

Následuje modlitba (collecta) opakovaná v každou hodinku:

Domine ihesu xpriste filii dei vivi pone passionem
 crucem et mortem tuam inter iudicium tuum et animam meam
 nunc et in hora mortis mee et largiri digneris vivis misericordiam
 et gratiam defunctis requiem et veniam ecclesie tue sancte pacem
 et concordiam et nobis peccatoribus vitam et letitiam sempiternam.
 Qui vivis et regnas deus. Per omnia secula seculorum . amen.

Po Completoriu jsou krátké hodinky zakončeny tzv.:

Recommendatio.

Has horas canonicas cum devocione
 tibi xpriste recola pia ratione
 tu qui pro me passus est penas in agone
 sic labori consonaris consors sim corone. Amen.
 (Benedicamus domino. Deo gracias.)

VI. Hodinky sv. Ducha (*Hore de sancto spiritu*)

Officium de Sancto Spiritu – typ ze 13. století (hodinky Murthly, National Library of Scotland, Ms. 21000⁹¹)

Toto votivní officium sv. Ducha předcházelo známým krátkým hodinkám sv. Ducha. Kombinace hodiněk sv. Ducha a kříže se objevuje v knihách hodiněk teprve po polovině 14. století. Předtím se v mnoha devocionálních knihách vyskytovala starší verze osobního votivního oficia ke sv. Duchu v liturgické podobě založené na chvalozpěvu z 9. století *Veni creator spiritus* s jediným žalmem pro každou hodinku následovaným kapitoulou s responsoriem. Mnoho z těchto prvků se dochovalo leckdy v pozdějších knihách hodiněk. Chvalozpěv *Veni creator spiritus* byl umístěn mezi modlitby ke svatým jako připomínka sv. Ducha a první strofa chvalozpěvu se dostala do malých hodiněk Panny Marie.

Ad Matutinum.

Domine labia mea [aperies]. Et os meum annunciabit laudem tuam.

Deus in adiutorium meum intende. Domine ad ad-//

iuvandum me festina. Gloria patri. Sicut erat.

[Invitatorium.] Spiritus domini replevit orbem terrarum. Venite adoremus.

Psalmus. [Ps.94] Venite exultemus. [ut supra, ad matutinum de beate M.V.]

[Hymnus.]

Veni creator spiritus
 mentes tuorum visita
 imple superna gratia
 que tu creasti pectora.
 Qui paraclitus deceris
 donum dei altissimi
 fons vivus ignis ca-//
 ritas et spiritalis unctio.
 Ut septi formis munere
 dextre dei tu digitus
 tu rite promissum
 patris sermone ditans guttura.
 Accende lumen sensibus
 infunde amorem cordibus
 infirma nostri corporis
 virtute firmans perpeti.
 Hostem repelles longius
 pacem que dones
 protinus ductore sic te pre-//

⁹¹ John Higgett: *The Murthly Hours. Devotion, Literacy and Luxury in Paris, England and the Gaelic West.* The British Library and University of Toronto Press, London 2000.

vio vitemus omne noxium.
 Per te sciamus da prin
 noscamus atque filium
 te utriusque spiritum
 credamus omni tempore.
 Dudum sacrata pectora
 tua replesti gratia
 dimitte nunc peccamina
 et da quieta tempora.
 Sit laus patri
 cum filio sancto
 simul paraclito
 nobisque mittat filius
 carisma sancti spiritus. Amen. [Hymn repeated at the following hours]
Antiphona. O sapientia. **Psalmus.** //

[f.111](#) /**Beatus vir qui non abiit in consilio ...[Ps.1] ... ->>dabit in tempo-//**

[f.111v](#) re suo. Et folium eius non defluet : ...[Ps.1] ...->>iustorum et iter //

[f.112](#) / impiorum peribit. Gloria patri. Sicut. [**Antiphona.**]

A sapientia* que ex ore altissimi prodisti
 attingens a fine usque ad finem .
 fortiter disponitque omnia suaviter
 veni ad docendum nos viam prudentie.

Identical with "O Sapientia", the first of the famous great O anthems in Advent sung at Magnificat from 16th December. The initial A (for O) might be a misunderstanding by the illuminator.

Versus. Confirma hoc deus quod operatus es in nobis.

A templo tuo quod est in ierusalem. Pater [noster]. Et ne [nos].

Iube domine benedicere.

[**Benedictio.**] Spiritus sancti gratia illumet corda et corpora nostra. Amen.

Lectio.i.//

[f.112v](#) /Sancte spiritus paraclite qui super filium in specie columbe
 et super apostolos in linguis igneis descendisti .
 tu idem vivificator et consolare nos . servos tuos .
 ut caritas desiderii expeditus . tibi casto corpore serviamus.
 Tu autem domine. Deo gratias.

Responsorium.

Apparuerunt apostolis dispertite lingue tamquam ig-//

[f.113](#) /nis . seditque supra singulos eorum spiritus sanctus.

Versus. Loquebantur variis linguis apostoli magnalia dei. *Seditque.

Iube domine [benedicere].

[**Benedictio.**] Splendor lucis eterne illuminet nos sine fine. Amen.

Lectio.ii.

Sancte spiritus paraclite qui merentibus
 et lugentibus apostolis missus es
 ut xpi tropheum per totum mundum veherent.
 Tu verus merentium consolator et fortis
 laborantium adiutor omnem tri-//

[f.113v](#) /stitiam cordis nostri sicut scis et vis
 transfer in gaudium vere leticie
 et fac nos casto corde ore

opere xpi vestigia imitari .
 ut confiteamus eum corde . voce . et ore .
 ut ipse secundum promissum suum .
 confiteantur nos coram patre suo qui est in celis.
 Tu autem domine. Deo gratias.

Responsorium. Advenit ignis divinis non comburens sed illuminans.
 Et tribuit eis carismatum //

[f.114](#) /dona.

Versus. Invenit eos concordēs in caritate . et illustravit eos mundans divinitas deitatis.
 *Et tribuit.

Iube domine. [**Benedictio.**]

Intus et exterius nos purget spiritus almus. *Quoniam.

Lectio iii.

Sancte spiritus paraclite qui a patre filioque procedis .
 veni pectora servorum tuorum penetra
 et tui amoris in eis ignem accende .
 tu fons sapientie tribue nobis carismatum dona
 ut tua eruditi sapientia xpi //

[f.114v](#) / predicemus magnalia. Tu autem. Deo gratias.

Responsorium.

Spiritus sanctus a throno procedens
 pectora apostolorum invisibiliter penetravit
 novo sanctificationis signo .
 ut in ore eorum omnium genera nascerentur linguarum.

Versus.

Advenit ignis divinus non comburens
 sed illuminans et tribuit eis carismatum dona.
 *Ut in ore. Gloria patri et filio et spiritu sancto. *Ut in ore.
 [**Canticum.**] Te deum laudamus. // [ut supra]

[f.115](#) /[**V.**] Emitte spiritum tuum et creabuntur.

[**R.**] Et renovabis faciem terre.

Ad Laudes.

Deus in adiutorium. Domine ad ad[iuvandum]. Gloria patri. Sicut.

[**Ant.**] Veni sancte spiritus.

[**Psalmus.** Ps.14]

Domine quis habitabit in tabernaculo tuo ...->>in lingua sua.//

[f.115v](#) /Nec fecit proximo ... [Ps.14]...->>Qui facit hec non mo-//

[f.116](#) /vebitur in eternum. Gloria patri.

Antiphona.

Veni sancte spiritus reple tuorum corda fidelium
 et tui amoris in eis ignem accende qui per diversitatem
 linguarum multas gentes in unitatem fidei congregasti. [Repeated at the following hours]

Capitulum.

Disseminabatur verbum per universam videam discipuli
 autem replebantur gaudio magno spiritu sancto. Deo gratias.

Responsorium. Emitte spiritum tuum et creabuntur. *Et reno[vabis]. Oremus.

Oratio. **Deus** qui corda //

[f.116v](#) fidelium sancti spiritus illustratione docuisti .
 da nobis in eodem spiritu recta sapere

et de eius semper consolatione gaudere
per xpm dominum nostrum.
Benedicamus domino. Deo gratias.

Ad primam.

Deus in adiutorium. Domine ad ad[iuvandum]. Gloria patri. Sicut.
[**Hymnus.**] Veni creator spiritus. **Ant.** Veni sancte spiritus.
[**Psalmus.** Ps.53] **Deus** in nomine tuo salvum me fac et in virtute tua iu-//

[f.117](#) /dica me. ... [Ps.53]->>et in veritate tua disperde illos. //

[f.117v](#) /Voluntarie sacrificabo tibi : ...[Ps.53] ->despexit oculus meus. Gloria patri. Sicut.

Antiphona. Veni sancte spiritus [ut supra].

[**Capitulum.**]

Tres sunt qui testimonium dant in celo .
pater et filius et spiritus sanctus .
hii tres unum sunt. Deo gratias.

Responsorium. Verbo domini celi firmati sunt.

Et spiritu oris //

[f.118](#) / eius omnis virtus eorum.

Gloria patri et filio et spiritu sancto.

Verbo domini.

Spiritus domini replevit orbem terrarum.

Et hoc quod continet omniam scientiam habet vocis. Oremus.

Oratio.

Deus cui omne cor patet et omnis voluntas loquitur
et quem nullum latet secretum purifica
per infusionem sancti spiritus cogitationes cordis nostri
ut te perfecte diligere et digne laudare //

[f.118v](#) /mereamur. Per dominum nostrum.

Benedicamus domino. Deo gratias.

Ad tertiam.

Deus in adiutorium. Domine ad ad[iuvandum]. Gloria patri. Sicut.

[**Hymnus.**] Veni creator spiritus. **Ant.** Veni sancte spiritus.

Psalmus. [Ps.69]

Deus in adiutorium meum intende . domine ad adiuvandum me festina.

Confundantur et reveantur . qui querunt animam meam. //

[f.119](#) /Avertantur retrorsum et erubescant ...[Ps.69] ->>deus adiuva me.//

[f.119v](#) /Adiutor meus et liberator meus es tu domine ne moreris. Gloria patri. Sicut.

Antiphona. Veni sancte spiritus.

Capitulum.

Apparuerunt apostolis dispertite lingue tanquam ignis
seditque supra singulos eorum spiritus sanctus. Deo gratias.

Responsorium.

Spiritus domini replevit orbem terrarum.

Et hoc quod continet omniam sententiam habet vocis.

Gloria patri et filio et //

[f.120](#) /spiritu sancto. *Spiritus domini.

Versus. Repleti sunt omnes spiritu sancto.

Et reperunt loqui. Oremus. [**Oratio.**]

Deus qui apostolis tuis sanctum dedisti spiritum
 concede plebi tue pie petitionis effectum
 ut quibus dedisti fidem largiaris et pacem.
 per dominum nostrum.
 Benedicamus domino. Deo gratias.

Ad sextam.

Deus in adiutorium. Domine ad ad[iuvandum]. Gloria patri. Sicut.//

[f.120v](#) [Hymnus.] Veni creator spiritus. **Ant.** Veni sancte spiritus.

Psalmus. [Ps.86] Fundamenta eius in montibus ...->> fuerunt illic.//

[f.121](#) Nunquid syon ... ->Sicut letantium omnium nostrum habitatio est in te. Gloria patri.
 Sicut.

Antiphona. Veni sancte spiritus. **Capitulum.**

Raritas* dei diffusa est in cordibus nostris // *[recte: Caritas?]

[f.121v](#) per spiritum sanctum qui datus est nobis. Deo gratias.

Responsorium. Repleti sunt omnes spiritu sancto. Repleti sunt.

Versus. Loquebantur variis linguis apostoli. Magnalia dei. Oremus. **Oratio.**

Assit nobis quesumus domine virtus spiritus sancti que et corda nostra clementer
 expurget et ab omnibus tue-//

[f.122](#) atur adversis. Per dominum.

Benedicamus domino. Deo gratias.

Ad nonam.

Deus in adiutorium. Domine ad adiuvandum. Gloria patri. Sicut.

[Hymnus.] Veni creator spiritus. **Ant.** Veni sancte spiritus.

[Psalmus. Ps.92] Dominus regnavit decorem ...

[f.122v](#) ->>Testimonia tua credibi-//

[f.123](#) lia facta sunt nimis : domum tuam decet sanctitudo domine in longitudinem dierum.
 Gloria patri. Sicut.

Ant. Veni sancte spiritus reple. [Capitulum.]

Repleti sunt omnes spiritu sancto et ceperunt loqui pro ut spiritus sanctus dabat eloqui
 illis. Deo gratias.

Responsorium. Loquebantur variis linguis apostoli. Magnalia dei.

Gloria patri et filio et spiritui sancto. **Versus.**//

[f.123v](#) Emitte spiritum tuum creabuntur et renovabit faciem terre. Oremus. **Oratio.**

Mentibus nostris quesumus domine spiritum sanctum benignus infunde cuius
 providentia conditi sumus et sapientia gubernamur. Per dominum nostrum.

Benedicamus domino. Deo gratias.

Ad vespas.

Deus in adiutorium. Domine ad adiuvandum. Gloria patri. Sicut.//

[f.124](#) [Hymnus.] Veni creator spiritus. **Ant.** Veni sancte spiritus.

Psalmus. [Ps.127] Beati omnes qui timent domini : qui ambulant in viis eius ...

[f.124v](#) ->>pacem super israel. Gloria patri. Sicut. **Ant.** Veni sancte spiritus.

[Capitulum.] Factus est repende de celo sonus ad venientis spiritus vehementis et
 replevit totam do-//

[f.125](#) mum . ubi erant sedentes. Deo gratias.

Hymnus. Veni creator spiritus. **V.** Emitte spiritum tuum et creabuntur. Et renovabis

faciem terre.

Ant. O rex. [[Canticum.](#)] Magnificat anima mea.

Antiphona. O rex domine virtutum qui triumphator hodie super omnes celos ascendisti ne derelinquis nos orphanos sed mitte promissum patris in nos spiritum veritatis.

Oremus. [**Oratio.**]

Da quesumus eccle-//

[f.125v](#) sie tue misericors deus ut spiritu sancto congregata hostili nulla tenus incursione turbetur. Per dominum nostrum ihesum christum filium tuum qui tecum vivit et regnat in unitate spiritus sancti deus per omnia secula seculorum. Amen.
Benedicamus domino. Deo gratias.

Ad completorium.

Converte nos. Et averte iram tuam.

Deus in adiutorium. Domine ad ad.//

[f.126](#) Gloria patri. Sicut. [**Hymnus.**] Veni creator spiritus. **Ant.** Veni sancte spiritus.
[**Psalmus. Ps.128**] Sepe expugnaverunt ...

[f.126v](#) ->>super nos benediximus //

[f.127](#) vobis in nomine domini. Gloria patri. Sicut.

Ant. Veni sancte spiritus reple tuorum corda fidelium et tui amoris in eis ignem accende qui per diversitatem linguarum multarum gentes in unitatem fidei congregasti.

Versus. Emitte spiritum tuum et creabuntur. Et renovabis faciem terre. Oremus. **Oratio.**

Ure igne sancti spiritus renes nostros et cor nostrum domine ut tibi casto //

[f.127v](#) corpore serviamus et mundo corde placeamus qui vivis et regnas deus per omnia secula seculorum. Amen.
Benedicamus domino. Deo gratias.

VII. Sedm kajících žalmů (*Septem psalmi penitentiales*)

0 **Žalm VI** (Allioli IV, p.125-126)

- 1 In finem in carminibus, Psalmus David, pro octava.
- 2 **D**omine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me.
- 3 Miserere mei domine quoniam infirmus sum : sana me domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.
- 4 Et anima mea turbata est valde : sed tu domine usquequo.
- 5 Convertere domine et eripe animam meam : salvum me fac propter misericordiam tuam.
- 6 Quoniam non est in morte qui memor sit tui : in inferno autem quis confitebitur tibi.
- 7 Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrimis meis stratum meum rigabo.
- 8 Turbatus est a furore oculos meus : inveteravi inter omnes inimicos meos.
- 9 Discedite a me omnes qui operamini iniquitatem : quoniam exaudivit dominus vocem fletus mei.
- 10 Exaudivit dominus deprecationem meam, dominus orationem meam suscepit.
- 11 Erubescant et conturbentur vehementer omnes inimici mei : convertantur et erubescant valde velociter. [Gloria patri.]
- Žalm 6 je první ze sedmi kajících žalmů. Antifona je obvykle *Ne reminiscaris*

0 **Žalm XXXI** (Allioli IV, p.174-176)

- 1 Ipsi David intellectus.
- 1b **B**eati quorum remisse sunt iniquitates : et quorum remisse sunt iniquitates : et quorum tecta sunt peccata.
- 2 Beatus vir cui non imputavit dominus peccatum, nec est in spiritu eius dolus.
- 3 Quoniam tacui, inveteraverunt ossa mea, dum clamarem tota die.
- 4 Quoniam die ac nocte gravata est super me manus tua : conversus sum in erumna mea dum confugitur spina.
- 5 Delictum meum cognitum tibi feci : et iniusticiam meam non abscondi.
- 5b Dixi confitebor adversum me iniusticiam meam domino : et tu remisisti impietatem peccati mei.
- 6 Pro hac orabit ad te omnis sanctus, in tempore oportuno.
- 6a Verumptamen in diluvio aquarum multarum, ad eum non approximabunt.
- 7 Tu es refugium meum a tribulatione, que circumdedit me : exultatio mea erue me a circumdantibus me.
- 8 Intellectum tibi dabo, et instruem te in via hac qua gradieris : firmabo super te oculos meos.
- 9 Nolite fieri sicut equus et mulus, quibus non est intellectus.
- 9a In chamo et freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te.
- 10 Multa flagella peccatoris, sperantem autem in domino misericordia circumdabit.
- 11 Letamini in domino et exultate iusti, et gloriamini omnes recti corde.

0 **Žalm XXXVII** (Allioli IV, p.189-191)

- 1 Psalmus David, in remomorationem de sabbato.
- 2 **D**omine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me.
- 3 Quoniam sagitte tue infixae sunt michi : et confirmasti super me manum tuam.
- 4 Non est sanitas in carne mea a facie ire tue : non est pax ossibus meis a facie peccatorum meorum.
- 5 Quoniam iniquitates mee supergressae sunt caput meum : et sicut onus grave gravate sunt super me.
- 6 Putruerunt et corrupte sunt cymarices mee, a facie insipientie mee.
- 7 Miser factus sum, et curvatus sum usque in finem : tota die contristatus ingrediebar.
- 8 Quoniam lumbi mei impleti sunt illusionibus : et non est sanitas in carne mea.
- 9 Afflictus sum, et humiliatus sum nimis : rugiebam a gemitu cordis mei.
- 10 Domine ante te omne desiderium meum : et gemitus meus a te non est absconditus.
- 11 Cor meum conturbatum est, dereliquit me virtus mea : et lumen oculorum meorum, et ipsum non est mecum.
- 12 Amici mei et proximi mei adversum me appropinquaverunt et steterunt,
- 12a Et qui iuxta me erant, de longe steterunt :
- 13 et vim faciebant qui querebant animam meam.
- 13a Et qui inquirebant mala michi, locuti sunt vanitates : et dolos tota die meditabuntur.
- 14 Ego autem tamquam surdus non audiebam : et sicut mutus non aperiens os suum.
- 15 Et factus sum sicut homo non audiens : et non habens in ore suo redargutiones.
- 16 Quoniam in te domine speravi : tu exaudias me domine deus meus.
- 17 Quia dixi : nequando supergaudeant michi inimici mei : et dum commoventur pedes mei, super me magna locuti sunt.
- 18 Quoniam ego in flagella paratus sum : et dolor meus in conspectu meo semper.
- 19 Quoniam iniquitatem meam annuntiabo : et cogitabo pro peccato meo.
- 20 Inimici autem mei vivunt, et confirmati sunt super me : et multiplicati sunt qui oderunt me inique.
- 21 Qui retribuunt mala pro bonis, detrahebant michi : quoniam sequebar bonitatem.
- 22 Ne derelinquas me domine deus meus : ne discesseris a me.
- 23 Intende in adiutorium meum, domine deus salutis mee. [Gloria patri.]

0 **Žalm L** (Allioli IV, p.215-217)

- 1 In finem, psalmus David,
- 2 Cum venit ad eum Nathan propheta, quando intravit ad Bethsabee.
- 3 **M**iserere mei deus, secundum magnam misericordiam tuam. Et secundum multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitatem meam.
- 4 Amplius lava me ab iniquitate mea : et a peccato meo munda me.
- 5 Quoniam iniquitatem meam ego cognosco : et peccatum meum contra me est semper.
- 6 Tibi soli peccavi, et malum coram te feci : ut iustificeris in sermonibus tuis, et vincas cum iudicaris.

- 7 Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum : et in peccatis concepit me mater mea.
 8 Ecce enim veritatem dilexisti : incerta et occulta sapientie tue manifestasti michi.
 9 Asperges me hyssopo, et mundabor : lavabis me, et super nivem dealabor.
 10 Auditui meo dabis gaudium et letitiam : et exultabunt ossa humiliata.
 11 Averte faciem tuam a peccatis meis : et omnes iniquitates meas dele.
 12 Cor mundum crea in me deus : et spiritum rectum innova in visceribus meis.
 13 Ne proicias me a facie tua : et spiritum sanctum tuum ne auferas a me.
 14 Redde michi letitiam salutaris tui : et spiritu principali confirma me.
 15 Docebo iniquos vias tuas : et impii ad te convertentur.
 16 Libera me de sanguinibus deus, deus salutis mee : et exultabit lingua mea iustitiam tuam.
 17 Domine labia mea aperies : et os meum annuntiabit laudem tuam.
 18 Quoniam si voluisses sacrificium dedissem utique : holocaustis non delectaberis.
 19 Sacrificium deo spiritus contribulatus : cor contritum, et humiliatum deus non despicias.
 20 Benigne fac domine in bona voluntate tua syon : ut edificentur muri iherusalem.
 21 Tunc acceptabis sacrificium iustitie, oblationes, et holocausta : tunc imponent super altare tuum vitulos.

0 **Žalm CI** (Allioli IV, p.309-312)

- 1 Oratio pauperis, Cum anxius fuerit, et in conspectu domini effuderit precem suam.
 2 Domine exaudi orationem meam : et clamor meus ad te veniat.
 3 Non avertas faciem tuam a me : in quacumque die tribulor, inclina ad me aurem tuam.
 3b In quacumque die invocavero te, velociter exaudi me :
 4 Quia deceferunt sicut fumes dies mei : et ossa mea sicut cremium aruerunt.
 5 Percussus sum ut fenum, et aruit cor meum : quia oblitus sum comedere panem meum.
 6 A voce gemitus mei adhesit os meum carni mee.
 7 Similis factus sum pellicano solitudinis : factus sum sicut nycticorax in domicilio.
 8 Vigilavi, et factus sum sicut passer solitarius in tecto.
 9 Tota die exprobrabant michi inimici mei : et qui laudabant me adversum me iurabant.
 10 Quia cinerem tanquam panem manducabam, et potum meum cum fletu miscebam.
 11 A facie ire et indignationis tue : quia elevans allisisti me.
 12 Dies mei sicut umbra declinaverunt : et ego sicut fenum arui.
 13 Tu autem domine in eternum permanes : et memoriale tuum in generationem et generationem.
 14 Tu exurgens misereberis syon : quia tempus miserendi eius, quia venit tempus.
 15 Quoniam placuerunt servis tuis lapides eius : et terre eius miserebuntur.
 16 Et timebunt gentes nomen tuum domine, et omnes reges terre gloriam tuam.
 17 Quia edificavit dominus syon : et videbitur in gloria sua.
 18 Respexit in orationem humilium : et non sprexit precem eorum.
 19 Scribantur hec in generatione altera : et populus qui creabitur laudabit dominum :
 20 Quia prospexit de excelso sancto suo : dominus de celo in terram aspexit :
 21 Ut audiret gemitus compeditorum : ut solveret filios interemptorum :
 22 Ut annuntient in syon nomen domini : et laudem eius in iherusalem.

- 23 In conveniendo populos in unum, et reges ut serviant domino.
 24 Respondit ei in via virtutis sue : paucitatem dierum meorum nuntia michi.
 25 Ne revoces me in dimidio dierum meorum : in generationem et generationem anni tui.
 26 Initio tu domine terram fundasti : et opera manuum tuarum sunt celi.
 27 Ipsi peribunt, tu autem permanes : et omnes sicut vestimentum veterascent.
 27b Et sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur :
 28 tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient.
 29 Filii servorum tuorum habitabunt : et semen eorum in seculum dirigetur.

Žalm CXXIX (Allioli IV, p.368-369)

Canticum graduum.

- 1 De profundis clamavi ad te Domine :
 2 Domine exaudi vocem meam. Fiant aures tue intendentes, in vocem deprecationis mee.
 3 Si iniquitates observaveris Domine : Domine quis sustinebit.
 4 Quia apud te propitiatio est : et propter legem tuam sustinui te Domine. Sustinui anima mea in verbo eius :
 5 speravit anima mea in domino.
 6 A custodia matutina usque ad noctem : sperat Israel in Domino.
 7 Quia apud Dominum misericordia : et copiosa apud eum redemptio.
 8 Et ipse redimet Israel, ex omnibus iniquitatibus eius.

Žalm 129 je jedním z graduálních žalmů a jako takový je vždy zahrnut do hodinek Panny Marie jakožto sexta, případně nona. Je rovněž jedním ze sedmi kajících žalmů. V Oficiu za zemřelé je vždy jedním z žalmů s proměnlivým umístěním. Mimoto je často vkládán jakožto zvláštní krátká devoce v knihách hodinek.

0 **Žalm CXLII** (Allioli IV, p.385-387)

- 1a Psalmus David, Quando persequabatur eum Absalom filius eius.
 1b Domine exaudi orationem meam : auribus percipe obsecrationem meam in veritate tua : exaudi me in tua iustitia.
 2 Et non intres in iudicium cum servo tuo : quia non iustificabitur in conspectu tuo omnis vivens.
 3 Quia persecutus est inimicus animam meam : humiliavit in terra vitam meam.
 3b Collocavit me in obscuris sicut mortuos seculi :
 4 et anxius est super me spiritus meus, in me turbatum est cor meum.
 5 Memor fui dierum antiquorum, meditatus sum in omnibus operibus tuis : in factis manuum tuarum meditabar.
 6 Expandi manus meas ad te : anima mea sicut terra sine aqua tibi :
 7 Velociter exaudi me domine : defecit spiritus meus.
 7b Non avertas faciem tuam a me : et similis ero descendentibus in lacum.
 8 Auditam fac michi mane misericordiam tuam : quia in te speravi.
 8b Notam fac michi viam, in qua ambulem : quia ad te levavi animam meam.
 9 Eripe me de inimicis meis domine, ad te confugi :

- 10 doce me facere voluntatem tuam, quia deus meus es tu.
 10b Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam :
 11 propter nomen tuum domine vivificabis me, in equitate tua.
 11b Educes de tribulatione animam meam :
 12 et in misericordia tua disperdes inimicos meos.
 12b Et perdes omnes, qui tribulant animam meam : quoniam ego servus tuus sum.

Žalm 142 je posledním ze sedmi kajících žalmů. Obvykle následuje antifona *Ne reminiscaris*

Litanie (*Litanie omnium sanctorum*)

Část se sedmi kajícnými žalmy vždy obsahuje litanii s řadou proseb, v nichž jsou žádání všichni svatí o intervenci u Všemohoucího za spásu lidské duše. Světci jsou zde jmenováni a za každým jménem následuje modlitba "Ora pro nobis", obvykle zkracované na "Ora". Litanie začínají slovy "Kyrie eleison" a obracejí se přímo k Nejsv. Trojici s prosbou o smilování se nad námi (miserere nobis). Poté následuje Panna Marie (dei genitrix, virgo virginum), archandělé a andělé (Omnes sancti angeli et archangeli orate pro nobis). Další světci jsou rozděleni do kategorií podle svého zařazení do církevní hierarchie. Nejprve apoštolové a učedníci (Omnes sancti Apostoli et Evangeliste, Omnes sancti discipuli Domini) následováni připomenutím neviňátek (Omnes sancti Innocentes orate pro nobis). Pak všichni mučedníci, jejichž sled zahajuje prvomučedník sv. Štěpán (Omnes sancti martires orate). Pak následují vyznavači (papežové, doktoři, biskupové, opaté, kněží, mniši, atd.), často bývá zvýrazněn sv. Silvestr. Poslední kategorií jsou svaté panny. Zde bývají nejprve zmíněny ženy, které blízké Kristu.

Modlitby (*Preces, Oratio*)

VIII. Oficium za zemřelé (*Vigilie defunctorum or Officium mortuorum*)

Seznam responsorií officia za zemřelé⁹²

Číselný seznam responsorií

- 1 Absolve domine...non eam tormentum
- 2 Accepimus bona
- 3 Adesto dolori
- 4 Anime eorum
- 5 Animas quas redemisti
- 6 Antequam commedam
- 7 Antequam nascerer
- 8 Beati mortui
- 9 Caligaverunt oculi
- 10 Cognoscimus domine

⁹² kompilováno Erikem Drigsdahlem na základě publikace Knud Ottosen: The Responsories and Versicles of the Latin Office of the Dead, Aarhus University Press, 1993, Appendix p.387-420 a nepublikovaných poznámek G.-M. Beyssac.

- 11 Commissa mea...Dum veneris
- 12 Congregati sunt
- 14 Credo quod redemptor
- 15 Credo quod...et renovabitur
- 16 Da veniam domine
- 18 Deus eterne in cuius humana
- 19 Deus in te speravi
- 21 Domine deus qui intueris
- 22 Domine cum/dum veneris
- 23 Domine iesu christe suscipe
- 24 Domine quando veneris
- 25 Domine qui creasti famulos
- 27 Domine qui plasmasti
- 28 Domine secundum actum
- 29 Ego sum resurrectio
- 30 Exaudi nos domine
- 31 Heu me domine
- 32 Heu michi
- 33 Homo cum dormierit
- 34 In manus tuas
- 35 Inclinans faciem
- 36 Induta est caro
- 37 Libera domine anima-
- 38 Libera me domine de morte
- 39 Libera eis domine de penis
- 39 Libera me domine de penis
- 40 Libera me domine de viis
- 42 Libera me domine deus in die
- 43 Loquar in amaritudine
- 44 Manus tue domine
- 46 Memento mei deus quia ventus
- 47 Memento queso domine quod
- 49 Misericordissime deus
- 50 Mundi redemptor
- 51 Ne abscondas me
- 52 Ne derelinquas me
- 53 Ne intres in iudicium
- 55 Ne perdas me
- 56 Ne perdideris me
- 57 Ne recorderis peccata
- 58 Ne tradas domine bestiis
- 60 Nocte os meum
- 61 Non intres in iudicium
- 62 Non timebis anima
- 63 Nonne cognoscit
- 64 Numquid dominus
- 65 O pie deus
- 66 Oculi mei
- 67 Paucitas dierum
- 68 Peccantem me

- 69 Peccavi super numerum
70 Putasne mortuus
71 Qui consolabatur me
72 Qui Lazarum
73 Qui solus in mortuis
74 Qui suscitasti Lazarum
75 Quis mihi hoc tribuat
76 Quomodo confitebor
77 Recordare domine
78 Remitte michi
79 Redemptor meus vivit
80 Relaxentur ante te
81 Relaxentur vincula
82 Requiem eternam
83 Rogamus te domine
84 Scio domine quia
85 Scio enim quod
86 Septuagies septies
87 Si bona suscepimus
88 Si facta mea recogitare
89 Si facta mea recompensare
90 Subvenite sancti dei
91 Suscipe domine animam
92 Te quem venisse
93 Tuam deus piissime pater
94 Velociter exaudi me
95 Versa est in luctum
101 Abscondi tamquam
102 Ad te domine levavi
103 Audiam domine
104 Cogitavi dies
105 Cum ceciderit
106 Devastavit vineam
107 Ego dixi domine
108 Exaudi deus deprecationem
109 Peccata mea
110 Misericordia tua domine
111 Deus in cuius humana
112 Eripe domine animas
113 In paradisum
115 A facie fuoris
116 Auditu auris
118 Confitebor tibi
119 Domine exaudi...quia non spernis
120 Fluctus tui
126 Desiderium meum omnipotens
138 Absolve domine...ut in resurrectionis

A facie fuoris 115
 Abscondi tamquam 101
 Absolve domine...non eam tormentum 1
 Absolve domine...ut in resurrectionis 138
 Accepimus bona 2
 Ad te domine levavi 102
 Adesto dolori 3
 Animas quas redemisti 5
 Anime eorum 4
 Antequam commedam 6
 Antequam nascerer 7
 Audiam domine 103
 Auditu auris 116
 Beati mortui 8
 Caligaverunt oculi 9
 Cogitavi dies 104
 Cognoscimus domine 10
 Commissa mea...Dum veneris 11
 Confitebor tibi 118
 Congregati sunt 12
 Credo quod..et renovabitur 15
 Credo quod redemptor 14
 Cum ceciderit 105
 Da veniam domine 16
 Desiderium meum omnipotens 126
 Deus eterne in cuius humana 18
 Deus in cuius humana 111
 Deus in te speravi 19
 Devastavit vineam 106
 Domine cum/dum veneris 22
 Domine deus qui intueris 21
 Domine exaudi...quia non spernis 119
 Domine iesu christe suscipe 23
 Domine quando veneris 24
 Domine qui creasti famulos 25
 Domine qui plasmasti 27
 Domine secundum actum 28
 Ego dixi domine 107
 Ego sum resurrectio 29
 Eripe domine animas 112
 Exaudi deus deprecationem 108
 Exaudi nos domine 30
 Fluctus tui 120
 Heu me domine 31
 Heu michi 32
 Homo cum dormierit 33
 In manus tuas 34
 In paradisum 113
 Inclinans faciem 35
 Induta est caro 36

Libera domine anima- 37
Libera eis domine de penis 39
Libera me domine de morte 38
Libera me domine de penis 39
Libera me domine de viis 40
Libera me domine deus in die 42
Loquar in amaritudine 43
Manus tue domine 44
Memento mei deus quia ventus 46
Memento queso domine quod 47
Misericordia tua domine 110
Misericordissime deus 49
Mundi redemptor 50
Ne abscondas me 51
Ne derelinquas me 52
Ne intres in iuducium 53
Ne perdas me 55
Ne perdideris me 56
Ne recorderis peccata 57
Ne tradas domine bestiis 58
Nocte os meum 60
Non intres in iudicium 61
Non timebis anima 62
Nonne cognoscit 63
Numquid dominus 64
O pie deus 65
Oculi mei 66
Paucitas dierum 67
Peccantem me 68
Peccata mea 109
Peccavi super numerum 69
Putasne mortuus 70
Qui consolabatur me 71
Qui Lazarum 72
Qui solus in mortuis 73
Qui suscitasti Lazarum 74
Quis mihi hoc tribuat 75
Quomodo confitebor 76
Recordare domine 77
Redemptor meus vivit 79
Relaxentur ante te 80
Relaxentur vincula 81
Remitte mihi 78
Requiem eternam 82
Rogamus te domine 83
Scio domine quia 84
Scio enim quod 85
Septuagies septies 86
Si bona suscepimus 87
Si facta mea recogitare 88

Si facta mea recompensare 89
 Subvenite sancti dei 90
 Suscipe domine animam 91
 Te quem venisse 92
 Tuam deus piissime pater 93
 Velociter exaudi me 94
 Versa est in luctum 95

Seznam veršů officia za zemřelé⁹³

Číselný seznam

- 1 Ad amara morte
- 3 Ad gaudia sanctorum
- 4 Abissus vallavit
- 5 Ad peccandum
- 6 Ad te domine levavi
- 7 Afflictus sum
- 8 Amplius lava me
- 9 Angeli archangeli
- 10 Angelicus clangor
- 11 Angelorum gaudia
- 12 Anima mea turbata est
- 13 Animabus defunctorum
- 15 Anime eorum in bonis
- 16 Apprehende arma
- 17 Ardentes anime
- 18 Adsit ei archangelus
- 19 Audi tellus audi
- 20 Auditui eius
- 22 Averte faciem tuam
- 23 Baptista domini
- 24 Canendo tibi cantica
- 25 Chorus angelorum...cum Lazaro
- 26 Chorus angelorum...in sinu Abrahe
- 27 Christe celi factor
- 28 Christe te deprecor
- 29 Clausis portis paradisi
- 30 Claustra inferni confracta
- 31 Clamantes et dicentes
- 32 Clementissime domine
- 33 Clementissime redemptor
- 34 Commissa mea
- 35 Convertere domine
- 36 Corripe me
- 37 Creator et redemptor
- 38 Creator omnium rerum

⁹³ Podle Knud Ottosen: The Responsories and Versicles of the Latin Office of the Dead, Aarhus University Press, 1993, Appendix p.387-420.

- 39 Credo quod resurgam
- 40 Cui monti
- 41 Cum mortuus fuerit
- 42 Cum quibus nunc
- 43 Cutis mea aruit
- 44 Cutis mea denigrata est
- 45 Dat tuba clangorem
- 46 Delicta iuventutis mee
- 47 Delicta mea
- 48 Delictum meum cognitum
- 49 Delicta nostra dele
- 50 De profundis clamavi ad te domine
- 51 Deus in adiutorium
- 52 Deus iniqui
- 53 Deus in nomine tuo
- 54 Deus vita viventium
- 55 Dies illa dies ire
- 56 Dies illa nimis magna quasi
- 57 Dies mei sicut umbra
- 58 Dies mei velocius
- 59 Dirige domine deus meus
- 60 Dolens ego
- 61 Quid est homo proles
- 62 Domine conspectum maiestatis
- 63 Domine deus meus si feci
- 64 Noli deus hinc irasci
- 65 Domine orent iusti
- 66 Domine exaudi orationem
- 67 Domine dilexi
- 68 Domine Iesu Christe iudex
- 69 Dominus custodiat te
- 70 Domine deus virtutum
- 71 Domine ne in ira tua
- 72 Domine quicquid vitiorum
- 72 Domine quicquid viciorum
- 74 Ad consultam veritatis
- 75 Dum in cruce positus
- 76 Dona ei domine
- 77 Dulcem vocem
- 78 Dum veneris...seculum
- 79 Dum Christe te petimus
- 80 Dum veneris iudicare
- 81 Ecce breves posuisti
- 82 Ecce in pulvere
- 83 Ecce nunc in pulvere
- 84 Eripe me
- 85 Dum anxietur
- 86 Erue domine animas
- 89 Eternam requiem dona
- 90 Et eripuisti

- 91 Et non revertetur
- 92 Et omnis qui vivit
- 93 Et partem beate resurrectionis
- 94 Et Petrum lacrymantem
- 95 Et secundum multitudinem
- 96 Et tu domine qui dignatus es
- 97 Fame et siti
- 98 Fletibus oblatis
- 99 Fletum deduxerunt
- 100 Feralia ultricum
- 101 Formator animarum
- 102 Gaudentes anime
- 103 Heu me miser infelix
- 105 Heu quam amaram vocem
- 106 Horrendum est incidere
- 108 Jam festinat rex
- 110 Jesu clementer
- 111 Jesu domine qui venisti
- 113 Johannes optime
- 115 Graviter mala
- 116 In memoria eterna
- 117 Intende ad deprecationem
- 118 Judex clementissime
- 119 In te domine speravi
- 120 Illuxerunt
- 121 Juxta est dies
- 122 Junior fui etenim
- 123 Laboravi in gemitu
- 124 Lacrimosa dies
- 125 Lauda anima mea
- 126 Libera me domine de morte
- 128 Liberator animarum
- 129 Licet peccavi
- 130 Lucis mihi gaudium
- 132 Lugent super se
- 133 Lux inmarcessibilis
- 134 Tibi soli peccavi reus
- 135 Manus tue
- 137 Me miserum
- 138 Memorare que sit
- 139 Memento domine animam
- 140 Memento verbi tui
- 141 Michael princeps militie
- 142 Miserere Iesu Christe
- 143 Miser et infelix
- 144 Miserere mei deus
- 145 Miserere miserere
- 146 Misericordiam et indulgentiam
- 147 Misericors et miserator
- 148 Nihil proficiat

- 149 Misericors et miserator...longanimis
150 Non est reorum cathena
151 Non intres in iudicio
152 Ne intres in iudicio
153 Ne perdas
154 Neque irrideant
156 Nudus egressus sum
157 Numquid sicut dies
158 Nunc autem in memetipso
159 Nunc Christe te deprecor
160 Oblito scelere
161 O Christe te deprecor
162 O consors regni celestis
163 O custos hominum
165 O domine rex regnum
166 O Michael archangele
167 Omnes sancti orate pro eis
168 O pastor animarum
169 Operari dum licuit
170 Precor domine ut transferas
171 O vos omnes
172 O quantus et talis terror
173 Quando deus filius
174 Parce michi domine
175 Pastorale premium
176 Peccaverunt iniuste
177 Quem visurus sum
178 Plangent se super se
179 Quecumque illi sunt
180 Quid ego miserrimus
181 Qui de limo me formasti
182 Quid ergo miserrimus
183 Qui es lux vera
184 Qui in cruce positus
185 Qui Lazarum
186 Qui quasi putredo
187 Qui resuscitasti puellam
188 Qui venturus es
189 Quis det ut veniat
190 Quoniam iniquitatem
191 Quoniam non est in morte
192 Quoniam non revertetur
193 Quoniam sagitte tue
194 Quoniam tu es patientia
195 Qui regis Israel
196 Reminiscere
197 Reposita est hec
198 Requiem eternam
199 Rex perhennis
200 Rex seculorum

202 Salva pater animas
203 Sancta ergo et salubris
204 Salvator animarum
205 Secundum multitudine
207 Serve deo grate dux Wenzeslae
209 Scio domine quia solus
210 Scio domine quod impie
211 Si ascendero in celum
212 Si fuero iustus
213 Si observes peccata
214 Si que illis sint...contra maiestatem
215 Si que illi sint
216 Si que illi sunt
217 Si que illis sunt...contra maiestatem
218 Si tacuero
219 Surgent mortui
221 Suscipiat te Christe
222 Tibi soli peccavi
223 Timebunt angeli
224 Timor magnus et tremor
225 Tres angustias timeo
226 Tremebunt angeli
227 Tremens factus sum
228 Tremor magnus et timor
229 Tremant angeli
230 Tuam deus deposcimus
231 Ubi resultat organa
232 Unum locutus sum
233 Usquequaque lava me
234 Ut inter gaudentes
235 Ubi sunt misericordie tue
236 Velociter exaudi me
237 Versa est
239 Virgo dei genitrix
240 Vita nostra in dolore
241 Vitamque etiam
242 Vitam et misericordiam
243 Vix iustus salvabitur
244 Voca me domine et respondebo
245 Vox de celis
246 Animam quam dedisti
247 Qui de morte
250 Domine Jesu Christe te deprecor
252 Et anima mea turbata
253 Tu dixisti domine
254 Erue eam domine a pena
255 Cherubin ardentia
257 Consolator lapsorum
258 Tunc Christe te deprecor
259 Ingemiscite super me

260 Miserator et misericors
261 Post hec dicet ad levam
262 Tunc ardebunt montes
265 Requiescat in pace
266 Requiescat in pace et
267 Dies illa nimis magna quando
271 Christe redemptor
275 Quando consumpseris
278 Quapropter non parcam
279 Qui decantant frequentia
280 Precamur te Domine
281 Queque eis sunt
283 In valle enim Josaphat
284 Tunc erunt iusti hilares
285 Requiruntur pontifices
286 Averte domine faciem tuam
287 Domine deus in cuius conditione
288 Suscita nos clemens nunc domine
289 Petre cum apostolis
290 Stephane miles
291 O vos martirio decorati
292 Martine presulum gemma
293 Confessores atque heremite
294 Virgines sancte que
295 Omnes sancti orate pro eis
296 Heu mors amara
299 Sidera pallescunt
300 Jam paratur supplicium
301 Da ei domine
302 Redemptor piissime
307 Gloria patri
308 Plasma tuum precamur
312 Magna
313 Tempus venit
314 Ecce veniet dies
316 Nocte perforatur
317 Absolve domine animas
319 Parce Christe
320 Quid dicimus ad te
321 Preces nunc servulorum
322 Parce fili dei parce
323 O quanta confusio
324 Et que illis sunt
325 Christe Jesu bone
336 Vox dicentis
337 O salvator totius populi
338 Consolator dolentis anime
339 Quid acturi erunt
343 Heu quot potentes
344 Judicaturus domino

345 Juste deus
347 Memento domine quia
348 Vix iustus...et iniquus
349 Ey ey ey mihi
350 Dies illa flebilis
351 Dum celum mutatur
352 Indignus sum
353 Quid est homo nisi vermis
355 Christe qui me creasti
356 Vox diei
357 Domine si que illis
358 Audi homo
359 Mors amara erit finis
360 Ergo noli gloriari
361 Leo fortis agnus dei
362 Alfa et omega Jesu benigne
363 Alfa et omega Jesu magne
364 O quam felix erit hora
365 Cum sit omnis caro
366 O utinam consumptus
367 Ecce locus tempestatis
368 Miserere mei domine
369 Domine te petimus
370 O maria piissima
371 O Maria magdalene
373 O spiritus consilii consors
374 O spiritus consilii totius
375 O spiritus consilii omne
376 O spiritus consilii nos
377 Ne permittas
378 Ubi tenebre
379 Ubi cives Babylonis
380 Ubi perpes iudicium
381 Amor ergo
382 Hec est via
383 Signum crucis erit in celo
384 Voca me et ego
385 Et ego miserrimus
387 Tu quidem gressus
388 Aurum et argentum
389 O mundi gloria
390 Securis ad radicem
392 Mortis mors o Jesu Christe
393 Bonum est confidere
394 Te Christe
395 Jesu Christe fili dei
398 O Jesu benigne miserere
399 Jesu redemptor miserere
401 Rector clementissime
403 Nunc Christe te petimus

407 Vocabis me
409 Et tu iudex
410 O si mors presens
413 Suscipe domine animam
414 Ax missum
415 Que dicentis
416 Derue dies illa
418 Punientur fletu multo
420 Tuba sonum dabit
421 Heu quis planctus
422 Et voces archangeli
423 Helly helly
424 Ne tradas domine bestiis
427 Redemptor animarum
428 Animas precamur quas
429 Quoniam tu illuminas
430 Deus meus illumina
432 Suscipe domine animas eorum
433 De profundis ad te clamantium
434 Quos qui semel
435 Sed vitemus
436 Prudentes virgines
437 Dies miseriarum
438 Qualis pavor
439 Vox venie de celis
440 Celum et terra
441 Hoc enim vobis
442 O viri Israelite
443 Conditor et redemptor
444 Ad quem hac hora
445 Qui supra astra
446 Tu me pro dolor
447 Ibi dolor ibi luctus
448 Heu me miserum quot
449 Media autem nocte
450 Jacobe qui Christi
451 Evitemus illum locum
452 Christiane cave cave
453 Noli deus hec damnare
454 Miserere mei Christe
455 Beati mortui
456 Gaudent omnes sancti
457 Ad vocem tube
458 O pie iudex
459 Melius est nomen bonum
460 Audite nunc potentes
461 Pensa mortalis
462 O quam dira conditio
463 Preciosa mors sanctorum
464 Adorate omnes gentes

- 465 Deus fortis iudex
 466 Sancte Michael archangele
 467 Bonorum retributor
 468 Cunctorum creator
 469 Bone conditor

Abecední seznam

- Abissus vallavit 4
 Absolve domine animas 317
 Ad amara morte 1
 Ad consultam veritatis 74
 Ad gaudia sanctorum 3
 Ad peccandum 5
 Ad quem hac hora 444
 Ad te domine levavi 6
 Ad vocem tube 457
 Adorate omnes gentes 464
 Adsit ei archangelus 18
 Afflictus sum 7
 Alfa et omega Jesu benigne 362
 Alfa et omega Jesu magne 363
 Amor ergo 381
 Amplius lava me 8
 Angeli archangeli 9
 Angelicus clangor 10
 Angelorum gaudia 11
 Anima mea turbata est 12
 Animabus defunctorum 13
 Animam quam dedisti 246
 Animas precamur quas 428
 Anime eorum in bonis 15
 Apprehende arma 16
 Ardentes anime 17
 Audi homo 358
 Audi tellus audi 19
 Audite nunc potentes 460
 Auditui eius 20
 Aurum et argentum 388
 Averte domine faciem tuam 286
 Averte faciem tuam 22
 Ax missum 414
 Baptista domini 23
 Beati mortui 455
 Bone conditor 469
 Bonorum retributor 467
 Bonum est confidere 393
 Canendo tibi cantica 24
 Celum et terra 440
 Cherubin ardentia 255

Chorus angelorum...cum Lazaro 25
 Chorus angelorum...in sinu Abrahe 26
 Christe celi factor 27
 Christe Jesu bone 325
 Christe qui me creasti 355
 Christe redemptor 271
 Christe te deprecor 28
 Christiane cave cave 452
 Clamantes et dicentes 31
 Clausis portis paradisi 29
 Claustra inferni confracta 30
 Clementissime domine 32
 Clementissime redemptor 33
 Commissa mea 34
 Conditor et redemptor 443
 Confessores atque heremite 293
 Consolator dolentis anime 338
 Consolator lapsorum 257
 Convertere domine 35
 Corripe me 36
 Creator et redemptor 37
 Creator omnium rerum 38
 Credo quod resurgam 39
 Cui monti 40
 Cum mortuus fuerit 41
 Cum quibus nunc 42
 Cum sit omnis caro 365
 Cunctorum creator 468
 Cutis mea aruit 43
 Cutis mea denigrata est 44
 Da ei domine 301
 Dat tuba clangorem 45
 De profundis ad te clamantium 433
 De profundis clamavi ad te domine 50
 Delicta iuventutis mee 46
 Delicta mea 47
 Delicta nostra dele 49
 Delictum meum cognitum 48
 Derue dies illa 416
 Deus fortis iudex 465
 Deus in adiutorium 51
 Deus in nomine tuo 53
 Deus iniqui 52
 Deus meus illumina 430
 Deus vita viventium 54
 Dies illa dies ire 55
 Dies illa flebilis 350
 Dies illa nimis magna quando 267
 Dies illa nimis magna quasi 56
 Dies mei sicut umbra 57

Dies mei velocius 58
 Dies miseriarum 437
 Dirige domine deus meus 59
 Dolens ego 60
 Domine conspectum maiestatis 62
 Domine deus in cuius conditione 287
 Domine deus meus si feci 63
 Domine deus virtutum 70
 Domine dilexi 67
 Domine exaudi orationem 66
 Domine Iesu Christe iudex 68
 Domine Iesu Christe te deprecor 250
 Domine ne in ira tua 71
 Domine orent iusti 65
 Domine quicquid vitiorum 72
 Domine quidquid viciorum 72
 Domine si que illis 357
 Domine te petimus 369
 Dominus custodiat te 69
 Dona ei domine 76
 Dulcem vocem 77
 Dum anxiaretur 85
 Dum celum mutatur 351
 Dum Christe te petimus 79
 Dum in cruce positus 75
 Dum veneris iudicare 80
 Dum veneris...seculum 78
 Ecce breves posuisti 81
 Ecce in pulvere 82
 Ecce locus tempestatis 367
 Ecce nunc in pulvere 83
 Ecce veniet dies 314
 Ergo noli gloriari 360
 Eripe me 84
 Erue domine animas 86
 Erue eam domine a pena 254
 Et anima mea turbata 252
 Et ego miserrimus 385
 Et eripuisti 90
 Et non revertetur 91
 Et omnis qui vivit 92
 Et partem beate resurrectionis 93
 Et Petrum lacrymantem 94
 Et que illis sunt 324
 Et secundum multitudinem 95
 Et tu domine qui dignatus es 96
 Et tu iudex 409
 Et voces archangeli 422
 Eternam requiem dona 89
 Evitemus illum locum 451

Ey ey ey mihi 349
 Fame et siti 97
 Feralia ultricium 100
 Fletibus oblatis 98
 Fletum deduxerunt 99
 Formator animarum 101
 Gaudent omnes sancti 456
 Gaudentes anime 102
 Gloria patri 307
 Graviter mala 115
 Hec est via 382
 Helly helly 423
 Heu me miser infelix 103
 Heu me miserum quot 448
 Heu mors amara 296
 Heu quam amaram vocem 105
 Heu quis planctus 421
 Heu quot potentes 343
 Hoc enim vobis 441
 Horrendum est incidere 106
 Ibi dolor ibi luctus 447
 Illuxerunt 120
 In memoria eterna 116
 In te domine speravi 119
 In valle enim Josaphat 283
 Indignus sum 352
 Ingemiscite super me 259
 Intende ad deprecationem 117
 Jacobe qui Christi 450
 Jam festinat rex 108
 Jam paratur supplicium 300
 Jesu Christe fili dei 395
 Jesu clementer 110
 Jesu domine qui venisti 111
 Jesu redemptor miserere 399
 Johannes optime 113
 Judex clementissime 118
 Judicaturus domino 344
 Junior fui etenim 122
 Juste deus 345
 Juxta est dies 121
 Laboravi in gemitu 123
 Lacrimosa dies 124
 Lauda anima mea 125
 Leo fortis agnus dei 361
 Libera me domine de morte 126
 Liberator animarum 128
 Licet peccavi 129
 Lucis mihi gaudium 130
 Lugent super se 132

Lux inmarcessibilis 133
 Magna 312
 Manus tue 135
 Martine presulum gemma 292
 Me miserum 137
 Media autem nocte 449
 Melius est nomen bonum 459
 Memento domine animam 139
 Memento domine quia 347
 Memento verbi tui 140
 Memorare que sit 138
 Michael princeps militie 141
 Miser et infelix 143
 Miserator et misericors 260
 Miserere Iesu Christe 142
 Miserere mei Christe 454
 Miserere mei deus 144
 Miserere mei domine 368
 Miserere miserere 145
 Misericordiam et indulgentiam 146
 Misericors et miserator 147
 Misericors et miserator...longanimis 149
 Mors amara erit finis 359
 Mortis mors o Iesu Christe 392
 Ne intres in iudicio 152
 Ne perdas 153
 Ne permittas 377
 Ne tradas domine bestiis 424
 Neque irrideant 154
 Nihil proficiat 148
 Nocte perforatur 316
 Noli deus hec damnare 453
 Noli deus hinc irasci 64
 Non est reorum cathena 150
 Non intres in iudicio 151
 Nudus egressus sum 156
 Numquid sicut dies 157
 Nunc autem in memetipso 158
 Nunc Christe te deprecor 159
 Nunc Christe te petimus 403
 O Christe te deprecor 161
 O consors regni celestis 162
 O custos hominum 163
 O domine rex regnum 165
 O Iesu benigne miserere 398
 O Maria magdalene 371
 O maria piissima 370
 O Michael archangele 166
 O mundi gloria 389
 O pastor animarum 168

O pie iudex 458
 O quam dira conditio 462
 O quam felix erit hora 364
 O quanta confusio 323
 O quantus et talis terror 172
 O salvator totius populi 337
 O si mors presens 410
 O spiritus consilii consors 373
 O spiritus consilii nos 376
 O spiritus consilii omne 375
 O spiritus consilii totius 374
 O utinam consumptus 366
 O viri Israelite 442
 O vos martirio decorati 291
 O vos omnes 171
 Oblito scelere 160
 Omnes sancti orate pro eis 167
 Omnes sancti orate pro eis 295
 Operari dum licuit 169
 Parce Christe 319
 Parce fili dei parce 322
 Parce michi domine 174
 Pastorale premium 175
 Peccaverunt iniuste 176
 Pensa mortalis 461
 Petre cum apostolis 289
 Plangent se super se 178
 Plasma tuum precamur 308
 Post hec dicet ad levam 261
 Precamur te Domine 280
 Preces nunc servulorum 321
 Preciosa mors sanctorum 463
 Precor domine ut transferas 170
 Prudentes virgines 436
 Punientur fletu multo 418
 Qualis pavor 438
 Quando consumpseris 275
 Quando deus filius 173
 Quapropter non parcam 278
 Que dicentis 415
 Quecumque illi sunt 179
 Quem visurus sum 177
 Queque eis sunt 281
 Qui de limo me formasti 181
 Qui de morte 247
 Qui decantant frequentia 279
 Qui es lux vera 183
 Qui in cruce positus 184
 Qui Lazarum 185
 Qui quasi putredo 186

Qui regis Israel 195
 Qui resuscitasti puellam 187
 Qui supra astra 445
 Qui venturus es 188
 Quid acturi erunt 339
 Quid dicimus ad te 320
 Quid ego miserrimus 180
 Quid ergo miserrimus 182
 Quid est homo nisi vermis 353
 Quid est homo proles 61
 Quis det ut veniat 189
 Quoniam iniquitatem 190
 Quoniam non est in morte 191
 Quoniam non revertetur 192
 Quoniam sagitte tue 193
 Quoniam tu es patientia 194
 Quoniam tu illuminas 429
 Quos qui semel 434
 Rector clementissime 401
 Redemptor animarum 427
 Redemptor piissime 302
 Reminiscere 196
 Reposita est hec 197
 Requiem eternam 198
 Requiescat in pace 265
 Requiescat in pace et 266
 Requiruntur pontifices 285
 Rex perhennis 199
 Rex seculorum 200
 Salva pater animas 202
 Salvator animarum 204
 Sancta ergo et salubris 203
 Sancte Michael archangele 466
 Scio domine quia solus 209
 Scio domine quod impie 210
 Secundum multitudinem 205
 Securis ad radicem 390
 Sed vitemus 435
 Serve deo grate dux Wenzeslae 207
 Si ascendero in celum 211
 Si fuero iustus 212
 Si observes peccata 213
 Si que illi sint 215
 Si que illi sunt 216
 Si que illis sint...contra maiestatem 214
 Si que illis sunt...contra maiestatem 217
 Si tacuero 218
 Sidera pallescunt 299
 Signum crucis erit in celo 383
 Stephane miles 290

Surgent mortui 219
 Suscipe domine animas eorum 432
 Suscipe domine animam 413
 Suscipiat te Christe 221
 Suscita nos clemens nunc domine 288
 Te Christe 394
 Tempus venit 313
 Tibi soli peccavi 222
 Tibi soli peccavi reus 134
 Timebunt angeli 223
 Timor magnus et tremor 224
 Tremebunt angeli 226
 Tremens factus sum 227
 Tremant angeli 229
 Tremor magnus et timor 228
 Tres angustias timeo 225
 Tu dixisti domine 253
 Tu me pro dolor 446
 Tu quidem gressus 387
 Tuam deus deposcimus 230
 Tuba sonum dabit 420
 Tunc ardebunt montes 262
 Tunc Christe te deprecor 258
 Tunc erunt iusti hilares 284
 Ubi cives Babylonis 379
 Ubi perpes iudicium 380
 Ubi resultat organa 231
 Ubi sunt misericordie tue 235
 Ubi tenebre 378
 Unum locutus sum 232
 Usquequaque lava me 233
 Ut inter gaudentes 234
 Velociter exaudi me 236
 Versa est 237
 Virgines sancte que 294
 Virgo dei genitrix 239
 Vita nostra in dolore 240
 Vitam et misericordiam 242
 Vitamque etiam 241
 Vix iustus...et iniquus 348
 Vix iustus salvabitur 243
 Voca me domine et respondebo 244
 Voca me et ego 384
 Vocabis me 407
 Vox de celis 245
 Vox dicentis 336
 Vox diei 356
 Vox venie de celis 439

IX. Památky světců (*Suffragia sanctorum*)

Památky světců jsou krátké texty složené z úvodní antifony (někdy nazývané v rubrice „prosa“ s veršem a závěrečné modlitby (Oratio, Collecta). Většinou vychází ze stejného vzoru, mění se pouze jméno světce. Památky světců v knihách hodinek následují po laudách hodinek Panny Marie, případně je jim vyhrazen zvláštní oddíl, tzv. Suffragia Sanctorum.⁹⁴

X. Různé modlitby

Modlitby ve francouzštině

Doulce dame de miséricorde

Les .xv. joies de nostre dame

15 radostí Panny Marie

Tato modlitba se často nachází na konci francouzských knih hodinek 15. století a je často ilustrována vyobrazením Panny Marie. Text modlitby: "et ie me agenouilleray .xv. fois devant vostre benoit ymage" ("a pokleknu patnáctkrát před Tvým požehnaným obrazem") začasté podnítil malíře k vyobrazení klečící donátorky v modlitbách před Pannou Marií. Každý z patnácti oddílů je rozdělen do dvou částí, první se obrací přímo k Marii a připomíná jejích patnáct tzv. radostí, jakožto matky Krista a žádá ji o přímluvu za spásu duše modlíciho se. Mezi výčtem radostí a přáními modlitby očividně není žádná hlubší spojitost.

⁹⁵**Doulce dame de miséricorde, mère de pitié, fontaine de tous biens, qui portastes Ihésucrist .ix. mois en vos précieux flans et l'alaitastes de vos doulces mamelles, belle, Très doulce dame, ie vous crie merci, et vous prie que vous vueillez prier vostre doulz Filz que il me vueille enseigner, et me doint en telle manière vivre que ie puisse venir à sa miséricorde et à vraie confession et repentance de tous les péchiez que fis onques. Et ainssin, vous luy prières, belle, très doulce dame; et ie me agenouilleray .xv. fois devant vostre benoit ymage en lonneur et en remembrance des .xv. ioies que vous eustes de vostre chier Filz en terre. Ave Maria.**

Très doulce dame, pour icelle grant ioie que vous eustez quant le saint ange Gabriel vous aporta la nouvelle que le Sauveur de tout le monde vendroit en vous.

Doulce dame, pries luy que il [vueille] venir en mon cuer esprituelement. Ave Maria.

Très doulce dame, pour icelle grant ioie que vous eustez quant vous alastes à la montaigne visiter sainte Elyzabet vostre cousine; et elle vous dist que vous estiez benoite sur toutes fames, et que le fruit de vostre ventre estoit benoit.

Doulce dame, pries luy que il me vueille rasazier. Ave Maria.

Très doulce dame, pour icelle grant ioie que vous eustes quant vous le sentistes mouvoir en vos précieux flans.

⁹⁴ Table générale publikovaná Victor Leroquais v Les Livres d'Heures manuscrits (1927) II, 373-463 je velmi cenným studijním pramenem. Vynikající pramen pro pokročilé bádání je index v Leroquais Les Breviaires manuscrits (Tom.V.)

⁹⁵ (Heures de René d'Anjou Paris B.N. Ms.lat. 1156A fol.92, XVe siècle, Ire moitié). Podle V. Leroquais: Les livres d'heures manuscrits, 1927, II, p.310-311).

Doulce dame, priez luy que il vueille esmouvoir mon cuer à luy amer, cognoistre, servir et honorer. Ave Maria.

Très doulce dame, pour icelle grant ioie que vous eustes quant il nasqui de vous au iour de Noël.

Doulce dame, priez luy que il m'otroit sa benoite nativité à ma rédempcion. Amen. Ave Maria.

Très doulce dame, pour icelle grant ioie que vous eustes quant li pastour trouvèrent vous et vostre doulx Filz.

Doulce dame, priez luy que ie puisse trouver en toutes mes tribulacions. Amen. Ave Maria.

Très doulce dame, pour icelle grant ioie que vous eustes quant li troys roy vindrent offrir à vostre doulx Filz or, mirre et encens, et il les receut.

Doulce dame, priez li que il vueille recevoir mon oraison. Ave Maria.

Très doulce dame, pour icelle grant ioie que vous eustes quant vous l'offrites au temple, et saint Syméon le receut entre ses bras.

Doulce dame, priez luy que il vueille recevoir mon âme quant elle pertira de mon corps. Ave Maria.

Très doulce dame, pour icelle grant ioie que vous eustez quant vous eustez perdu vostre chier Filz et vous le retrouvastes entre les Juifs en Ihérousalém.

Doulce dame, priez luy que se ie l'ay par mes deffautz perdu et par mes péchiez, que ie le puisse retrouver par vos saintes mérites et requestes. Ave Maria.

Très doulce dame, pour icelle grant ioie que vous eustez quant vous fustes cemoncés aux noces [de l']archetriclin là ou vostre chier Filz mua l'eau en vin.

Doulce dame, priez luy que il vueille muer la mauvasté de mon cuer en faissant bonnes euvres. Ave Maria.

Très doulce dame, pour icelle grant ioie que vous eustez quant vostre Filz Ihésucrist reput cinq mille hommes de cinq pains d'orge et de ii poissons.

Doulce dame, priez luy que il vueille mes cinq sens gouverner. Ave Maria.

Très doulce dame, pour icelle grant ioie et amère compassion quant vostre doulx Filz Ihésucrist souffri mort et passion en la croix pour nous.

Doulce dame, priez luy que la mort que il souffri me vueille délivrer de mort d'enfer. Ave Maria.

Très doulce dame, pour icelle grant ioie que vous eustes au iour de pasques, quant vostre doulx Filz resuscita de mort à vie.

Doulce dame: priez luy que ie le puisse en telle manière resusciter au tremblable iour du iugement que ie le puisse veur au salut de m'âme. Ave Maria.

Très doulce dame, pour icelle grant ioie que vous eustes au iour de l'ascencion, quant vostre doulx Filz monta ès cieulx.

Doulce dame, priez li que ie il traie après li mon cuer et toutes mes pensées. Ave Maria.

Très doulce dame, pour icelle grant ioie que vous eustes au iour de vostre assumpcion quant vostre doulx Filz vous emporta ès cieulx et il vous couronna à sa dextre.

Doulce dame, priez li pour moy et pour tous pécheurs et toutes pécheresses que dieu leur doint grâce de yssir de leurs péchiez et d'amander leurs viez. Et pour les trespasés, qu'ilz ayent mercy et pardon de leurs péchiez. Amen. Ave Maria.

Doulz dieu, doulz pere, sainte trinité Sedm proseb k našemu Pánu (Sonet 504)

Tato modlitba byla v 15. století, spolu s 15 radostmi Panny Marie téměř závaznou součástí posledního oddílu francouzských knih hodinek. Tomuto textu často předchází celostránkové vyobrazení Nejsv. Trojice.

Doulz dieu, doulz pere, sainte trinité, ung dieu, Biau sire dieu, ie vous requiers conseil et aide en lonneur et en remembrance de celui très haut conseil que vous

preistes de vostre propre sapience, quant vous envoiastes vostre saint ange Gabriel à la virge Marie dire et annoncer le conseil et la nouvelle de nostre salut. Sire, si comme ce fu voir, regardes nous en pitié. Amen. Pater noster.

Biau sire dieu, regardes moy en pitié en lonneur et en remembrance de celui regard dont vous regardastes lumain lignaige quant vous envoiastes morir pour nous. Sire, si comme ce fu voir, regardes nous en pitié. Pater noster.

Biau sire dieu, regardes moy en pitié en lonneur de celui regart dont vous regardastes vos disciples quant vous deistes: Père des cieulx, gardes ceulx que vous m'aves donnez. Sire, si comme ce fu voir, regardes nous en pitié. Pater noster.

Biau sire dieu, ie vous requier que me regardes en pitié en lonneur de celui regart dont vous regardastes vostre doulz filz, pour ce qui dist à ces disciples: Quelconque chose que vous demanderes à mon père en lonneur de moy, vous l'aures. Sire, si comme ce fu voir, regardes nous en pitié. Pater noster.

Biau sire dieu, regardes moy en pitié en lonneur de celui regart dont vous regardastes les fames qui vous suyoient plorant quant vous porties la croix à vos espauls, et vous les deistez: Mes filles de Ihérusalem, ne ploures pas pour moy. Sire, si comme ce fu voir, regardes nous en pitié. Pater noster.

Biau sire dieu, regardes moy en pitié en lonneur et en la remembrance de celui regart dont nous regardastes saint Père l'apostre quant il vous renia .iii. fois en une nuit. Sire, si comme ce fu voir, regardes nous en pitié. Pater noster.

Biau sire dieu, regardes moy en pitié en lonneur et en la remembrance de celui regard dont vous regardastes vostre mère et vostre disciple en la grant tristesse de la mort que vous souffries pour nous. Sire, si comme ce fu voir, regardes nous en pitié. Pater noster.

Biau sire dieu, regardes moy en pitié en lonneur et en la remembrance de celui regart dont vous regardastes le larron en la croix quant il vous dist: Sire, remembres vous de moy quant vous vendres en vostre règne, et vous lui respondistez: Huy seras en paradis avec moy. Sire, si comme ce fu voir, regardes nous en pitié. Amen. Pater noster.

XI. Průvodní texty

Psalterium Hieronimi

Tzv. žaltář sv. Jeronýma (Psautier de saint Jérôme) je kompilací vybraných citací z Davidových žalmů. Vyskytuje se však v knihách hodinek spíše zřídka⁹⁶.

Dlouhý úvod k rukopisu BN Ms.lat.13285 fol.17v-18, publikovaný Victorem Leroquais (II,89), je nejlepším zdrojem informací o předpokládaném účelu tohoto textu v knihách hodinek a vysvětlením často používané ikonografie doprovodné iluminace, kde anděl diktuje sv. Jeronýmu text:

"Sanctus Ieronimus in hoc modo disposuit hoc psalterium, sicut angelus Domini docuit eum per Spiritum sanctum. Et propter hoc abbreviatum est, quod illi qui solitudinem habent seculi, vel qui infirmitatibus iacent, vel qui operibus occupantur, vel qui iter longum agunt, vel qui navigio navigant, vel qui bellum commissuri sunt contra hostes, vel qui contra invidiam diabolorum militant, vel qui votum voverunt Domino cantare magnum psalterium et non

⁹⁶ Leroquais: Les livres d'Heures manuscrits, vol.I, xiv, xxviii, xxxviii, 83, 85, etc

possunt, vel qui ieiunant fortiter et debilitatem habent, vel qui solempnia festa custodiunt et non possunt cantare magnum psalterium, istud cantent. Et qui animam suam salvare voluerit secundum misericordiam Dei assidue cantet istud et possidebit regnum Dei."

Jinými slovy, každý, kdo měl naspěch či nějaký jiný důvod ke kratší modlitbě, mohl odříkat zkrácenou verzi se stejným účinkem spasení, jaký měla mít recitace celého žaltáře.

Résumé

Ve sbírkách pražské Národní knihovny se nachází nejméně dvanáct frankoflámských knih hodinek vzniklých během druhé poloviny 15. století. Tři z nich byly vytvořeny iluminátorskými dílnami v Paříži, které na sebe časově i stylově navazují. Produkce knih hodinek se v uvedeném období soustředila především v Paříži, potažmo v Ile-de-France a v oblasti tehdejšího Burgundska. Odsud byl tento žádaný artikl exportován do ostatních evropských oblastí.

Na přelomu 19. a 20. století shromáždil Paul Durrieu poměrně rozsáhlou skupinu rukopisů, které připsal Jacques de Besançon podle kolofony v pařížském misálu (Bibliothèque Mazarine, Ms. 461). Když později Thuasne publikoval Gauguinův dopis adresovaný Charles de Gaucourt, v němž se hovoří o vynikajícím malíři Františkovi „egregius pictor Franciscus“, byl domnělý původce této rozsáhlé skupiny rukopisů překřtěn na Maître François. Ve 30. letech 20. století se skupinou rukopisů začala zabývat Eleanor P. Spencer a odlišila tři návazné dílny profesionálních iluminátorů činné v Paříži 2. poloviny 15. století, které vyrůstají z podhoubí tradiční iluminace Bedfordova Mistra, do níž vnesl Maître de Dunois flámské vlivy. Východisky i stylem jsou si velmi blízké. Postupně tak byli rozlišeni Mistr Jeana Rolina II., Maître François a konečně jeho Hlavní spolupracovník neboli Maître de Jacques de Besançon. Práce Spencer byla podrobena kritice následujících generací badatelů; Peter Rolf Monks se zabýval Mistrem Jeana Rolina II., australská badatelka Margaret Manion se soustředila na Maître François, jehož patrně nejvýznamnější dílo, Hodinky Wharncliffe, je uloženo ve Viktoriinně Národní galerii v Melbourne a Nicole Reynaud dala jméno tzv. Hlavnímu spolupracovníku Mistra Francois a to Maître de Jacques de Besançon.

Dílna Mistra Jeana Rolina II. vychází z pařížské tradice snoubící se s novými výtvarnými podněty první poloviny 15. století. Podle Sterlinga přišel jmenovaný iluminátor pravděpodobně z Burgundska kolem roku 1455 na pozvání uměnímilovného kardinála Jeana Rolina II., zatímco Spencer předpokládá jeho porýnský původ. V Paříži navazuje na styl Bedfordova Mistra, jenž mu byl důvěrně znám díky úzké spolupráci s uvedeným mistrem. Mistr Jeana Rolina II. tak na základě tradičních vzorů a nových nizozemských vlivů došel k modernímu výtvarnému výrazu.

Tento anonymní mistr je znám díky celoživotnímu badatelskému úsilí Eleanor P. Spencer. Badatelka jej nejprve přezvala Mistrem Bruselského Horloge-de-Sapience. Uvedený rukopis z Bruselské Královské knihovny (Ms. IV 111) pochází ze 60. let 15. století. Pražská kniha hodinek Břevnov 297 (dříve Břevnov 2164), může být tomuto mistru bezpochyby

připsána. Na základě srovnání s jeho dalšími rukopisy z British Library v Londýně (Add. 25695) a z Walters Art Gallery v Baltimore (W 251), je možné datovat pražský rukopis do období před vznikem *Horloge-de-Sapience* z Bruselu.

Další kniha hodinek z pražské Národní knihovny, již jsme si vybrali k rozboru, je zde registrována pod signaturou Osek 70 a je zajímavá především po ikonografické stránce. Pochází z dílny méně významného iluminátora, jehož Karel Stejskal podle tohoto pražského rukopisu pojmenoval *Meister des Doppelstundenbuches* (Mistr knihy dvojích hodinek) a doplnil další stylově příbuzné rukopisy, kde je možné pozorovat shodný malířský přístup. Iluminátor čerpá podněty z Mistra Jeana Rolina II a z Maître François. Výtvarná kvalita je nižší než u zbylých rukopisů, iluminátora lze nicméně považovat za schopného vypravěče se zálibou v dekorativním detailu. Ke Stejskalovu výčtu rukopisů z této dílny jsme doplnili knihu hodinek W 251 z Walter's Art Gallery v Baltimore, aniž bychom však měli možnost přímého srovnání s originálem.

Hlavní spolupracovník Mistra François neboli Maître de Jacques de Besançon je uměleckou osobností, která dovedla pařížskou iluminaci do konce 15. století a dosáhla technické virtuozity. V 70. letech spolupracoval s Mistrem François a poté, co převzal jeho ateliér, dokončil některé z jeho rukopisů. Přidal umění Mistra François na dekorativnosti, aniž by sem však vnesl jakékoliv moderní prvky. Téměř za jeho „podpis“ lze považovat pavučinkový ornament vycházející z forem plaménkové gotiky, jímž rámuje své výjevy a který používá k prokreslení detailů nábytku a architektonického členění kompozic. Zavádí také důslednější architektonické rámování stránky. Jeho dílna byla velmi plodná, mezi jeho zákazníky byli panovníci, královský dvůr a šlechta stejně jako bohatí měšťané. Jak podotýká Nicole Reynaud, je téměř nemožné sestavit catalogue raisonnée jeho díla, které je velmi rozsáhlé. Knihy hodinek přitom tvoří téměř dvě třetiny jeho produkce.

Rukopis XX III G 89 z pražské Národní knihovny pochází z Lobkovické sbírky a je znamenitým příkladem práce Maître de Jacques de Besançon. Téměř identický exemplář se nachází v pařížské Bibliothèque Nationale pod signaturou ms. lat. 1366 a je datovaný do doby kolem roku 1490. Tentýž mistr iluminoval misál ms. 410 uchovávaný v Bibliothèque Mazarine v Paříži. V neznámé době z něj byl vyříznut list, který je dnes součástí sbírek pražské Národní galerie, pod signaturou K 36879. Na konec práce jsme připojili popis tohoto vzácného fragmentu. Podrobným srovnáním tří uvedených rukopisů jsme podpořili připsání rukopisu uvedenému mistru, namísto dřívějšího širšího dílenského označení „Maître François“.

Summary

In the fifteenth century, the production of books of hours was concentrated in the Île-de-France and Burgundy. This specific item was exported more widely from these regions than anywhere else in Europe. The Collections of the Prague National Library include a dozen of French and Flemish books of hours from this epoch. We selected three of Parisian origin for a particular analysis. Interestingly, the selections cover the entire second half of the fifteenth century, which was the pre-eminently plentiful period of parisian illumination.

At the turn of the twentieth century, Paul Durrieu collected a large group of manuscripts that he attributed to Jacques de Besançon, after a colophone in one parisian missal (Bibliothèque Mazarine, Ms. 461). Later, when Thuasne published Gauguin's letter to Charles de Gaucourt speaking about „egregius pictor Franciscus", the artist was rebaptised on Maître François. However, this illuminator was not considered to be the creator of this large group for long. As soon as the 1930's, Eleanor P. Spencer started to work on the manuscript collection and illucidated the three successive workshops in Paris of the second half of the 15th century; first, Master of Jean Rolin II, then Maître François and, finally, the Chief Associate of Maître François or Maître de Jacques de Besançon. Spencer's conclusions were critically revised by the later generations of researchers, such as Peter Rolf Monks for Master of Jean Rolin II., Margaret Manion for Maître François and Nicole Reynaud for Master of Jacques de Besançon.

Based on the first half of the 15th century's artistic trends, married with a strong Parisian pictorial tradition, there grows to prominence a workshop of the Master of Jean Rolin II. Though Sterling believes this illuminator to have come from Burgundy in 1455 upon an invitation by the art-supporting cardinal Jean Rolin II, Spencer suggests his origins to be the Rhine. His style derives organically from the Bedford Masters, whom he knew thanks to a close collaboration with the illuminator. Absorbing new Dutch and Flemish influences, Master of Jean Rolin II develops a modern form that draws from traditional artistic patterns.

This anonymous master is known thanks to the life-long work of Eleanor P. Spencer, who studied the manuscript from Brussels (Ms. IV 111) dating back to the mid 15th century. The searcher called him "Master of the Brussel's Horloge-de-Sapieence". The Prague book of hours, Břevnov 297 (before Břevnov 2164), can undoubtedly be credited to this Master. Based on a comparision with his other manuscripts from the British Library in London (Add. 25695) and the Walters Art Gallery in Baltimore (W 251), we can place the Prague

manuscript in a period before the creation of the Horloge-de-Sapience found in the Brussel's Royal Library.

The second treated book from the Prague's National Library Collection is registered under a signature Osek 70. It proceeds from a minor illuminator's workshop. Karel Stejskal selected other manuscripts of the same style and named the artist Meister des Doppelstundenbuches (Master of the Double Book of Hours) after this Prague manuscript. His style derives from the Master of Jean Rolin II and the Maître François. The artistic quality of the manuscript is lower than that of the other analysed books. Nevertheless, the illuminator may be considered a skillfull narrator. We complete the Stejskal's list of this Master's works by a manuscript W 251 from the Walter's Art Gallery in Baltimore, with some limits imposed by the catalogue pictures' comparisions.

The artist who brought the parisian illumination to the end of the 15th century and to its technical perfection is the Chief Associate of Maître François, or Jacques de Besançon, recently called by Nicole Reynaud Maître de Jacques de Besançon. He worked with Maître François in the 1470's and finished some of his manuscripts. His workshop was very fructuous; he served the king's court and the aristocracy as well as the rich middle-class costumers. As Reynaud states, it is almost impossible to establish a catalogue raisonnée of his oeuvre, whereas Books of Hours constitute a large part of his production.

Manuscript XX III G 89 in the Prague National Library, of the Lobkowitz collection, is a fine sample of Maître de Jacques de Besançon's work. An almost identical manuscript is saved in the Parisian Bibliothèque Nationale under a signature ms. lat. 1366. The same Master created a missal ms. 410 stored in the Bibliothèque Mazarine in Paris. In an unspecified period, a leaf from this large manuscript was cut out. Nowadays, it makes part of the Prague's National Gallery's collection, bearing a signature K 36879. In the end of our paper we joined a description of this precious fragment. The comparision of the three presented manuscripts helped us to strengthen the attribution to the introduced master, instead of to the workshop of Maître François.

Obrazová příloha

1. Kniha hodinek, fol. 15 r, sv. Jan Evangelista na Patmu, kol. 1450-1460, Praha, Národní knihovna, sign. Břevnov 297 (dříve Břevnov 2164). Foto: NK ČR
2. Kniha hodinek, fol. 37 r, Zvěstování Panně Marii, kol. 1450-1460, Praha, Národní knihovna, sign. Břevnov 297 (dříve Břevnov 2164). Foto: NK ČR
3. Kniha hodinek, fol. 78 r, Zvěstování pastýřům, kol. 1450-1460, Praha, Národní knihovna, sign. Břevnov 297 (dříve Břevnov 2164). Foto: NK ČR
4. Kniha hodinek, fol. 120 r, Král David v modlitbách, kol. 1450-1460, Praha, Národní knihovna, sign. Břevnov 297 (dříve Břevnov 2164). Foto: NK ČR
5. Kniha hodinek, fol. 13 r, sv. Jan a Patmu, 70.léta 15.století. Praha, Národní knihovna, sign. Osek 70. Foto: NK ČR
6. Kniha hodinek, fol. 77 r, David a Betsabé, 70.léta 15.století. Praha, Národní knihovna, sign. Osek 70. Foto: NK ČR
7. Kniha hodinek, fol. 109 r, Setkání tří mrtvých a tří živých, 70. léta 15. století. Praha, Národní knihovna, sign. Osek 70. Foto: NK ČR
8. Kniha hodinek, fol. 220 r, Panna Marie hrající si s Ježíškem, 70. léta 15. století. Praha, Národní knihovna, sign. Osek 70. Foto: NK ČR
9. Kniha hodinek, fol. 9 r, Zvěstování Panně Marii, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89. Foto: ÚDU AV ČR
10. Kniha hodinek, fol. 39 v, Seslání Ducha svatého, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89. Foto: ÚDU AV ČR
11. Kniha hodinek, fol. 40 r, Zvěstování pastýřům, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89. Foto: ÚDU AV ČR
12. Kniha hodinek, fol. 47 v, Kázání sv. Petra, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89. Foto: ÚDU AV ČR
13. Kniha hodinek, fol. 48 r, Představení v Chrámě, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89. Foto: ÚDU AV ČR
14. Kniha hodinek, fol. 52 r, Útěk do Egypta, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89. Foto: ÚDU AV ČR
15. Kniha hodinek, fol. 74 r, David a Goliáš, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89. Foto: NK ČR
16. Kniha hodinek, fol. 91 r, Poslední přijímání, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89. Foto: ÚDU AV ČR

1. Kniha hodinek, fol. 15 r, sv. Jan Evangelista na Patmu, kol. 1450-1460, Praha, Národní knihovna, sign. Břevnov 297 (dříve Břevnov 2164).

2. Kniha hodinek, fol. 37 r, Zvěstování Panně Marii, kol. 1450-1460, Praha, Národní knihovna, sign. Břevnov 297 (dříve Břevnov 2164).

3. Kniha hodinek, fol. 78 r, Zvěstování pastýřům, kol. 1450-1460, Praha, Národní knihovna, sign. Břevnov 297 (dříve Břevnov 2164).

4. Kniha hodinek, fol. 120 r, Král David v modlitbách, kol. 1450-1460, Praha, Národní knihovna, sign. Břevnov 297 (dříve Břevnov 2164).

5. Kniha hodinek, fol. 13 r, sv. Jan a Patmu, 70.léta 15.století. Praha, Národní knihovna, sign. Osek 70.

6. Kniha hodinek, fol. 77 r, David a Betsabé, 70.léta 15.století. Praha, Národní knihovna, sign. Osek 70.

7. Kniha hodinek, fol. 109 r, Setkání tří mrtvých a tří živých, 70. léta 15. století. Praha, Národní knihovna, sign. Osek 70.

8. Kniha hodinek, fol. 220 r, Panna Marie hrající si s Ježíškem, 70. léta 15. století. Praha, Národní knihovna, sign. Osek 70.

9. Kniha hodinek, fol. 9 r, Zvěstování Panně Marii, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89.

Adoramus te xpe oratio
Domine ihu xpe. Ad
 primam de sco spiritu.

Cus
 i adu
 toriu
 meu
 mte de
 dne
 ad ad
 uua

dum me festina **C**lia pi.

Et virgine ymnis
 maria xp fuit
 natus. Crucifixus mor
 tuus atq; tumulatus.
 Resurgens discipulis

10. Kniha hodinek, fol. 39 v, Seslání Ducha svatého, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89.

40

fuit denotat. Et ipse
 cementibus celis eleuat
 cum. Ad. Dom. scilicet. Et mitte.
 Et renouabis oratio.
Simples sempiternae deitate
 inuacationis ad terram.

Quia
 i adu
 toru
 meu
 itide.
 O ne
 ad ad
 nua
 dicitur in festina. **G**loria
 pu. **S**icut erat. p.
Ementis salutis.

11. Kniha hodinek, fol. 40 r, Zvěstování pastýřům, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89.

12. Kniha hodinek, fol. 47 v, Kázání sv. Petra, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89.

catholicam tunc predicaverunt. an. Dom. scilicet. oro.

Compe sempiternae deus da nobis etc. Ad nonam

Quoniam in adiutorium meum intende Domine ad adiuuandum me

Sum me festina **G**loria y.

Memento salutis auctorem. ant. Pulchra es. ps.

Non convertendo dominus captivitatem sion.

13. Kniha hodinek, fol. 48 r, Představení v Chrámě, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89.

gra carissima vocatus. a
 Veni scē spiritus. oro e
Commixtus sempiter
 nede. Ad se hūas

Qu
 i adiu
 torem
 meū
 iudicet.
 Dne
 ad ad
 iuuia

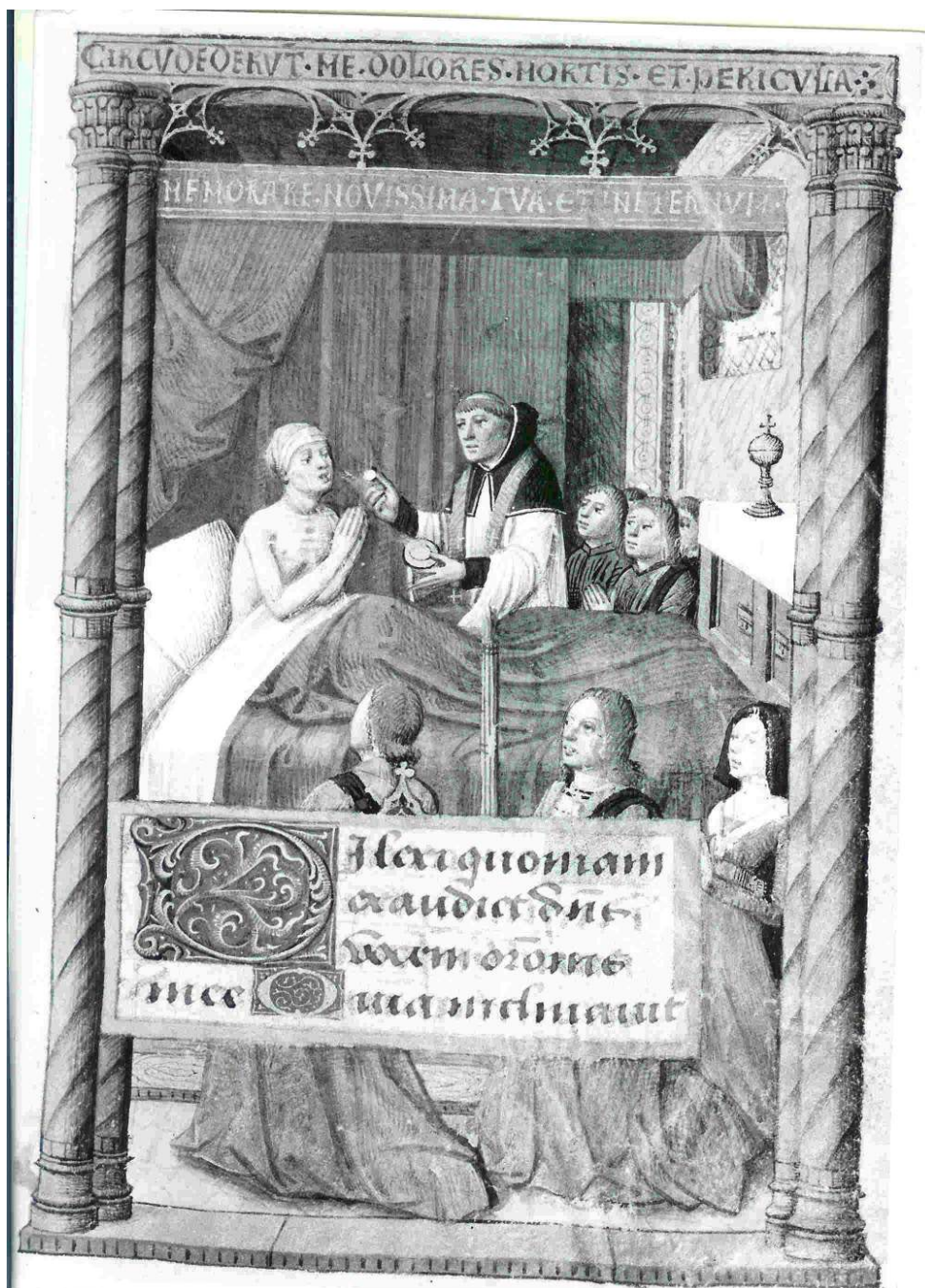
Sum me festina **C**hia
 pu **S**unt erat. d. n. t.
Sum esset p. d. d.
Ixit d. n. s. dommo
 meo sede a dextris meis.

14. Kniha hodinek, fol. 52 r, Útěk do Egypta, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89.

15. Kniha hodinek, fol. 74 r, David a Goliáš, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89.

16. Kniha hodinek, fol. 91 r, Poslední přijímání, kolem roku 1490. Praha, Národní knihovna, sign. XXIII G 89.